

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ**
UNIVERSITY OF PATRAS

**ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ**
(πρώην Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων
Μεσολόγγι)

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΦΑΣΙΣΤΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ

**ΤΡΑΓΟΥΔΑΡΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ 15545
ΚΥΡΛΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ 15450**

Εισηγητής
Δρ. Αθανάσιος Στραβοσκούφης

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ 2020

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία εκπονήθηκε το διάστημα μεταξύ Μαΐου 2017 και Ιουνίου 2020 στα πλαίσια του προπτυχιακού προγράμματος στη Διοίκηση Επιχειρήσεων Κοινωνικής Οικονομίας του τμήματος διοίκησης επιχειρήσεων ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας. Ως την ελάχιστη δυνατή μνεία, οφείλουμε να ευχαριστήσουμε όλους όσους συνέβαλαν στην εκπόνησή της και ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή μας, κο. Στραβοσκούφη Αθανάσιο, για την πολύτιμη υποστήριξή του, τις παραγωγικές υποδείξεις του και το πολύ καλό κλίμα συνεργασίας που διαμόρφωσε συμβάλλοντας τα μέγιστα για την κατάρτιση της πτυχιακής μας εργασίας.

Η έγκριση της παρούσας πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας της Σχολής Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης του Πανεπιστημίου Πατρών (ΠΠΣ Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων - Μεσολόγγι του ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας) δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ABSTRACT	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο. Αντί Ιστορικής επισκόπησης των πολιτικών ιδεών	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο.Τυπολογία καθεστώτων	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο. Ο Φασισμός στην Ευρώπη του 20^{ου} αιώνα	21
3.1 Ναζισμός: ιστορία και χαρακτηριστικά	25
3.2. Ιταλικός Φασισμός και Μουσολίνι	29
3.3: Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ4^ο.Ακροδεξιά	36
4.1 Άκρα Δεξιά και Ελλάδα – Ένα Γενικό Πλαίσιο	36
4.2 Η περίοδος του Διχασμού και η άνοδος της φασιστικής ιδεολογίας	37
4.2.1 Από την Κατοχή έως τον Εμφύλιο	41
4.3 Η Άκρα Δεξιά από το 1950-1974	44
4.4 Η άκρα δεξιά από την περίοδο της Μεταπολίτευσης έως σήμερα	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο.Ευρώπη και Ακροδεξιά	49
5.1 Ευρώπη και Ακροδεξιά	49
5.1.1 Τα χαρακτηριστικά της Ακροδεξιάς	49
5.2 Οι Παράγοντες που ενίσχυσαν την ακροδεξιά στην Ευρώπη τον 21ο αιώνα	51
5.3 Η εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ακροδεξιάς από το 1945 έως σήμερα	54
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	65
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	66

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το φαινόμενο του φασισμού καθόρισε την ιστορία της Ευρώπης κατά τον 20^ο αιώνα προκαλώντας καταστροφικούς πολέμους. Στην εργασία εξετάζουμε τον πυρήνα της φασιστικής ιδεολογίας και εντάσσουμε τα φασιστικά κινήματα και καθεστώτα σε ένα χάρτη μη-δημοκρατικών καθεστώτων, αναλύοντας τις ιδιαιτερότητες του κάθε καθεστώτος. Παρουσιάζουμε ιστορικά στοιχεία των φασιστικών κινήματων του Χίτλερ και του Μουσολίνι και εξετάζουμε τον πυρήνα αλλά και τις περιφερειακές πτυχές των φασιστικών κινήματων. Θέτουμε το ερώτημα αν μπορεί να διακριθεί φασιστικό κίνημα που να εμπνέεται από τον πυρήνα της φασιστικής ιδεολογίας στον 21^ο αιώνα. Αναλύουμε τα φαινόμενα της ανόδου ακροδεξιών εθνικιστικών κομμάτων στην Ευρώπη και του Ισλαμικού κράτους υπό το πρίσμα του πυρήνα της φασιστικής ιδεολογίας. Επισημαίνουμε τα αδιέξοδα του φασισμού στον 21^ο αιώνα.

Λέξεις Κλειδιά: φασισμός, φασιστική ιδεολογία, ακροδεξιά, Ευρώπη

ABSTRACT

Fascism has been crucial force in the History of Europe in the 20th Century. In this essay we examine the core of fascist ideology and we place the fascist movements in a chart of non-democratic regimes. We analyze the particular characteristics of each regime. We present aspects of Hitler's and Musolsini's fascist movements and we examine the core of the fascist ideology as well as details of the historical fascistic movements. We pose the question of whether one could discern a fascistic ideology in 21st century politics. In particular we question whether the right-winged national parties in 21st century Europe and ISIS can be approached by the perspective of a fascist ideology. We maintain the dead-ends of fascistic ideology in 21st century.

Keywords: fascism, fascist ideology, far right, Europe

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα της εργασίας μας είναι η φασιστική ιδεολογία στην Ευρώπη κατά τον 21^ο αιώνα. Ωστόσο το ίδιο το θέμα εγείρει διάφορα ερωτήματα για τα οποία υπάρχουν διαμάχες μεταξύ των θεωρητικών. Πρώτον, αποτελεί ζήτημα αν ο φασισμός είναι ιδεολογία. Υπάρχουν άραγε πλέγματα ιδεών τα οποία τα διάφορα ιστορικά φασιστικά κινήματα και καθεστώτα διακηρύσσουν και προασπίζονται και τα οποία καλούνται να ενεργοποιήσουν; Δεύτερον αποτελεί ζήτημα ποια είναι η ιδεολογία του φασισμού ή ποια είναι τα κοινά ουσιώδη γνωρίσματα των φασιστικών κινήματων. Αν υπάρχει ιδεολογία του φασισμού είναι άραγε κοινή σε όλα τα ιστορικά φασιστικά κινήματα; Ή, υπάρχει κάποιος ελάχιστος κοινός ιδεολογικός πυρήνας που διακρίνεται σε όλα τα ιστορικά φασιστικά κινήματα και καθεστώτα, δυνάμει του οποίου είναι φασιστικά; Τρίτον αποτελεί ζήτημα αν μπορούμε να μιλάμε για φασισμό ή φασιστική ιδεολογία ανεξάρτητα από την περίοδο του μεσοπολέμου και τις ιστορικές συνθήκες που γέννησαν τα κινήματα του Τρίτου Ράιχ και του ιταλικού φασισμού. Θα χαρακτηρίζαμε άραγε κάποια σύγχρονα ακροδεξιά πολιτικά κόμματα ή θρησκευτικά-πολιτικά κινήματα ως φασιστικά; Αντιλαμβανόμαστε πως οι απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα είναι αλληλεξαρτώμενες. Αν υπάρχει κάποια φασιστική ιδεολογία τα διάφορα ιστορικά φασιστικά κινήματα και καθεστώτα θα διακριθούν ως φασιστικά λόγω του ότι προασπίζονται αυτή την ιδεολογία. Αν υπάρχει κάποιος ελάχιστος κοινός πυρήνας γνωρισμάτων των φασιστικών κινήματων και καθεστώτων, τα ιστορικά κινήματα και καθεστώτα του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα θα χαρακτηριστούν φασιστικά λόγω του ότι έχουν αυτά τα γνωρίσματα.

Ωστόσο οι απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα δεν είναι ενιαίες μεταξύ των θεωρητικών του εν λόγω πεδίου μελέτης. Θεωρητικοί της πολιτικής ιστορίας, κοινωνιολόγοι, πολιτικοί επιστήμονες, φιλόσοφοι προτείνουν διαφορετικούς χαρακτηρισμούς του φασισμού και αναλύουν με διαφορετικούς τρόπους τα ιστορικά φασιστικά κινήματα και καθεστώτα. Για κάποιους θεωρητικούς, ειδικά για τους γερμανόφωνους, ο φασισμός δεν αποτελεί ιδεολογία και η σπουδή του θα πρέπει να περιοριστεί στα ιδιαίτερα ιστορικά φαινόμενα φασιστικών κινήματων και καθεστώτων και τις ιδιαίτερες ιστορικές συντεταγμένες τους. Αλλά ακόμη και υπό τη θεώρηση του φασισμού ως ενός ιστορικά επιμέρους κινήματος, οι απόψεις μεταξύ

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

μαρξιστών και φιλελεύθερων δίστανται, με τους πρώτους να καλούν το φασισμό καπιταλιστικό παράγωγο, μιας και δεν απελευθερώνει την εργατική τάξη από τα δεσμά του κεφαλαίου και με τους δεύτερους να καλούν το φασισμό αντί-φιλελεύθερο παράγωγο στο μέτρο που δρα κατά των ατομικών ελευθεριών.

Κατά άλλους θεωρητικούς, κυρίως από την Αγγλία και την Αμερική, υπάρχει ένας ιδεολογικός πυρήνας του φασισμού ή ένας βεμπεριανός αφηρημένος 'ιδεότυπος' του φασισμού με τα διάφορα ιστορικά φασιστικά κινήματα και καθεστώτα να αποτελούν παραλλαγές ή μεταλλάξεις σύμφωνα με τις ιστορικές και κοινωνικές τους συντεταγμένες αυτού του πυρήνα ή αυτού του ιδεότυπου. Σύμφωνα με τον Βανδώρο¹, υπάρχει ένας ιδεολογικός πυρήνας ή ιδεότυπος ή, όπως χαρακτηρίζεται, υπάρχει ένα 'φασιστικό ελάχιστο' του φασισμού που αφορά την 'την εθνική παλιγέννεση με τη λαϊκή συμμετοχή'. Μολονότι η επιλογή του Griffin να προσδιοριστεί ένας ιδεολογικός πυρήνας του φασισμού έχει δεχθεί κριτική (Λουλουδάκης, 2017) στην παρούσα εργασία υιοθετούμε αυτή την επιλογή για καθαρά μεθοδολογικούς λόγους από κοινού με μια ιστορική ανάλυση των φασιστικών κινήματων. Συγκεκριμένα, η επιλογή να υποθέσουμε κάποιον φασιστικό ιδεότυπο ή ιδεολογικό πυρήνα του φασισμού δεν αποτελεί δέσμευση για κάποια ουσιολογική θέση που θα αναγνώριζε στο φασισμό μια αξιόλογη θέση σε έναν χάρτη πολιτικών ιδεολογιών. Ο εν λόγω ιδεότυπος ή πυρήνας, είτε τον προσδιορίσουμε ως 'εθνική παλιγέννεση', είτε αλλιώς, μπορεί να επιδεχθεί μια καθαρά νομιναλιστική ανάγνωση που δεν τον αντιστοιχεί σε κάποια βαρύτιμη πολιτική ιδεολογία. Η επιλογή του ιδεότυπου, του ιδεολογικού πυρήνα ή του φασιστικού ελαχίστου έχει μια καθαρά ευρετική μεθοδολογική χρησιμότητα καθώς επιτρέπει τη μελέτη των σχετικών ιστορικών φαινομένων στη σχέση τους με αυτόν τον ιδεότυπο ή ιδεολογικό πυρήνα. Απαιτείται να έχουμε υπόψη ότι ένας ιδεότυπος ή ιδεολογικός πυρήνας είναι μια αφηρημένη κατασκευή και όχι κάποιο πραγματικό γεγονός και ότι κάθε ιστορικό γεγονός είναι μοναδικό και έχει τα δικά του χαρακτηριστικά ανεξάρτητα από τους ιδεότυπους στους οποίους μπορεί να ενταχθεί ή με τους οποίους μπορεί να συσχετιστεί. Επομένως η κριτική που έχει δεχθεί η επιλογή του ιδεολογικού πυρήνα του φασισμού από το Renton (Κουζέλης, 2014), ότι δεν αποτελεί ιδεολογία αλλά αποτελεί ένα ρατσιστικό και εγκληματικό κίνημα, αντικρούεται. Θεωρούμε ότι θεωρητικοί όπως ο Dave Renton (Κουζέλης, 2014) συγχέουν την έννοια της ιδεολογίας με την ευρετική-μεθοδολογική αξία του

---

¹Βανδώρος, Σ. (2015). *Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες*. Αθήνα: ΣΕΑΒ.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

ιδεότυπου ή του ιδεολογικού πυρήνα. Η ευρετική-μεθοδολογική αξία του ιδεότυπου ή του ιδεολογικού πυρήνα του φασισμού ως 'εθνική παλιγγένεση σε μαζική λαϊκή βάση' ή αλλιώς, έγκειται στο ότι μας επιτρέπει να μελετήσουμε το φασισμό στις ιστορικές του ενσαρκώσεις αφήνοντας στην άκρη και χαρακτηρίζοντας ως δευτερεύοντα διάφορα χαρακτηριστικά και παρελκόμενα των ιστορικών ενσαρκώσεων του φασισμού. Μάς επιτρέπει ακόμη να προσεγγίσουμε σύγχρονα κινήματα και καθεστώτα, όπως ακροδεξιά πολιτικά κόμματα και θρησκευτικά-φονταμενταλιστικά κινήματα υπό το πρίσμα του φασιστικού ιδεότυπου.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας εισάγουμε κάποια θεωρητικά και ιστορικά στοιχεία που ανήκουν στην προϊστορία του φασισμού. Συγκεκριμένα παρουσιάζουμε κάποιες φιλοσοφικές τεκμηριώσεις απολυταρχικών καθεστώτων καθώς και κάποια ιστορικά παραδείγματα τυραννίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύουμε την τυπολογία των μη-δημοκρατικών καθεστώτων σύμφωνα με διάφορους θεωρητικούς. Η προσέγγιση της τυπολογίας των καθεστώτων είναι πολυ-παραγοντική καθώς μπορεί κανείς να διακρίνει τύπους καθεστώτων βάσει διαφορετικών παραγόντων όπως είναι η φερόμενη νομιμοποίηση της εξουσίας, το περιθώριο ατομικών ελευθεριών που επιτρέπεται, η απόκλιση από δημοκρατικούς θεσμούς ή η κυριαρχία, έλεγχος και επιβολή στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και λαϊκής κουλτούρας.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζουμε ιστορικά στοιχεία της ανόδου των φασιστικών κινήματων στην Ευρώπη του 20^{ου} αιώνα καθώς και τα δύο ισχυρά φασιστικά κινήματα του Χίτλερ και του Μουσολίνι. Κάνουμε επισκόπηση των παραγόντων των πολέμων που προκάλεσαν τα φασιστικά κινήματα στον 20^ο αιώνα.

Στο τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζουμε αναλυτικά τη φασιστική ιδεολογία. Υπό το φως αυτής της παρουσίασης εξετάζουμε εάν θα μπορούσαν τα σύγχρονα ακροδεξιά κόμματα της Ευρώπης να συσχετιστούν με τη φασιστική ιδεολογία και να χαρακτηρισθούν φασιστικά καθώς και κάποια θρησκευτικά φονταμενταλιστικά κινήματα. Επισημαίνουμε τα αδιέξοδα του φασισμού στον 21^ο αιώνα.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζουμε αρχικά τα ακροδεξιά κόμματα της Ευρώπης καθώς πως αναπτύσσεται η ακροδεξιά στην Ευρώπη ως σήμερα. Τέλος κλείνουμε αναφέροντας τους παράγοντες που ενίσχυσαν την ακροδεξιά στην Ευρώπη τον 21^ο αιώνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο. Αντί Ιστορικής επισκόπησης των πολιτικών ιδεών

Είναι φυσικά αδύνατον σε λίγες σελίδες να καλύψουμε την ιστορία των πολιτικών ιδεών. Θα σταθούμε σε κάποια ιστορικά σημεία τα οποία έδωσαν ώθηση για τα απολυταρχικά καθεστώτα προσφέροντας θεωρητική και φιλοσοφική τεκμηρίωση ή ιστορική πραγμάτευση. Πρώτος σημαντικός σταθμός στη φιλοσοφική τεκμηρίωση της απολυταρχίας είναι ο Πλάτων ο οποίος στο 5^ο κεφάλαιο του έργου του *Πολιτεία* προκρίνει ένα απολυταρχικό πολίτευμα στο οποίο κυβερνούν οι φιλόσοφοι- βασιλείς. Αυτό που διακρίνει την πλατωνική προσέγγιση της διάρθρωσης της πολιτείας από άλλες πρότερες προσεγγίσεις που επικαλούνται την παράδοση ή τη θεία προέλευση του μονάρχη/ηγέτη/βασιλιά είναι ότι ο Πλάτων προσφέρει μια καθαρά ορθολογική/φιλοσοφική τεκμηρίωση της απολυταρχίας του βασιλέα/φιλοσόφου. Ακριβώς όπως στη δίκαιη ψυχή κυβερνούν η νόηση και ο λόγος τα οποία επιβάλλονται στα πάθη και στις ορέξεις, έτσι και στη δίκαιη πολιτεία κυβερνούν οι γνώστες της αλήθειας και επιβάλλονται στα υπόλοιπα στρώματα της πολιτείας που είναι οι φρουροί και οι τεχνίτες/χειρώνακτες. Οι φιλόσοφοι ως κάτοχοι της σοφίας και της γνώσης είναι αυτοί που πρέπει να κυβερνούν, ενώ στα υπόλοιπα κοινωνικά στρώματα που δεν εξασκούν τη νόηση και δεν αναζητούν τη γνώση παρά παράσχουν χειρωνακτική εργασία αρμόζει να κυβερνώνται. Βέβαια ο Πλάτων δεν προκρίνει κάποιον συγκεκριμένο μονάρχη φιλόσοφο βασιλέα και η πλατωνική πολιτεία όπου κυβερνά η γνώση και η σοφία δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια ουτοπική κατάσταση.²

Περνώντας στους μεσαιωνικούς χρόνους, αντιπροσωπευτική είναι η θεωρία του Θωμά Ακινάτη περί θεϊκού, φυσικού και θετικού δικαίου. Το φυσικό δίκαιο του Θωμά στηρίζεται στις αρχές του λόγου που είναι κοινές και χαρακτηριστικές για τον άνθρωπο ο οποίος είναι φύσει έλλογον. Το θετικό δίκαιο είναι απότοκο διεργασιών και για το λόγο αυτό συγκαταλέγεται στις γραπτές διατάξεις, ενώ το θεϊκό δίκαιο διαπερνά τα πάντα, έμψυχα και άψυχα όντα. Η διακυβέρνηση της πολιτείας εμπνέεται, αντλεί και νομιμοποιείται από το φυσικό, θετικό και θεϊκό δίκαιο. Πρόκειται για μια μη δημοκρατική διακυβέρνηση στο μέτρο που οι νόμοι της πολιτείας και ο βίος των πολιτών δεν αποφασίζονται από τους ίδιους τους πολίτες

2

Οικονόμου, Β. Κ. (2006). *Η επιστροφή της φιλοσοφίας: η αρχαία ελληνική φιλοσοφία και η εξέλιξη της ανθρωπότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ενάλιος.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

αλλά από υπερβατικές συνθήκες που κείνται εκτός των πολιτών, δηλαδή το φυσικό και θεϊκό δίκαιο.

Στα πρώιμα χρόνια της Αναγέννησης ο Μακιαβέλι απορρίπτει κάποια έννοια μοναδικού δικαίου το οποίο αντλεί από το υπερβατικό θεϊκό δίκαιο. Αντίθετα, εντοπίζει τις αρετές της διακυβέρνησης στο πρόσωπο του ηγεμόνα ο οποίος έχει ως μοναδικό στόχο την παραμονή στην ηγεμονία. Σύμφωνα με τον Μακιαβέλι ο καλός ηγεμόνας είναι αυτός που κατέχει τις κατάλληλες αρετές (virtu) που του επιτρέπουν σε κάθε περίπτωση να διατηρεί την ηγεμονία του. Η θρησκεία, η ηθική, η παράδοση, οι ελευθερίες των υπηκόων δεν έχουν καμία αυταξία και αποτελούν εργαλεία στη διάθεση του ηγεμόνα τα οποία χρησιμοποιεί κατάλληλα κατά περίπτωση προκειμένου να διατηρήσει την ηγεμονία του.

Υπέρμαχος του απολυταρχικού καθεστώτος είναι και ο φιλόσοφος του 17ου αιώνα Thomas Hobbes. Ωστόσο ο Hobbes νομιμοποιεί την απολυταρχία του μονάρχη με καθαρά φιλοσοφικά επιχειρήματα που διατυπώνονται από την εισήγηση μιας θεωρίας κοινωνικού συμβολαίου. Ο Hobbes θεωρεί ότι οι άνθρωποι είναι από τη φύση τους εγωιστικά όντα που δεν μπορούν παρά να δρουν για το ατομικό τους συμφέρον. Ωστόσο επειδή όλοι οι άνθρωποι επιθυμούν τη μέγιστη ικανοποίηση του ατομικού συμφέροντος, μια μη-πολιτική κοινωνία (φυσική κατάσταση) θα ήταν ένας πόλεμος όλων εναντίων όλων, όπου όλοι θα ζούσαν με το διαρκή φόβο του θανάτου. Οι άνθρωποι ως έλλογα όντα κρίνουν ότι μια αμοιβαία συμφωνία μεταξύ τους να αναθέσουν την πολιτική διακυβέρνηση σε έναν μονάρχη ο οποίος έχει κάθε εξουσία προς τους υπηκόους πλην της δέσμευσης να τους προστατεύει από το φόβο του θανάτου, υπηρετεί καλύτερα τα ατομικά τους συμφέροντα αφού έτσι απαλλάσσονται από τον διαρκή φόβο του θανάτου³. Το κοινωνικό συμβόλαιο στη θεωρία του Hobbes αποτελείται από νόμους με σκοπό την αυτοσυντήρηση και η επιβίωση όλων των μελών της κοινωνίας. Η ύπαρξη των νόμων θεωρείται απολύτως απαραίτητη καθώς οι άνθρωποι είναι εκ φύσεως ανταγωνιστικοί και εκδικητικοί προς τους συνανθρώπους τους. Οι νόμοι ισχύουν κάτω από μια υπέρτατη εξουσία, που σκοπό έχει να εγγυάται τη τήρηση των νόμων και της απονομής δικαιοσύνης, καθώς η εφαρμογή της δικαιοσύνης αποτελεί ένα δύσκολο εγχείρημα, ειδικά όταν ανατίθεται

---

³Κιτρομηλίδης, Π. (1998). *Πολιτικοί Στοχαστές Νεότερων Χρόνων*. Αθήνα: ΠΟΡΕΙΑ.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

στους πολίτες, που σκοπεύουν να πράξουν οποιαδήποτε ενέργεια για να αυξήσουν το προσωπικό τους κέρδος.

Ο Hobbes επιχείρησε να δομήσει τη θεωρία του πάνω σε αντικειμενικά αποδεκτές συνιστώσες χρησιμοποιώντας τα μαθηματικά (θεωρία παιγνίων και θεωρία ορθολογικής επιλογής) στις πολιτικές επιστήμες. Όντας υπερασπιστής του μοναρχικού πολιτεύματος ο Hobbes θεωρεί ότι η ευημερία και η κοινωνική συνοχή μιας κοινωνίας επιτυγχάνεται κάτω από την απόλυτη εξουσία ενός ηγεμόνα⁴.

Η σύγχρονη πολιτική θεωρία από τις αρχές της δεκαετίας του 1880 και έπειτα, τείνει να μετεξελιχθεί σε μία πολιτική οντολογία με έντονες μεταφυσικές αναζητήσεις. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας της σύγκλισης της πολιτικής και της μεταφυσικής, η οποία ανέσυρε στο ακαδημαϊκό και κατ' επέκταση στο ερευνητικό πεδίο της ιστορίας των πολιτικών ιδεών και των πολιτικών συστημάτων το ζήτημα της σχέσης πολιτικής και θεολογίας, το οποίο δέσποσε στη διάρκεια του Μεσαίωνα υπό τη θέα μίας πολιτικής θεολογίας. Στις αρχές της τρίτης δεκαετίας του 20ού αιώνα, ο Carl Schmitt, ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς της δημόσιας σφαίρας της σύγχρονης εποχής, διατύπωσε εκ νέου μία θεωρία για τα νεωτερικά πολιτικά συστήματα, από την απολυταρχία και μετά, η οποία, θα μπορούσε, με βάση τις θέσεις της, να προσδιοριστεί ως μία *parexcellence* πολιτική χριστολογία.⁵

Η σχέση θεολογίας και πολιτικής, συνεπώς, αποτελεί το θεμελιώδες πεδίο επάνω στο οποίο αρθρώνεται η πολιτική οντολογία ως πολιτική θεολογία ή, αλλιώς, ως πολιτική οντο-θεολογία στη σύγχρονη εποχή, αναβιώνοντας μία εξέχουσα προβληματική του Μεσαίωνα, που ήδη από τα χρόνια εκείνα είχε αναδείξει τη συμπλοκή πολιτικής και θρησκείας. Υπό αυτήν την έννοια, η πολιτική θεολογία μπορεί κάλλιστα να οριστεί ως η μεταφυσική θεμελίωση της εξουσίας ή ως ο προσδιορισμός του μεταφυσικού πυρήνα κάθε πολιτικής σκέψης και πρακτικής. Εξαιτίας, αυτού, ο Schmitt, οργάνωσε τη θεωρία του στα πλαίσια της πολιτικής θεολογίας η οποία αποτελεί είναι ένα είδος πολιτικοποίησης των παραδοσιακών και δη μεσαιωνικών θεολογικών εννοιών⁶.

---

⁴ Πατέλη, Ι. (1995). *Η φιλοσοφία του Hobbes: Λόγος και αιτιότητα στη νέα φυσική και πολιτική επιστήμη*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.

⁵ Τσαλακός, Κ. (2013). *Τέσσερα κεφάλαια γύρω από τον ορισμό της κυριαρχίας στην πολιτική θεολογία του Carl Schmitt*. (Μεταπτυχιακή εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών).

⁶ Ανανιάδης, Γ. (2006). *Ιδέα, απόφαση, πολιτική: Τρία δοκίμια για τον Carl Schmitt*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

Σε μια ιστορική προσέγγιση των ίδιων των απολυταρχικών καθεστώτων μπορούμε να διακρίνουμε την Τυραννία η οποία ίσχυε σε κάθε Πόλη - Κράτος τον 8ο αιώνα π.χ. Οι τύραννοι καταλάμβαναν την εξουσία με την βοήθεια των οπαδών τους χωρίς όμως αυτή ενέργεια να είναι σύμφωνη με τη βούληση της πλειοψηφίας των υπηκόων. Οι Τύραννοι της περιόδου μεταξύ 6ου αιώνα και 4ου αιώνα π.χ., ήταν συνήθως προστάτες των τεχνών και συχνά έθεταν σε εφαρμογή μεγάλα οικοδομικά προγράμματα. Σε αυτές τις περιπτώσεις σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε ο ανταγωνισμός μεταξύ των πόλεων-κρατών, με τους τυράννους των διαφόρων πόλεων να συναγωνίζονται ο ένας τον άλλο στην κατασκευή και την διατήρηση των δημόσιων έργων, κυρίως ναών αλλά και συστημάτων ύδρευσης⁷.

Ένα από τα πρόσωπα της αρχαιότητας, το οποίο είχε βλέψεις να εγκαθιδρύσει το τυραννικό καθεστώς στην Αθήνα, ήταν ο Αλκιβιάδης. Ο Πλούταρχος παρουσιάζει τη στάση του Αλκιβιάδη και τη συμπεριφορά του στον ιδιωτικό και στο δημόσιο βίο, περιγράφοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του στο τέταρτο κεφάλαιο του έργου *Πολιτικά Παραγγέλματα* (800B-801C), ενώ στο έργο *Βίος* υπάρχουν διάσπαρτα παραδείγματα, τα οποία τεκμηριώνουν τους χαρακτηρισμούς αυτούς. Στα *Πολιτικά Παραγγέλματα* επισημαίνεται ότι η ζωή του πολιτικού πρέπει να είναι άμεμπτη, καθώς είναι εκτεθειμένος στα δημόσια βλέμματα, όπως ο υποκριτής στη θεατρική σκηνή. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω οι Περικλής και Θεμιστοκλής προσαρμόσαν ανάλογα τη ζωή τους⁸.

Εν αντιθέσει, ο Αλκιβιάδης δεν προσαρμόστηκε σ' αυτά τα προστάγματα και καταστράφηκε εξαιτίας της κακής διαγωγής, της θρασύτητας, της πολυέξοδης και ακόλαστης ζωής του. Στο *Βίο* του Αλκιβιάδη επιβεβαιώνονται τα παραπάνω στοιχεία με βάση συγκεκριμένα περιστατικά. Η κακή του διαγωγή αποκαλύπτεται στο χωρίο όπου ξυλοκοπά αναίτια τον Ιππόνικο πατέρα της μετέπειτα συζύγου του, Ιππαρέτης (8.1). Επιπλέον, ένδειξη της θρασύτητάς του αποτελεί η βίαιη αρπαγή και επαναφορά της γυναίκας του στο σπίτι τους (8.4). Στο περιστατικό αποπλάνησης της Τίμαιας (23.7) γίνεται σαφής αναφορά στην ακολασία του. Ο χαρακτήρας του Αλκιβιάδη συνδυάζει *τροφήν* και *ύβριν*, όπως φαίνεται από το συγκεκριμένο περιστατικό, την

---

⁷Νεχαμάς, Α. (2001). *Η Τέχνη του βίου: Σωκρατικοί στοχασμοί από τον Πλάτωνα στο Φουκκό*. Αθήνα: Νεφέλη.

⁸Πλούτ., *Πολ. Παρ.* 800B-C.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

αδιαφορία του για την αντίδραση των άλλων, την αλαζονική στάση απέναντί τους και την έλλειψη σεβασμού απέναντι στο νόμο⁹.

Με τα παραπάνω συνδέονται οι απόψεις του Gribble, ο οποίος επισημαίνει πως η ασυνέπεια του Αλκιβιάδη αντιμετωπίζεται συχνά με όρους ‘ηθικού φύλου’ (ethicalgender). Η συμπεριφορά του ως προς την πολυτέλεια και την ηδονή ταιριάζει στο γυναικείο φύλο, όμως η φιλοδοξία και οι πολεμοχαρείς του τάσεις προσιδιάζουν στο ανδρικό, όπως φαίνεται και από το ανέκδοτο του *Βίου* σχετικά με την πάλη (2.2). Μολαταύτα, το συγκεκριμένο περιστατικό επιδέχεται διαφορετική ανάγνωση και ερμηνεία από τον Duff. Τα λιοντάρια παρομοιάζονται ως σύμβολο της τυραννίας και της μοναρχίας¹⁰.

Άλλωστε, η άποψη ότι ο Αλκιβιάδης θέλει να γίνει τύραννος διαπερνά όλο το κείμενο του *Βίου* και όλη τη σύγχρονη φιλολογική ανάλυση. Η άποψη αυτή υιοθετείται και από τον Αριστοφάνη στους *Βατράχους* (1431-1433). Σχολιάζοντας το τέλος του Αλκιβιάδη ο Verdegem¹¹ υποστηρίζει ότι το διάστημα μεταξύ της αναβίωσης των Ελευσινίων Μυστηρίων και της επίθεσης εναντίον της Άνδρου σηματοδοτεί ταυτόχρονα την κορύφωση της δόξας του Αλκιβιάδη και την αρχή της πτώσης του, χαρακτηριστικό στοιχείο της τραγωδίας¹². Ο Πλούταρχος θεωρεί ότι καταστράφηκε από την ίδια του τη φήμη (35.2): «*ἔοικεδ', εἴ τις ἄλλος, ὑπὸ τῆς αὐτοῦ δόξης καταλυθῆναι καὶ Ἀλκιβιάδης*», ενώ κατασκεύασε την ίδια την ιστορία με τέτοιο τρόπο, ώστε να κάνει την πτώση του Αλκιβιάδη να φαντάζει τραγική, για να δηλώσει ότι δεν άξιζε να πέσει από την εξουσία.

Στην συγκεκριμένη ενότητα παρουσιάσαμε κάποιες θεωρητικές-φιλοσοφικές τεκμηριώσεις της απολυταρχίας, συγκεκριμένα αυτές του Πλάτωνα, του Ακινάτη, του Μακιαβέλι και του Hobbes. Ακόμη παρουσιάσαμε κάποια ιστορικά παραδείγματα τυραννίας και σχολιάσαμε την περίπτωση του Αλκιβιάδη. Στην επόμενη ενότητα προχωρούμε στην παρουσίαση και σχολιασμό της τυπολογίας των πολιτικών καθεστώτων στην οποία εντάσσεται και αυτό του φασισμού.

---

⁹ Δημάκης, Π. Δ. (1994). *Πρόσωπα και θεσμοί της Αρχαίας Ελλάδας*. Αθήνα: Δ. Παπαδήμας.

¹⁰ Πλούτ., *Βίοι Παράλληλοι*. 800B-C.

¹¹ Πλούταρχος (2006). *Παράλληλοι Βίοι: Αλκιβιάδης - Κοριολανός*. Αθήνα: Ζήτρος.

¹² Αριστ., *Περί Ποιητικῆς* 1451a: *ἐξ ἐντυχίας εἰς δυστυχίαν μεταβάλλειν*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο.Τυπολογία καθεστώτων

Η διάκριση μεταξύ των καθεστώτων ή αλλιώς η τυπολογία των καθεστώτων δεν αποτελεί απλή διεργασία ως προς την οποία συμφωνούν οι θεωρητικοί. Η διάκριση επικαλείται τι είναι θεωρητικά σημαντικό να διακρίνουμε και έτσι ανάλογα με το κριτήριο του θεωρητικού ως προς τι είναι θεωρητικά σημαντικό απαντώνται στη βιβλιογραφία διαφορετικές τυπολογίες. Έτσι, μια τυπολογία των καθεστώτων επικαλείται θεσμικές διαφοροποιήσεις, άλλη τυπολογία επικαλείται τη βάση νομιμοποίησης της εξουσίας, άλλη τυπολογία επικαλείται τους τρόπους διαχείρισης των μέσων μαζικής ενημέρωσης και μαζικής κουλτούρας και άλλη την ελευθερία που αναγνωρίζεται στους πολίτες.

Ο Max Weber (Τερλεξής, 1999) διακρίνει μια τυπολογία από τους τύπους νομιμοποίησης της εξουσίας. Ο Weber διακρίνει τις ακόλουθες περιπτώσεις: η εγκυρότητα των ισχυρισμών για νομιμοποίηση της εξουσίας μπορεί να βασίζεται α) σε ορθολογικούς λόγους που βασίζονται στην πίστη σε νόμους που διαμορφώνουν τους κανόνες, με την εξουσία να νομιμοποιείται να εκδίδει εντολές σύμφωνες με τους νόμους (νομική εξουσία) β) λόγοι παράδοσης οι οποίοι νομιμοποιούν αυτούς που ασκούν την εξουσία στο μέτρο που ακολουθούν την παράδοση (παραδοσιακή εξουσία) και γ) λόγοι χαρίσματος οι οποίοι αναγνωρίζουν σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που τον καθιστούν 'χαρισματικό ηγέτη' και τον νομιμοποιούν στην άσκηση εξουσίας (χαρισματική εξουσία) (Τερλεξής, 1999).

Τα περισσότερα απολυταρχικά καθεστώτα βασίζονται στο συνδυασμό κάποιας νομιμοποίησης και καταπίεσης. Σε αρκετά μη δημοκρατικά καθεστώτα η απολυταρχία νομιμοποιείται βάσει του χαρισματικού ηγέτη και της παράδοσης. Τέτοια νομιμοποίηση έλαβε το πρόσωπο του Χίτλερ, του Φράνκο και του Περόν, ενώ σε σύγχρονα απολυταρχικά καθεστώτα όπως είναι κάποια καθεστώτα της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής βρίσκουμε το συνδυασμό χαρισματικής και παραδοσιακής νομιμοποίησης. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να συγχέουμε την απολυταρχία με την έλλειψη εκλογών και με την επίκληση αποκλειστικά λόγων χαρίσματος και παράδοσης κατά τη φερόμενη νομιμοποίησή της. Δεδομένου ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι να χειραγωγεί κανείς τις εκλογές, όπως είναι ο εκφοβισμός του εκλογικού σώματος, η δωροδοκία του εκλογικού σώματος κ.ά. που έχουν ως αποτέλεσμα την

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

ουσιαστική συμμετοχή στηνεκλογική αναμέτρηση μόνο της κυρίαρχης ελίτ, κάποιιοι ισχυρίζονται ότι θα πρέπει να θεωρήσουμε μια περαιτέρω διαίρεση στα απολυταρχικά καθεστώτα. Συγκεκριμένα μπορούν να διαιρεθούν σε αυτό-δικτατορικά όπου δεν διεξάγονται εκλογές, σε μονο-δικτατορικά όπου υπάρχει μόνο ένα κόμμα προς ψήφιση, σε ημι-δικτατορικά όπου τα υπόλοιπα κόμματα τίθενται στην πράξη εκτός του πολιτικού στίβου. Κάθε τέτοιος τύπος απολυταρχικού καθεστώτος μπορεί να διαιρεθεί σε περαιτέρω διακρίσεις ως στρατιωτική απολυταρχία, κομματική απολυταρχία ή απολυταρχία ενός μόνο ηγέτη (Καλογεράτος, 1991).

Επιστρέφοντας στην τυπολογία των καθεστώτων οΔιαμαντόπουλος (2008) θεωρεί κάποιες θεσμικές μεταβλητές (δημοκρατία) ως τις πιο σημαντικές ενδείξεις για μια κατάταξη των καθεστώτων. Η κατάταξή τους διακρίνει πρώτα τα δημοκρατικά από τα απολυταρχικά καθεστώτα και στη συνέχεια διακρίνει τα δεύτερα σε μοναρχίες, σε στρατιωτικά καθεστώτα και σε εκλεγμένα καθεστώτα όπου υφίσταται η περαιτέρω διάκριση μεταξύ αυτών στα οποία δεν υπάρχουν κόμματα, στα μονοκομματικά και στα με περιορισμούς πολυκομματικά. Αντίθετα ο Λέανδρος (2000) εισάγουν μια τυπολογία που βασίζεται στην πρόσβαση στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ελέγχου της κοινής γνώμης βάσει της οποίας εξηγείται η μακροζωία κάποιων απολυταρχικών καθεστώτων και η σχετική ελευθεροποίηση άλλων.

Τα μονοκομματικά καθεστώτα είναι αυτά στα οποία η κυβέρνηση είναι το μοναδικό κόμμα το οποίο δεν επιτρέπει σε άλλα κόμματα να λειτουργήσουν. Μονοκομματικά καθεστώτα μπορεί να υπηρετούν διαφορετική ιδεολογία ή να σχετίζονται με διαφορετικό ιδεότυπο. Έτσι τόσο κομμουνιστικά όσο και φασιστικά καθεστώτα υπήρξαν μονοκομματικά. Μια ιδιαίτερη κατηγορία μη- δημοκρατικών καθεστώτων είναι τα προσωποπαγή καθεστώτα. Αυτά βασίζονται εξολοκλήρου στο χαρισματικό ηγέτη και η όποια νομιμοποίησή τους συνδέεται με αυτόν.

Ο J. J. Linz (Καλογεράτος, 1991) σε ένα εγχείρημα να εισαγάγει την τυπολογία των καθεστώτων βασίζεται κυρίως στον περιορισμό των ατομικών ελευθεριών. Ο Linz χαρακτηρίζει τα απολυταρχικά καθεστώτα βάσει των ακόλουθων κριτηρίων: περιορισμένη πολιτική ελευθερία με αυστηρό κυβερνητικό έλεγχο των πολιτικών θεσμών, της νομοθετικήςεξουσίας και των πολιτικών κομμάτων. Ένα καθεστώς ελέγχου το οποίο δικαιολογείται στο λαό ως ‘αναγκαίο κακό’ το οποίο είναι ο μοναδικός τρόπος να αντιμετωπιστούν τα κοινωνικά προβλήματα όπως η

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

πείνα, η φτώχεια και η βία. Αυστηρή επιβολή περιορισμών στις κοινωνικές ελευθερίες με εξόντωση πολιτικών εχθρών και αντικαθεστωτικών δραστηριοτήτων.

Ένας συναφής όρος που χρησιμοποιείται στη συζήτηση για τα μη δημοκρατικά καθεστώτα είναι ο ολοκληρωτισμός. Μολονότι αμφισβητείται η χρήση του όρου σε διάκριση από τα απολυταρχικά καθεστώτα η έννοια του ολοκληρωτισμού έχει θεματοποιηθεί από τη Hannah Arendt's (Σαριπανίδου, 2007) στο έργο της *The Origins of Totalitarianism*. Το έργο έχει γραφτεί υπό την επιρροή του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου και είναι συναισθηματικά εμποτισμένο από την καταστροφική λαίλαπα του Τρίτου Ράιχ. Κατά την Arendt 'ο Ολοκληρωτισμός έχει εφεύρει μέσα ώστε να κυριαρχεί και τρομοκρατεί τα ανθρώπινα όντα εκ των έσω' (Σαριπανίδου, 2007). Ένα τέτοιο μέσο υπήρξε η πολιτική του Τρίτου Ράιχ να δρα στις μάζες επιβάλλοντας στα άτομα μια μορφή καθολικής ενότητας εις βάρος μειονοτήτων και ατόμων. Κατά την Arendt αλλά και κατά άλλους θεωρητικούς οι ολοκληρωτικές δικτατορίες επιβάλλουν τα ακόλουθα:

1. Μια επιτηδευμένη ιδεολογία η οποία καλύπτει όλες τις πτυχές της ανθρώπινης ύπαρξης και στην οποία πρέπει να υπακούσουν όλοι όσοι ζουν στην κοινωνία
2. Μια μονοκομματική εξουσία με μαζική απήχηση την οποία ηγείται ένα πρόσωπο 'ο δικτάτορας'.
3. Ένα σύστημα φυσικής και ψυχολογικής τρομοκρατίας το οποίο ασκείται από το κόμμα και από μυστικό αστυνομικό έλεγχο και το οποίο επιβάλλει κάθε είδους λογοκρισία
4. Απόλυτο έλεγχο όλων των μέσων μαζικής ενημέρωσης τα οποία χρησιμοποιούνται για προπαγάνδα.
5. Πλήρη έλεγχο των στρατιωτικών δυνάμεων.
6. Κεντρικό και πλήρη έλεγχο όλης της οικονομίας

Στα ολοκληρωτικά καθεστώτα ασκείται απεριόριστος έλεγχος στην ιδιωτική και στη δημόσια ζωή. Ο έλεγχος και η τρομοκρατία της λογοκρισίας περιλαμβάνουν την εκπαίδευση, τη θρησκεία, την επιστήμη, την τέχνη ακόμη και την ηθική και τα

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

δικαιώματα αναπαραγωγής. Ενώ και στα απολυταρχικά καθεστώτα η απόλυτη εξουσία βρίσκεται στα χέρια ενός μονάρχη ή ενός κυβερνώντος κόμματος ωστόσο στα απολυταρχικά καθεστώτα ενδέχεται να επιτρέπονται κάποιες προσωπικές ελευθερίες στους πολίτες. Στα ολοκληρωτικά καθεστώτα όμως δεν επιτρέπεται καμία ελευθερία που δεν ελέγχεται από το καθεστώς. Τυπικά, τα ολοκληρωτικά καθεστώτα λειτουργούν πάνω στον φόβο. Οι πολίτες φοβούνται το καθεστώς και το καθεστώς τους πολίτες. Αναπαραστάσεις ενός ολοκληρωτικού καθεστώτος βρίσκουμε στο έργο 1984 του George Orwell και στο έργο *Brave New World* του Aldus Huxley. Υπάρχει το ερώτημα αν έχουν υπάρξει ιστορικά ολοκληρωτικά καθεστώτα. Η απάντηση μοιάζει να είναι ότι κανένα ιστορικό καθεστώς δεν κατάφερε να έχει πλήρη έλεγχο της δημόσιας και της ιδιωτικής ζωής των πολιτών, μολονότι πολλά ολοκληρωτικά καθεστώτα το επεδίωκαν. Το Τρίτο Ράιχ σημειώνει την μεγαλύτερη σύγκλιση προς ένα απόλυτα ολοκληρωτικό καθεστώς. Σύμφωνα με τον Lyttelton (Διαμαντόπουλος, 2008) «ο φασισμός είχε τη φιλοδοξία να είναι ‘ολοκληρωτικός» και ο Μουσολίνι στην πραγματικότητα εφήυρε τον όρο. Αλλά είναι ξεκάθαρο ότι ο έλεγχος του Μουσολίνι στην Ιταλική κοινωνία δεν ήταν τόσο ισχυρός, η επιρροή του δεν ήταν τόσο διαπεραστική όσο ήταν αυτή του Χίτλερ και του Στάλιν. Ο φασισμός στην Ιταλία άφηνε στην πράξη εκτός ελέγχου μεγάλες περιοχές της Ιταλικής ζωής».

Το ζήτημα με τα ολοκληρωτικά καθεστώτα όσον αφορά την τυπολογία είναι αν πρόκειται για ένα διακριτό καθεστώς, στο οποίο επιχειρείται απόλυτος και πλήρης έλεγχος κάθε λεπτομέρειας της ανθρώπινης ζωής (ιδιωτικής, επιστήμης, τέχνης κ.ά.) ή αν αποτελεί μια ακραία μορφή απολυταρχικού καθεστώτος. Έτσι ο Juan Linz (Βανδώρος, 2015) επιχειρηματολογεί για μια διάκριση μεταξύ ολοκληρωτικών, απολυταρχικών και δημοκρατικών καθεστώτων, διακρίνοντας τα απολυταρχικά από τα ολοκληρωτικά καθεστώτα βάσει του ότι στα απολυταρχικά καθεστώτα επιτρέπονται κάποιες περιορισμένες ατομικές ελευθερίες. Ωστόσο άλλοι θεωρητικοί αναγνωρίζουν τα απολυταρχικά και τα δημοκρατικά καθεστώτα ως τα άκρα ενός ‘συνεχούς’ που περιλαμβάνει περιπτώσεις όπως ‘ημι-απολυταρχία’ ή ‘ήπια απολυταρχία’ και μη-φιλελεύθερη δημοκρατία’.¹³

Αντίθετα για τον Καλογεράτο (1991) δεν υπάρχει κάποια θεωρία απολυταρχικών καθεστώτων. Υπάρχουν τόσες θεωρίες απολυταρχικών καθεστώτων

---

¹³Για συζήτηση γύρω από το συνεχές των καθεστώτων βλέπε Κουζέλη(2014). *Φασισμός και δημοκρατία*. Αθήνα: Νήσος.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

όσες είναι και τα ίδια τα καθεστώτα με το καθένα να έχει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του που καλούν για διαφορετικού τύπου προσέγγιση. Για παράδειγμα διάφορα σουλτανικά καθεστώτα της μέσης ανατολής έχουν ιδιομορφίες που καλούν για μια ξεχωριστή προσέγγιση.

Ένα φασιστικό καθεστώς είναι προφανώς ένα μη-δημοκρατικό καθεστώς με στοιχεία απολυταρχίας και ολοκληρωτισμού. Ως κίνημα, σύμφωνα με τον Μαργαρίτη (2017), ο φασισμός αποτελεί πρωτίστως ένα εθνικιστικό, ελιτιστικό και αντί-φιλελεύθερο κίνημα. Συχνά λαμβάνει τη μορφή στρατιωτικής κυριαρχίας και όταν πρόκειται για ισχυρό καθεστώς εισηγείται τον ιμπεριαλισμό και την επέκταση των συνόρων. Ο Κυβέλος (1986) αναφορικά με τηνπολιτική σκέψη χαρακτηρίζει το φασισμό με τα ακόλουθα τα οποία δεν είναι όλα παρόντα στις αναγνωρισμένες περιπτώσεις: συντεχνιακή οικονομία, εθνικισμό, εχθρότητα προς τη δημοκρατία, εχθρότητα προς την ισονομία, εχθρότητα προς τις αξίες του φιλελεύθερου διαφωτισμού, κουλτούρα του ηγέτη και θαυμασμό προς τις ιδιαίτερες ποιότητές του, σεβασμό στη συλλογική οργάνωση, αγάπη για σύμβολα και όλα τα συσχετιζόμενα με αυτά όπως στολές, παρελάσεις και στρατιωτική πειθαρχία.

Ως πολιτικό ιστορικό φαινόμενο ο Κυβέλος επισημαίνει ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό του φασισμού: την ικανότητά του να έχει μαζική απήγηση και να κερδίζει τη μαζική υποστήριξη για ιδέες που είναι ρητά αντί-ισονομικές. Και αυτό συμβαίνει στο όνομα της εθνικής παλιγέννησης, η οποία επιβάλλει κάθε θυσία για το έθνος.

Ωστόσο υπάρχουν διαφορές μεταξύ του φασισμού και διαφόρων ακροδεξιών συντηρητικών παρατάξεων. Ενώ οι συντηρητικές παρατάξεις εμφανίζονται ως κόμματα σε κάποια κοινοβουλευτική δημοκρατία, ο φασισμός διεκδικεί την απόλυτη δύναμη μέσω ενός 'επαναστατικού' μη κοινοβουλευτικού αγώνα για μια νέα τάξη πραγμάτων που απαιτεί την καταστροφή της παλαιάς. Επομένως μπορεί ο φασισμός να χαρακτηριστεί ως ένα ακραίο κίνημα που πρεσβεύει την εθνική παλιγέννηση με μέσα που έχουν μεγάλη απήγηση στις μάζες και επιβάλλει την εξουσία με μορφή ολοκληρωτισμού. Ο ιδεότυπος του φασισμού ως ακραία υπέρ-εθνικιστικό κίνημα με λαϊκή απήγηση και ολοκληρωτική πολιτική είναι παρόν σε αυτόν τον χαρακτηρισμό. Ένα φασιστικό κόμμα είναι ένα κόμμα μαζικής απήγησης που αποτελείται από προσκολλημένους εθνικιστές ακτιβιστές, οι οποίοι συνεργάζονται με παραδοσιακές και περιορισμένες συντεχνίες, εγκαταλείποντας τις δημοκρατικές ελευθερίες και μη

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

λαμβάνοντας υπόψη τους ηθικούς και τους νομικούς περιορισμούς, επιδιώκουν να πραγματοποιήσουν εσωτερικές εκκαθαρίσεις και να επεκταθούν και πέρα από τα στενά όρια της χώρας τους¹⁴.

Συχνά τα φασιστικά κινήματα πρεσβεύουν μια αυστηρή κοινωνική ή ρατσιστική ιεραρχία με ακραία περίπτωση αυτή του Τρίτου Ράιχ όπου η ανωτερότητα της γερμανικής φυλής βάσισε την πολιτική της μαζικής εξόντωσης άλλων φυλών. Ωστόσο η αυστηρή κοινωνική ιεραρχία η οποία συχνά δικαιολογείται από ψευδο-επιστημονικές ή από αλλοιωμένη εκλαϊκευτική επιστήμη είναι παρούσα ως δρών παράγων σε φασιστικά κινήματα. Ας δούμε για παράδειγμα πώς δρα ο πυρήνας της φασιστικής ιδεολογίας στο διακριτό ρόλο των δύο φύλων. Οι υποστηρικτές του φασισμού θεωρούν πως ο ρόλος του άνδρα είναι ο κυρίαρχος, και κατ' επέκταση ο ισχυρός καθώς μόνο ο άνδρας έχει το δικαίωμα να μετέχει στην άσκηση της εξουσίας. Επιπλέον, θεωρούν πως ο ρόλος της γυναίκας είναι απόλυτα περιορισμένος και προορισμένος για την άσκηση των καθηκόντων του σπιτιού, μιας και είναι τόσο σωματικά όσο και διανοητικά κατώτερη από αυτή του άνδρα.

Η φασιστική ιδεολογία επηρεάζει αρνητικά την πορεία των γυναικών ως προς τις ελευθερίες τους, τη συμμετοχή τους στο δημόσιο χώρο, και τα κοινά. Η φασιστική ιδεολογία ελαττώνει τις ελευθερίες και τα δικαιώματα των γυναικών, γι' αυτό και οι γυναίκες έχουν κάθε λόγο να αντιταχθούν στο φασιστικό φαινόμενο. Ιδιαίτερα τα φασιστικά καθεστώτα δυναμώνουν την εξουσία, επιτείνοντας την ανισότητα ανάμεσα σ' αυτούς που παράγουν την πολιτική και σ' αυτούς που την υφίστανται. Ο φασισμός ήταν, και φυσικά εξακολουθεί να είναι, αντιφεμινιστική ιδεολογία ως προς τους στόχους της συμμετοχής των γυναικών στην εξουσία αλλά όσον αφορά και την ανεξαρτησία τους¹⁵.

Την περίοδο του Μουσολίνι και του Χίτλερ, εμφανίζονταν οι γυναίκες μέσα στο πλήθος, αλλά πολύ δύσκολα τους επιτρεπόταν να παρουσιαστούν στο βήμα. Στην Ιταλία, ο Μουσολίνι έκανε εκστρατεία με σκοπό την παραμονή των γυναικών στην οικογένεια, με σκοπό να αυξηθεί η υπάρχουσα υπογεννητικότητα. Η αντισύλληψη δεν επιτρεπόταν, ενώ ο φεμινισμός θεωρούνταν εβραϊκή εφεύρεση. Στο κόμμα του Χίτλερ, οι γυναίκες αποτελούσαν το 6–8% των μελών. Αναμφίβολα, σκοπός του

---

¹⁴Άντερσον, Ρ. (1986). *Το Απολυταρχικό Κράτος*. Αθήνα: Οδυσσέας.

¹⁵Μακρής, Σ. (2015). *Φεμινισμός και Δημοκρατία: Από τη MaryWollstonecraft στη JudithButler*. Αθήνα: Εκδόσεις Ένεκεν.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

φασισμού ήταν η αποκλειστικά η χρησιμοποίηση των γυναικών για την αύξηση των γεννήσεων ενώ αντιτάσσονταν στην ανεξαρτησία των γυναικών¹⁶.

Επιπρόσθετα, θα μπορούσαμε να γίνει λόγος και για την περίπτωση της δικτατορίας του Μεταξά, που είχε πολλά φασιστικά στοιχεία. Βέβαια, η οργάνωση της Νεολαίας του Μεταξά, η οποία ιδρύθηκε το 1937 είχε 1.250.000 μέλη, που αποτελούνταν από αγόρια και κορίτσια. Η οργάνωση αυτή, πριν από τον πόλεμο, στόχευε στις εθελοντικές κοινωνικές εργασίες, ενώ η εκπαίδευση των αγοριών αφορούσε τον πόλεμο, τα κορίτσια προορίζονταν για τα μετόπισθεν και για νοσοκόμες.

Ως εκ τούτου, είναι φυσικό επακόλουθο οι σύγχρονοι φασίστες να στηρίζουν την οργάνωση για την προστασία του αγέννητου παιδιού, ενώ ταυτόχρονα εκφράζουν ανοιχτό αίτημα για την κατάργηση του δικαιώματος των γυναικών να επιλέξουν ή όχι τη μητρότητα. Ζητούν επομένως απαγόρευση της χρήσης χαπιού αντισύλληψης. Ζητούν, επίσης, την ακύρωση του νόμου για την έκτρωση. Γενικότερα ο φασισμός, τόσο ο σημερινός όσο και ο ιστορικός, σκοπό έχει τον περιορισμό των γυναικών τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό χώρο. Ο περιορισμός αυτός έγινε στον τομέα της εργασίας, της οικογένειας, και της συμμετοχής των γυναικών στα κοινά. Είναι, εν κατακλείδι, το κίνημα που υποστηρίζει την επιστροφή των γυναικών στην οικεία τους, ενώ κατηγορεί κάθε έννοια φεμινισμού ή ισότητας των δύο φύλων¹⁷. Οι ιδέες αυτές πηγάζουν από το βασικό πυρήνα της φασιστικής ιδεολογίας αυτόν της εθνικής παλιγέννεσης με μαζική συμμετοχή. Η γυναίκα προσφέρει σε αυτόν τον αγώνα αποκλειστικά με την αναπαραγωγή και την ανατροφή των παιδιών και επομένως η θέση της βρίσκεται αποκλειστικά στην οικογένεια.

Ανακεφαλαιώνοντας θα λέγαμε ότι ο φασισμός ως καθεστώς ανήκει στα μη δημοκρατικά καθεστώτα με στοιχεία ολοκληρωτισμού αλλά με μια διακριτή ακραία εθνικιστική ιδεολογία, την οποία διαπερνά στις μάζες και παρεμβαίνει και ρυθμίζει βάσει αυτής την δημόσια, κοινωνική, πολιτιστική και ιδιωτική ζωή. Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε τα χαρακτηριστικά του φασιστικού καθεστώτος στα ιστορικά φασιστικά κινήματα του 20^{ου} αιώνα.

---

¹⁶Παντελίδου – Μαλούτα, Μ., *Το Φύλο της Δημοκρατίας Ιδιότητα του Πολίτη και Έμφυλα Υποκείμενα*, Αθήνα 2002, 68 – 82.

¹⁷Παντελίδου –Μαλούτα, Μ., *Γυναίκες και Πολιτική: Η Πολιτική Φυσιολογία των Ελληνίδων*, Αθήνα 1992, 243 – 260.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο. Ο Φασισμός στην Ευρώπη του 20^{ου} αιώνα

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα σε όλη την Ευρώπη αρχίζουν να εμφανίζονται ολοκληρωτικά καθεστώτα που συνεχίζουν να εξαπλώνονται μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Ολοκληρωτικά καθεστώτα την δεκαετία του 1920 εδραιώθηκαν στην Ουγγαρία, στη Βουλγαρία, στη Πολωνία, στη Γιουγκοσλαβία, στη Λιθουανία, στη Αλβανία, στην Πορτογαλία, στην Ισπανία, στη Τουρκία και στην Ιταλία. Την επόμενη δεκαετία τα ολοκληρωτικά καθεστώτα εδραιώνονται και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, στη Γερμανία, στην Αυστρία, στη Φιλανδία, στη Ρουμανία, στη Λετονία, στην Εσθονία και στην Ελλάδα. Το 1922 έκανε την εμφάνισή του το φασιστικό κράτος της Ιταλίας, με την δικτατορία του Μουσολίνι. Από το 1922 έως το 1943 που διοίκησε την Ιταλία, έδωσε βάση στην προπαγάνδα εντός και εκτός Ιταλίας. Για να μπορέσει να διατηρηθεί στην εξουσία, χρησιμοποίησε και ήλεγχε τον τύπο, το ραδιόφωνο, την εκπαίδευση και τον κινηματογράφο, με σκοπό την προβολή του φασισμού και της ιδεολογίας του, καθώς επίσης, και την προβολή του ίδιου εαυτού του ως Ηγέτη¹⁸.

Στη φασιστική Ιταλία από το 1923 περιόρισαν την εισαγωγή ταινιών του Χόλυγουντ, καθώς ο Μουσολίνι ενδιαφερόταν για την ανάπτυξη του ιταλικού κινηματογράφου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το φασιστικό καθεστώς να είναι πιο ανεκτικοί προς όλους τους τύπους παραγωγής ταινιών, γι' αυτό και λίγοι σκηνοθέτες μετανάστευσαν. Όμως, τα καθεστώτα αυτά συνειδητοποιώντας την προπαγανδιστική δύναμη των ταινιών, άσκησαν μεγαλύτερο έλεγχο και λογοκρισία. Οργάνωσαν τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες για την παραγωγή ταινιών σε μία εξουσία, την *Εκπαιδευτική Κινηματογραφική Ένωση*. Από το 1938 κι έπειτα, ο κρατικός έλεγχος εντείνεται, με τη δημιουργία μίας ομάδας λογοκριτών. Οι παραγωγοί ταινιών έμαθαν να εργάζονται με αυτή την ομάδα, να παράγουν και να διανέμουν αποδεκτές ταινίες. Η *Φασιστική Τράπεζα Εργασίας*, μπορούσε να προκαταβάλει το 60% των χρημάτων που χρειαζόταν για να γίνει ένα σενάριο αποδεκτό από το κράτος. Δάνειζε ακόμη το πλήρες ποσό για ελάχιστες φασιστικές ταινίες. Οι φασιστικές εξουσίες διοχέτευαν χρήματα στην παραγωγή ταινιών¹⁹.

Το 1933 αναρριχήθηκε στην εξουσία της Γερμανίας το Ναζιστικό κόμμα, με επικεφαλής τον Αδόλφο Χίτλερ. Από το 1933 μέχρι το 1945 στη Ναζιστική

¹⁸Κασαπίδης, Γ. (2011). *Φασισμός*. Αθήνα: Μοντέρνοι Καιροί.

¹⁹Λουλουδάκης, Κ. (2017). *Από το Τρίτο Ράιχ στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

Γερμανία, ο κινηματογράφος λειτούργησε ως όργανο του κράτους. Το πρόσωπο πίσω από τον κινηματογράφο των Ναζί ήταν ο Γιόζεφ Γκέμπελς. Το 1933 διορίστηκε από τον Χίτλερ ως Υπουργός Λαϊκής Διαφώτισης και Προπαγάνδας του Γ' Ράιχ, θέση που τον καθιστούσε υπεύθυνο για τον Τύπο, τον κινηματογράφο, το ραδιόφωνο και την παιδεία εν γένει. «*Η πρώτη φροντίδα του ήταν να παραχωρήσει απόλυτο μονοπώλιο στην UFA που η βαριά βιομηχανία εξουσίαζε πάντα το συμβούλιό της*²⁰». Σύμφωνα με τον ΚηθΡήντερ²¹, από πρώτη άποψη φαίνεται παράδοξο το ότι τα 1000 από τα 1097 φιλμ της ναζιστικής περιόδου δεν έγιναν κατά παραγγελία του Υπουργείου προπαγάνδας. Όμως, αυτό δεν σήμαινε ανεξαρτησία από τον κρατικό έλεγχο: αντίθετα υποδήλωνε πως ο έλεγχος των Ναζί ήταν τόσο φανερός σ' όλους τους τομείς της ζωής, που έκανε περιττή μια ανοιχτή κυβερνητική παρέμβαση.

Εν συνεχεία, το Μάρτιο του 1936 ο Ιωάννης Μεταξάς διορίστηκε από τον Βασιλιά Γεώργιο Β' αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Δεμερτζή και υπουργός στρατιωτικών. Τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου, έπειτα από τον αιφνίδιο θάνατο του Δεμερτζή, ο Μεταξάς διορίζεται πρωθυπουργός της Ελλάδας. Τρεις ημέρες αργότερα, η Βουλή με ψήφισμά της διακόπτει προσωρινά τις εργασίες της παραχωρώντας την νομοθετική εξουσία στην κυβέρνηση²². Στις 4 Αυγούστου 1936, παραμονή εικοσιτετράωρης πανελλαδικής απεργίας, ο Μεταξάς, επικαλούμενος τον κίνδυνο εσωτερικών ταραχών και την ασταθή διεθνή κατάσταση, συγκάλεσε έκτακτο υπουργικό συμβούλιο και ανακοίνωσε την απόφασή του α) να αναστείλει επ' αόριστον την ισχύ πολλών διατάξεων του Συντάγματος που κατοχύρωναν τις προσωπικές και συλλογικές ελευθερίες και β) χωρίς να προκηρύξει εκλογές, να διαλύσει τη Βουλή με τη συγκατάθεση του βασιλιά, ο οποίος εξέδωσε δύο παράνομα διατάγματα με τα οποία καταλύθηκε ο κοινοβουλευτισμός και επιβλήθηκε δικτατορία.

Ο Μεταξάς δημιούργησε την ιδέα του "Γ' Ελληνικού Πολιτισμού", πάνω στην οποία βασίστηκε το κράτος της 4ης Αυγούστου. Οι οπαδοί της ιδεολογίας αυτής πίστευαν ότι οι σύγχρονοι Έλληνες πρέπει να είναι οι συνεχιστές του Αρχαίου (Α') και Βυζαντινού (Β') Πολιτισμού, στοχεύοντας στη φυλετική ενότητα του έθνους,

²⁰ Βαλούκος, Σ. (2004). *Ιστορία του κινηματογράφου*. Αθήνα: Αιγόκερως.

²¹ Ρήντερ Κ., (1985), *Ιστορία του παγκόσμιου κινηματογράφου (1895-1975)*, Αιγόκερως, Αθήνα, 140-142.

²² Αλιβιζάτος, Ν. (1995), *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974: Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, 74.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

καθώς και την τήρηση των παραδόσεων. Το ιδανικό πολίτευμα σύμφωνα με το Μεταξά δεν αποτελούσε η Αθηναϊκή Δημοκρατία, αλλά η στρατοκρατική Σπάρτη και η αρχαία Μακεδονία η οποία κατάφερε να ενώσει πολιτικά την αρχαία Ελλάδα. Ο Μεταξάς παρουσίαζε τον εαυτό τους ως τη μοναδική λύση για σωτηρία σε ένα διαιρεμένο έθνος, ενώ ήταν κατά του παλαιοκομματισμού, αλλά και των κοινοβουλευτικών πολιτικών του παρελθόντος. Οι κυριότερες διαφορές με το Γ' Ράιχ εντοπίζονταν στο γεγονός ότι δεν εφάρμοσε και δεν πίστευε σε μια μπερριαλιστική πολιτική, σε αντίθεση με τη Γερμανία, η οποία προκάλεσε τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, καθώς και στο ότι η ιδεολογία του Γ' Ελληνικού Πολιτισμού δεν απέκτησε την τεράστια μαζική απήχηση του κοινού όσο κατάφερε η εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία στη Γερμανία²³.

Όμως, θα πρέπει να σημειωθεί πως ο κινηματογράφος ήταν αναπόσπαστο κομμάτι προπαγάνδας και στα κομμουνιστικά καθεστώτα. Στη Σοβιετική ένωση ιδιαίτερα, η μαζική δημοτικότητά της την κατέστησε ιδανικό εργαλείο διαπαιδαγώγησης των μαζών. Μάλιστα σε μεγάλο βαθμό η προπαγάνδα αυτή ανακύκλωσε υλικό της ρωσικής αυτοκρατορίας, στο βαθμό που δεν προσέκρουε στη νέα σοβιετική ιδεολογία. Σταθμός στην σοβιετική προπαγάνδα, αλλά και στην ιστορία του κινηματογράφου γενικότερα είναι *Το θωρηκτό Potemkin* του Sergei Eisenstein, που κυκλοφόρησε το 1925. Η ταινία αυτή αναπαριστά την ανταρσία του πληρώματος ενός ρωσικού θωρηκτού το 1905, που ισοδυναμεί με αμφισβήτηση του τσαρικού καθεστώτος και θέτει επί σκηνής την κομματική γραμμή για τις αρετές του προλεταριάτου. Είναι όμως αμφίβολο αν τα στελέχη του Κόμματος αντιλήφθηκαν την πρωτοπορία της φιλμικής γλώσσας που εισήγαγε.

Εν συνεχεία, στη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, η κομμουνιστική κυβέρνηση το 1950 έλαβε αμέσως μέτρα ελέγχου των μέσων και απαγόρευσε όλες τις ταινίες πριν από το 1949, υποκαθιστώντας τις με την προβολή υποδειγματικών αγροτών, εργατών και στρατιωτών. Οι σχετικές ταινίες έγιναν από κινηματογραφιστές μετεκπαιδευμένους στη Σοβιετική Ένωση. Ο σφιχτός θεσμικός έλεγχος εντάθηκε ακόμα περισσότερο στα χρόνια της πολιτισμικής επανάστασης, από το 1966 ως το 1976. Από τα παραπάνω είναι προφανές ότι η σχέση του κινηματογράφου με τις πάσης φύσεως ιστορικές προπαγάνδες είναι σχεδόν σύμφυτη με τη γέννηση και την

---

²³ Φιλίππης Δ. (2010), *Προφασισμός, εκφασισμός, ψευδοφασισμός: Ελλάδα, Ιταλία και Ισπανία στον Μεσοπόλεμο*, UniversityStudioPress, Θεσσαλονίκη.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

υπόστασή του. Η δημοτικότητά του, ιδιαίτερα στις λαϊκές μάζες, τον καθιστά πρόσφορο μέσον για την διάχυση ιδεών αλλά και ιδεολογημάτων²⁴.

Ο φασισμός στηριζόταν στην ενίσχυση από τους μεγάλους γαιοκτήμονες και τους βιομηχάνους αλλά και από τους τραπεζίτες, οι οποίοι ένιωσαν και εδώ, πως ο εθνικοσοσιαλισμός ήταν σύμμαχος, καθώς ήταν η μόνη σωτηρία για το κλονιζόμενο καθεστώς τους. Και υποστήριξαν και οικονομικά και με όλα τα άλλα μέσα το Χίτλερ και τους οπαδούς του μόλις κατάλαβαν περί τίνος πρόκειται. Τα ανενεργά στελέχη του γερμανικού στρατού πήγανε με το μέρος του, γιατί υποσχότανε τον επανεξοπλισμό και τη δημιουργία νέου μεγάλου γερμανικού στρατού. Τα μεσαία και τα μικροαστικά στρώματα, που τα είχε εξαθλιώσει η μακροχρόνια οικονομική κρίση και έβρισκαν κλεισμένο παντού το δρόμο, έτρεξαν και πύκνωσαν τα τάγματα εφόδου. Το ανικανοποίητο προλεταριάτο και η αγροτιά άρχισαν ν' ακούνε συμπαθητικά τις υποσχέσεις του για τις άμεσες πραγματώσεις, οι πεινασμένες στρατιές των ανέργων βρήκε λιμάνι σωτηρίας στα τάγματά του. Κι έτσι το κίνημα του Χίτλερ με μια γοργότατη κατάκτηση στα πλατύτατα στρώματα του πληθυσμού έφτασε να πάρει την εξουσία μέσα σε δεκατρία χρόνια με τα νόμιμα μέσα της ψήφου, με την ανοχή από το κράτος των παραστρατιωτικών του οργανώσεων και της τρομοκρατίας του, με την οικονομική ενίσχυση του μεγάλου κεφαλαίου²⁵.

---

²⁴Χερφ (1996), *Αντιδραστικός Μοντερνισμός: Τεχνολογία, Κουλτούρα και Πολιτική στη Βαϊμάρη και το Γ' Ράιχ*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο.

²⁵Κίτσου, Α. Ε. (2010). *Ναζισμός και μειονότητες : εβραίοι, ομοφυλόφιλοι, αθίγγανοι*. (Μεταπτυχιακή εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο).

3.1 Ναζισμός: ιστορία και χαρακτηριστικά

Ο Adolf Hitler γεννήθηκε το 1889 στο Μπραουνάου, στην Άνω Αυστρία. Το Μάιο του 1913, λίγο πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Χίτλερ αναχώρησε από τη Βιέννη και εγκαταστάθηκε στο Μόναχο. Κατά την έναρξη του πολέμου το 1914 κατατάχθηκε ως εθελοντής στον βαυαρικό στρατό, και έλαβε μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις στο πλαίσιο του Δυτικού μετώπου και τιμήθηκε με τον Σιδηρούν Σταυρό. Εν συνεχεία, έλαβε τον βαθμό του δεκανέα, όμως τραυματίστηκε τον Οκτώβριο του 1918, και μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο, καθώς ήταν ανίκανος να συνεχίσει τη δράση του στο μέτωπο. Οι ιδέες τις οποίες ήδη πρόσβευε ο Χίτλερ, ήταν ακραία αντιδραστικές, υπερεθνικιστικές και αντισημιτικές, οι οποίες όμως ενισχύθηκαν ακόμα περισσότερο στο λογισμό του εξαιτίας της ήττας της Γερμανίας στον πόλεμο. Όταν ο ίδιος επέστρεψε στο Μόναχο, εστάλη στο κέντρο προπαγάνδας και πληροφοριών του εκεί σώματος στρατού. Το μίσος του εναντίον του Μαρξισμού και γενικά του διεθνισμού και ιδίως εναντίον του τότε δημοκρατικού καθεστώτος και η κλίση του προς την πολιτική, προξένησαν πολύ μεγάλη εντύπωση στους ανωτέρους του²⁶.

Εκτός των άλλων, ο Χίτλερ ήταν ένας πολύ ικανός ρήτορας και ο μεγαλύτερος δημαγωγός στη γερμανική ιστορία, με τη χρήση της ασυνάρτητης ρητορείας του, η οποία όμως συνέβαλε και στην ακρότητα των θέσεών του. Απότοκο αυτού ήταν η ηγεσία του στο τότε εθνικοσοσιαλιστικό κίνημα. Μάλιστα, ο ίδιος δεν καθόρισε τις ιδεολογικές αρχές του κόμματός του, αλλά τις αποδέχθηκε με ενθουσιασμό. Οι 3 θεωρητικές αρχές του εθνικοσοσιαλισμού ήταν: αντισημιτισμός, αντιφιλελευθερισμός, αντιμαρξισμός. Από το 1920 μέχρι το 1923 ο Χίτλερ έθεσε τα θεμέλια του νέου πολιτικού κινήματος, που καταφερόταν εναντίον του ατομικισμού των δυτικών εθνών, συμπεριλαμβανομένης και της Αμερικής, και εναντίον του διεθνισμού των Μπολσεβίκων. Μετά το Φεβρουάριο του 1920, συγκρότησε ταχύτατα γύρω του μια σωματοφυλακή από ενόπλους Γερμανούς οι οποίοι έφεραν φαιές και μαύρες στολές. Την ίδια εποχή, ο Χίτλερ δημοσίευσε τα εικοσιπέντε (25) σημεία του προγράμματός του και αγόρασε την εφημερίδα «Völkischer Beobachter» (Λαϊκός Παρατηρητής). Τον Αύγουστο του 1921, έπειτα από εσωτερικές συγκρούσεις, ο Χίτλερ συγκέντρωσε στα χέρια του όλες τις εξουσίες του κόμματος, που ονομάστηκε

---

²⁶Κοράντης, Ι. Α. (1988). *Χίτλερ – Στάλιν*. Εκδόσεις: Εστία.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

«Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα των Γερμανών Εργατών» (NSDAP), και καθιέρωσε ως έμβλημά αυτού τον αγκυλωτό σταυρό²⁷.

Εν συνεχεία, το κόμμα αυτό μεταβλήθηκε αργότερα σε δικτατορικό (Führerprinzip), ενώ γύρω του, συγκεντρώθηκαν τα μέλη του επιτελείου του, τα οποία ήταν γοητευμένα από τις ρητορικές του ικανότητες, την προσωπική του ακτινοβολία και ιδίως εξαιτίας της φανατικής του πίστης στην ιδέα της Μεγάλης Γερμανίας. Μάλιστα, θα πρέπει να σημειωθεί πως παρά τις οργανωτικές και ρητορικές ικανότητες του Χίτλερ και την εκφοβιστική δράση των ναζιστικών ταγμάτων εφόδου (SA=Sturmabteilungen), αρχικά το κόμμα δεν κατόρθωσε να προσελκύσει οπαδούς πέρα από τα στενά Βαυαρικά όρια. Στη συνέχεια όμως οι ταραγμένες μεταπολεμικές συνθήκες που επικρατούσαν στη Γερμανία συνετέλεσαν στην αύξηση της δημοτικότητας του κόμματος, το οποίο έγινε γνωστό σε όλη τη χώρα, όπως και το όνομα του Χίτλερ. Στις 2 Σεπτεμβρίου του 1923 ο Χίτλερ και ο στρατηγός Λούντεντορφ, οργάνωσαν διαδήλωση στη Νυρεμβέργη, κατά την οποία συγκεντρώθηκαν 100.000 περίπου εθνικοσοσιαλιστές και αντιπρόσωποι των παλαιών πολεμιστών. Στις 8 Νοεμβρίου του 1923 πραγματοποιήθηκε το «πραξικόπημα της μπυραρίας». Κατά τη διάρκεια του πραξικοπήματος αυτού, ο Χίτλερ και οι οπαδοί του αιχμαλώτισαν σε μία μπυραρία της πόλης το Βαυαρό εθνικιστή δικτάτορα φον Καρ και την ομάδα των υπουργών της τοπικής κυβέρνησης, και τους υποχρέωσαν να συναινέσουν στην κήρυξη της «εθνικής επανάστασης»²⁸.

Το πραξικόπημα αυτό είχε ως αποτέλεσμα την σύλληψη του Χίτλερ, αλλά η δίκη για εσχάτη προδοσία που ακολούθησε, συνέβαλε στην έναρξη του θριάμβου του, καθώς από κατηγορούμενος έγινε κατήγορος. Η καταδίκη του σε πενταετή φυλάκιση μειώθηκε σε περιορισμό μόνον εννέα (9) μηνών στο φρούριο του Λάντσμπεργκ. Στη διάρκεια της κράτησής του υπαγόρευσε στο συγκρατούμενό του Ρούντολφ Εστο το πολιτικοκοινωνικό μανιφέστο του εθνικοσοσιαλισμού που έγινε γνωστό με τον τίτλο «Ο αγών μου» (*Mein Kampf*) και εκδόθηκε τον Ιούνιο του 1925²⁹. Όταν ο ίδιος αποφυλακίστηκε, επιδόθηκε στον πολιτικό του αγώνα, και αναδιοργάνωνε το κόμμα από τις βάσεις του καθώς το προετοίμαζε για την κατάληψη της εξουσίας. Το 1929, η

---

²⁷Μόλχο, Ρ. (2015). *Το ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων: μελέτες ιστορίας και μνήμης*. Αθήνα: Πατάκης.

²⁸Μαργαρίτης, Δ. (2017). *Οι εκλεκτικές συγγένειες των ολοκληρωτισμών: Κομμουνισμός - Φασισμός - Ναζισμός*. Αθήνα: Τροπή.

²⁹Χίτλερ, Α. (1925/2006). *Ο Αγών μου*. Αθήνα: Κάκτος.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

παγκόσμια οικονομική κρίση δημιούργησε τις συνθήκες για την έναρξη της προόδου και της επικράτησης του κόμματος.

Αξιοσημείωτο είναι πως το κόμμα του Χίτλερ, το 1928 έλαβε μόνο δώδεκα (12) έδρες (ποσοστό 2,6%), ενώ το 1930, μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης οι έδρες του κόμματος αυξήθηκαν σε εκατόν επτά (107) (ποσοστό 18,3%), με αποτέλεσμα το ναζιστικό κόμμα να αναδειχθεί στο δεύτερο ισχυρότερο κόμμα της χώρας. Ο Χίτλερ κατά τις προεδρικές εκλογές, τον Ιούλιο του 1932, κατάφερε να συγκεντρώσει πάνω από επτά (7) εκατομμύρια ψήφους και διακόσιες τριάντα (230) έδρες στη βουλή (ποσοστό 37,4), και πλέον, ο Χίτλερ ήταν πλέον αρχηγός του κόμματος της σχετικής πλειοψηφίας και συνεπώς ήταν αδύνατος ο σχηματισμός κυβέρνησης χωρίς τη συμμετοχή του³⁰.

Ο ναζισμός, που αποτελεί συντόμευση της γερμανικής λέξης *Nationalsozialismus* (εθνικοσοσιαλισμός) είναι η ιδεολογία που αναπτύχθηκε και εξέφραζε το ναζιστικό κόμμα και τη ναζιστική Γερμανία. Αν και οι ρίζες του ιδεολογικά βρίσκονται πίσω στον 19ο αιώνα, εξελίχθηκε μετά το 1920, ενώ εφαρμόστηκε από το 1933 με την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία και μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι βάσεις του ναζισμού τέθηκαν από τα στοιχεία του ακροδεξιού γερμανικού εθνικιστικού κινήματος και τις αντικομμουνιστικές παραστρατιωτικές ομάδες, που δημιουργήθηκαν μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου στη Γερμανία. Η ιδεολογία του ναζισμού αναπτύχθηκε πρώτη φορά από τον Άντον Ντρέξλερ (Anton Drexler) και αργότερα από τον Χίτλερ ως μέσο απομάκρυνσης της εργατικής τάξης από τον κομμουνισμό και πρέσβευε την αναγέννηση της γερμανικής κυριαρχίας. Η πολιτική στρατηγική του ναζισμού εναντιώθηκε στις μεγάλες επιχειρήσεις, αλλά και στην αστική και καπιταλιστική ιδεολογία την οποία θεώρησε υπαίτια για την κρίση του μεσοπολέμου³¹.

Έκτοτε, ο ναζισμός μετατόπισε το κέντρο βάρους σε αντισημιτικά και αντιμαρξιστικά θέματα προωθώντας την πολιτική βία, τον милитарισμό και τον κυρίως πόλεμο. Οι ναζί χρησιμοποίησαν την παραστρατιωτική τους οργάνωση *Sturmabteilung*, με σκοπό να επιτεθούν στους αντιπάλους τους, ιδιαίτερα στους κομμουνιστές, στους Εβραίους και στους σοσιαλδημοκράτες. Βασική προϋπόθεση για

---

³⁰ Θεοδώρου, Θ. Ε. (1974). *Μορφές ολοκληρωτισμού: Ναζισμός στη Γερμανία. Φασισμός στην Ιταλία*. Αθήνα: Προσαναταλισμοί, 1974

³¹ Συλλογικό έργο. (2017). *Ναζισμός: Το ολοκαύτωμα των αξιών*. Αθήνα: Ρόδον Εκδοτική

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

την εξάπλωση της ναζιστικής ιδεολογίας είναι η εξάπλωσή και ο επεκτατισμός, πέρα από στενά όρια της χώρας. Αυτό το χαρακτηριστικό στην περίπτωση της Γερμανίας, περιλάμβανε την επέκταση στην Ανατολική Ευρώπη με την πρόφαση της αναζήτησης περισσότερου ζωτικού χώρου για τους Γερμανούς αποίκους οι οποίοι θα δημιουργούσαν ένα μεγαλύτερο γερμανικό έθνος. Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί πως ο ναζισμός υποστήριζε την υπεροχή της άριας φυλής έναντι όλων των υπόλοιπων φυλών. Οι ναζί θεωρούσαν πως η πρόοδος της ανθρωπότητας ήταν άρρηκτα εξαρτημένη από την άρια φυλή και γι' αυτό πίστευαν ότι αυτή θα διατηρούσε την κυριαρχία της μόνο εάν διατηρούσε τη καθαρότητά της³². Η ατομική ευημερία και πρόοδος δεν ήταν οι αξίες του ναζιστικού κινήματος παρά μόνη αξία υπήρξε η δημιουργία του μεγάλου γερμανικού έθνους.

Εν συνεχεία, υποστήριζαν πως η μεγαλύτερη απειλή για την άρια φυλή ήταν οι Εβραίοι, μια παρασιτική φυλή που είχε συνδεθεί με τον διαφωτισμό, την εκβιομηχάνιση, τον καπιταλισμό, τον φιλελευθερισμό, τον μαρξισμό, τη δημοκρατία και τον συνδικαλισμό, προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωσή της. Εκτός από τους Εβραίους, την καθαρότητα της φυλής απειλούσαν οι Ρομά, οι σωματικά ή διανοητικά ανάπηροι, οι ομοφυλόφιλοι, οι μαύροι, και γενικά οποιαδήποτε μειονότητα ή κοινωνική ομάδα με ιδιαιτερότητες. Η ίδια ιδεολογία εφαρμοζόταν και στα οικονομικά θέματα. Ο Χίτλερ τέλος, υποστήριζε ως βασική αρχή του γερμανικού εθνικοσοσιαλισμού την άνευ όρων ισότητα στις ευκαιρίες, ισότητα ενώπιον του νόμου και πλήρη νομικά δικαιώματα για όλους τους άνδρες της άριας φυλής στη Γερμανία, ενώ σκόπιμα απέκλεισε από αυτές τις αρχές όσους θεωρούσε κατώτερους και απέρριψε την ιδέα της καθολικής ανθρώπινης ισότητας. Η ισότητα που πρόβαλε δεν είχε σχέση με τη φιλελεύθερη και δημοκρατική ισότητα, αλλά επρόκειτο για ισότητα που θα αφορούσε μόνο τους άριους αποκλείοντας τους άλλους³³.

Το κόμμα του Χίτλερ όσο κυβερνούσε, προσπάθησε να σταματήσει την εργασία των γυναικών, με τα μέτρα που επέβαλλε να υποστηρίζουν το ναζισμό και την αύξηση των ευκαιριών των ανδρών στην αναζήτηση εργασίας. Και φυσικά, ο ρατσισμός του ναζισμού περιόριζε ακόμα περισσότερο τις δυνατότητες των γυναικών, περιορίζοντάς τες μόνο στην αναπαραγωγική τους ιδιότητα. Γι' αυτό το λόγο, οι ηλικιωμένες ήταν περιττές σύμφωνα με τις απαιτήσεις της εποχής. Αρκετά

³²Τζούκας Β. (2016). *Το φάντασμα του ναζισμού*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

³³Χριστινίδης, Α. (2003). *Εχθρότητα και προκατάληψη: Ξενοφοβία-Αντισημιτισμός-Γενοκτονία*. Αθήνα: Ίνδικτος.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

όμοιες ιδέες υποστηρίχθηκαν από το Μουσολίνι στην περιοχή της Ιταλίας. Γι αυτό το λόγο ίδρυσε τον εθνικό οργανισμό για την ρύθμιση μητρότητας και βρεφικής ηλικίας. Παράλληλα έλαβε χώρα δημογραφική καμπάνια με σκοπό την αύξηση των γεννήσεων, η οποία δεν είχε το αποτέλεσμα που περίμεναν. Οι γυναίκες πιέζονταν να αφήσουν την εργασία τους σε άντρες, αλλά και να γυρίσουν στην οικεία τους φροντίζοντας το σπίτι. Βέβαια, η περίπτωση εδώ στην περιοχή της Ιταλίας, επηρεάστηκε σημαντικά από το μισογυνισμό που χαρακτήριζε την καθολική εκκλησία, γεγονός που ενδυνάμωσε τον μισογυνισμό του καθεστώτος³⁴.

3.2. Ιταλικός Φασισμός και Μουσολίνι

Μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ο Μουσολίνι ήταν ο πιο προβεβλημένος σοσιαλιστής του Φόρλι. Όταν ξεκίνησε ο πόλεμος της Ιταλίας ενάντια στην Τουρκία, το 1911, βρέθηκε φυλακισμένος λόγω της αντιπολεμικής δράσης, εξαιτίας των ιδεών του υπέρ της ειρήνης. Αφού εξήλθε από τη φυλακή ο Μουσολίνι, έγινε αρχισυντάκτης της επίσημης εφημερίδας του ιταλικού σοσιαλιστικού κόμματος «Avanti!» (*Εμπρός!*) και μετακόμισε στο Μιλάνο. Όταν ξεκίνησε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, το σοσιαλιστικό κόμμα ήταν κατά της επεκτατικής πολιτικής, το ίδιο και ο Μουσολίνι.

Μετά από ένα μικρό σχετικά χρονικό διάστημα κάποιων μηνών, αλλάζει απόψεις και από την ειρηνιστική θέση που κατείχε, συμπαρατάσσεται με ένα τμήμα των συνδικαλιστών του κόμματος που ήταν υπέρ της εισόδου της Ιταλίας στον πόλεμο. Αυτοί δημιούργησαν μια ομάδα, η οποία λεγόταν «*Fascid'azione rivoluzionaria internazionale*», δηλαδή «*Πυρήνες επαναστατικής διεθνιστικής δράσης*». Η εμμονή του σχετικά με τον έντονο επεμβατισμό τον έκανε να αποχωρήσει από τη θέση του αρχισυντάκτη της εφημερίδας και από το κόμμα³⁵.

Στις 14 Νοεμβρίου του 1914, με τη συμπαράσταση της μετέπειτα ερωμένης του, Μαργαρίτας Σαρφάτι (Margherita Sarfatti), ο Μουσολίνι ίδρυσε στο Μιλάνο τη δική του εφημερίδα «*Il popolo d' Italia*» (*Ο λαός της Ιταλίας*), ερμηνεύοντας την πολεμική επιλογή ως μέθοδο εξάπλωσης του Σοσιαλισμού σε όλη την Ευρώπη. Την ίδια εποχή ίδρυσε και την ομάδα «*Fascid' Azione Rivoluzionaria*»

³⁴Κορπής, Π. (2004). *Μέσα επικοινωνίας και εργαλεία προπαγάνδας στην Ιταλία του Μουσολίνι: (1922-1943)*. Ηράκλειο : Ίδρυμα Ιστορικών Μελετών Καθολικής Επισκοπής Κρήτης: Civitas.

³⁵Γκίκας, Ι. Ε. (1982). *Ο Μουσολίνι και η Ελλάδα*. Αθήνα: Εστία.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

(*Πυρήνες επαναστατικής δράσης*). Μάλιστα, την ίδια εποχή, είχε επικρατήσει η φήμη πως η εφημερίδα του στηρίζονταν οικονομικά από Γάλλους, που επιδίωκαν τη συμμετοχή της Ιταλίας στον πόλεμο, και από βιομηχάνους, οι οποίοι στόχευαν στην εξασθένιση του σοσιαλιστικού κόμματος. Η Ιταλία συμμετείχε στον πόλεμο από το Μάιο του 1915 και τον Σεπτέμβριο ο Μουσολίνι εισήλθε στο τάγμα. Βέβαια, αφού το 1917 τραυματίστηκε από θραύσματα χειροβομβίδας, αποχώρησε από τον πόλεμο και συνέχισε την ενασχόλησή του με την εφημερίδα. Εν συνεχεία, στις 23 Φεβρουαρίου του 1919 δημιούργησε στο Μιλάνο το πρώτο φασιστικό του κόμμα, που ονομαζόταν «*Fascide Combattimento*», δηλαδή, «*Πυρήνες του Αγώνα*», χωρίς να καταφέρει την είσοδο του κόμματος του στο κοινοβούλιο. Στο κόμμα του, εκτός από τη άποψη για τη χρήση της βίας επικρατούσαν και εθνικιστικές και συνδικαλιστικές απόψεις. Οι υποστηρικτές του κόμματος του Μουσολίνι χαρακτηρίστηκαν για τις βίαιες πράξεις τους κατά των απεργών και των σοσιαλιστών στα πρώτα χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου³⁶.

Στις εκλογές του 1921, το φασιστικό κόμμα του Μουσολίνι κατάφερε να εκλέξει τριάντα επτά (37) βουλευτές στο ιταλικό Κοινοβούλιο και το κόμμα του άλλα το όνομά του σε «*Partito Nazionale Fascista, PNF*», δηλαδή «*Εθνικό Φασιστικό Κόμμα*». Ο Μουσολίνι χαρακτήρισε τον εαυτό του «*Il Duce*», στοχεύοντας στη δημιουργία ενός ηγετικού χαρακτήρα, που στη συνέχεια είχαν ως πρότυπο πολλοί δικτάτορες. Η ιδεολογία του Μουσολίνι βασιζόταν στην υπεροχή του φασισμού πάνω από όλες τις πολιτικές και τα όρια των κομμάτων της αριστεράς, της δεξιάς και του κέντρου. Η πρακτική του κόμματος τους είχε ως σκοπό να ασχοληθεί με τον έντονο θεατρικισμό, ο οποίος εκδηλωνόταν μέσω της οξείας ρητορείας του με τη χρήση υπερβολών και για το λόγο αυτό εμπεριείχε στοιχεία εντυπωσιασμού³⁷.

Στις 31 Οκτωβρίου του 1922 100.000 υποστηρικτές του κόμματος του Μουσολίνι, εισέβαλαν στη Ρώμη και βρισκόταν έναντι της αστυνομίας και των Κυανοχιτώνων του βασιλικού στρατού. Ο βασιλιάς Βίκτωρ Εμμανουήλ Γ' (Vittorio Emanuele III), ως ρυθμιστής του πολιτεύματος, χάνοντας τον έλεγχο της κατάστασης και τον εμφύλιο να βρίσκεται πάνω από τη χώρα, αντί να διατάξει τη σύλληψη του πραξικοπηματία, αντ' αυτού του έδωσε εντολή σχηματισμού

---

³⁶Κούκουνας Δ. (2012). *Ιστορικές μορφές – Μουσολίνι: Από το σοσιαλισμό στο φασισμό*. Αθήνα: Εκδόσεις Μέτρον.

³⁷Μαργαρίτης, Δ. (2017). *Οι εκλεκτικές συγγένειες των ολοκληρωτισμών: Κομμουνισμός - Φασισμός – Ναζισμός*. Αθήνα: Τροπή.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

κυβέρνησης και τον όρισε πρωθυπουργό. Ως απόλυτος άρχων πλέον, ο Μουσολίνι επιδόθηκε συστηματικά στην αποδόμηση του δημοκρατικού πολιτεύματος, καταφέροντας μάλιστα να πληρώσει τα 2/3 των εδρών στη Βουλή με υποστηρικτές του κόμματός του. Έπειτα πέτυχε να μεταμορφώσει τις εκλογές σε δημοψήφισμα. Στην αρχή ο Μουσολίνι είχε στο πλευρό τους του φιλελεύθερους στο κοινοβούλιο, γεγονός που τον βοήθησε να ενσωματώσει τη λογοκρισία και να αλλάξει το εκλογικό σύστημα, ούτως ώστε το 1925 μπορούσε πλέον να αναλάβει τις δικτατορικές εξουσίες και να διατάξει τη διάλυση όλων των πολιτικών κομμάτων αλλά και των μη φασιστικών συνδικάτων³⁸.

Εκτός αυτού, αποφάσισε τη διάλυση του κοινοβουλίου και ως συνέχεια δημιούργησε μαζί με του οπαδούς του, τη Φασιστική Αστυνομία. Ο κρατικός μηχανισμός ήταν πλέον υπό τον πλήρη έλεγχο του, ενώ μέσω αυτού περνούσε κάθε προπαγάνδα που επιθυμούσε. Η δολοφονία του Τζιάκομο Ματτεότι (Giacomo Matteotti), ο οποίος ήταν κατά της δράσης του Μουσολίνι, από φασίστες σήμανε την έναρξη πολιτικής κρίσης στην Ιταλία, η οποία έπαψε να υπάρχει με την δικτατορία που επέβαλλε ο Μουσολίνι. Το 1938, μάλιστα αντικατέστησε τη Βουλή με έναν οίκο φασιστικών συνδικάτων. Εξαιτίας αυτού, οποιαδήποτε προσπάθεια αντιπολίτευσης από τους αντιπάλους του ελεγχόταν ήδη από τη μυστική αστυνομία αλλά και τις φασιστικές πολιτοφυλακές. Όμως, για να μπορέσει να διατηρηθεί στην εξουσία ο Μουσολίνι χρησιμοποιούσε την προπαγάνδα, με τη χρήση του τύπου εντός και εκτός ορίων Ιταλίας. Ο τύπος, το ραδιόφωνο, η εκπαίδευση και η κινηματογραφική παραγωγή ελέγχονταν από το κόμμα, με σκοπό να δημιουργηθεί η πλάνη ότι ο φασισμός ήταν το φρόνημα του 20ού αιώνα, που άλλαξε το φιλελευθερισμό και τη δημοκρατία, και για το λόγο αυτό καλλιεργήθηκε και ο μύθος του Duce (*Ηγέτη*), ως προσωνύμιο του ίδιου του Μουσολίνι³⁹.

Το 1929 συμφωνήθηκε (κονκορδάτο) η αμοιβαία αναγνώριση μεταξύ του Παπικού Κράτους του Βατικανού και του Βασιλείου της Ιταλίας. Θα πρέπει να αναφέρουμε, ότι ο Μουσολίνι άλλαξε από ειρηνόφιλος αντι-ιμπεριαλιστής σε έντονα εθνικιστής. Ένα αξιοσημείωτο γεγονός αυτής της αλλαγής ήταν ο βομβαρδισμός της Κέρκυρας, το 1923, που ξεκίνησε από δολοφονίες Ιταλών στρατιωτών στα

---

³⁸Κούκουνας Δ. (2012). *Ιστορικές μορφές – Μουσολίνι: Από το σοσιαλισμό στο φασισμό*. Αθήνα: Εκδόσεις Μέτρον.

³⁹Κυπριανός, Π., Μοσχονάς, Γ. & Μπάλιας, Σ. (1996). *Συγκριτική πολιτική : Γαλλία, Γερμανία, Ηνωμένες Πολιτείες, Ιταλία, Μεγάλη Βρετανία 2 . Οιδημοκρατίες*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

ελληνοαλβανικά σύνορα, οι οποίοι βρίσκονταν εκεί για τις λύσεις των προβλημάτων μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας. Ο Μουσολίνι κατηγορήσε για αυτό το γεγονός την Ελλάδα και για αυτό απαίτησε άμεσα οικονομική και ηθική ικανοποίηση. Αφού η ελληνική κυβέρνηση δήλωσε πως δεν είχε σχέση με αυτό το γεγονός, ο Ιταλός δικτάτορας έδωσε εντολή το βομβαρδισμό την Κέρκυρα. Βέβαια, η Κοινωνία των Εθνών διαφώνησε με το γεγονός αυτό, και προειδοποίησε την Ιταλία με αποβολή από τον οργανισμό. Μετά από όλα αυτά, η Ιταλική κυβέρνηση, δημιούργησε ένα καθεστώς στην Αλβανία, που σκοπό είχε τη διάδοση των ιδεών και του καθεστώτος, ενώ επέβαλε στη Λιβύη, πλήρη διοικητικό έλεγχο, καθώς αυτή βρισκόταν υπό την κυριαρχία της Ιταλίας από το 1912⁴⁰.

Θα πρέπει να αναφέρουμε, ότι το πολιτικό κόμμα του Ιταλού δικτάτορα δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει τις συνέπειες του οικονομικού κραχ, που έβλαψε τις ΗΠΑ και την Ευρώπη μετά το 1929 και αυτό τον ανάγκασε να καταφύγει σε πολέμους. Το 1935, στη Σύσκεψη της Στρέζα (Stresa), βοήθησε στην ίδρυση ενός αντιχιτλερικού μετώπου, για την υπεράσπιση της ανεξαρτησίας Αυστρίας. Στη συνέχεια, τον Οκτώβριο του 1935 εισήλθε βίαια στην Αιθιοπία, αλλά η κατάληψη της Αβησσυνίας από την Κοινωνία των Εθνών, τον ανάγκασε να συνάψει συμμαχία με το Γερμανό Φύρερ. Αποτέλεσμα όλων αυτών, ήταν η δημιουργία μίας μυστικής συμφωνίας τον Οκτώβριο του 1936 μεταξύ του Βερολίνου και της Ρώμης. Εν συνεχεία, το 1936 ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος έδωσε στο Μουσολίνι τη δυνατότητα να επιτύχει σημαντικά κέρδη καθώς κατόρθωσε να γίνει ο πρωταγωνιστής του αντικομμουνιστικού αγώνα στην Ευρώπη, μέσω της τοποθέτησης στις Βαλεαρίδες νήσους μιας αεροναυτικής βάσης, η οποία ήλεγχε τη Δυτική Μεσόγειο. Μάλιστα, απότοκο αυτού ήταν δυνατή η επίδειξη στρατιωτικής δύναμης για να τρομοκρατήσει τους μελλοντικούς του αντιπάλους⁴¹.

3.3: Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

Συνεχείς ανακατατάξεις συνέβησαν την περίοδο ανάμεσα στους δυο Παγκοσμίους Πολέμους (1918-1939), για την Ευρώπη και για την Ελλάδα. Η Αγγλία,

---

⁴⁰Μαργαρίτης, Δ. (2017). *Οι εκλεκτικές συγγένειες των ολοκληρωτισμών: Κομμουνισμός - Φασισμός - Ναζισμός*. Αθήνα: Τροπή

⁴¹Κοραντής, Α. Ι. (1998). *Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος: Μέρος δεύτερον 1941-1943*. Αθήνα: Ελεύθερη Σκέψις.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

η Γαλλία, η Ρωσία, η Ιταλία και η Ελλάδα βρέθηκαν νικητές στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ενώ η Γερμανία και η Αυστροουγγαρία ήταν στην πλευρά των ηττημένων. Θα πρέπει να αναφέρουμε ότι το πολιτικό σύστημα της Γερμανίας και της Ιταλίας, άλλαξε τελείως. Πιο συγκεκριμένα, η Ιταλία αντιμετώπιζε το πρόβλημα του υπερπληθυσμού, δεν γινόντουσαν καθόλου επενδύσεις, ενώ η διαφθορά χαρακτήριζε την πολιτική. Η Γερμανία, όφειλε να καταβάλλει χρηματικά ποσά στους νικητές του πολέμου, τα οποία ήταν όμως μεγαλύτερα από το εθνικό ακαθάριστο προϊόν, και εκτός αυτού σιτιζόταν μέχρι το 1933 από υψηλά ποσοστά ανεργίας, και από αποβιομηχάνιση, ενώ εκτός ελέγχου ήταν και ο πληθωρισμός. Το αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν να γεννηθούν και να αποκτήσουν ευρεία απήχηση στα κράτη αυτά ακραία κινήματα που δεν αναγνώριζαν τις αρχές του δημοκρατικού πολιτεύματος, όπως παρουσιάστηκε και παραπάνω⁴².

Ειδικότερα, στις αρχές του αιώνα, ο αγώνας της Γερμανίας για κατοχύρωση της παγκόσμιας θέσης και η αντίσταση της Βρετανίας και της Γαλλίας που χαρακτηρίζονταν μεγάλες δυνάμεις, ήταν ακόμη ασταθή. Γι αυτό, μονόδρομος του πολέμου ήταν η επικράτηση και η νίκη. Πράγμα που οδήγησε πολλές απώλειες, με αποτέλεσμα την καταστροφή τόσο των νικητών όσο και των ηττημένων. Η Βρετανία μετά το 1918, θα άλλαζε τελείως λόγω της οικονομικής της καταστροφής από τον πόλεμο που ξεπέρασε κάθε δύναμή της. Επιπροσθέτως, το αποτέλεσμα της νίκης δεν επέτρεψε την αποκατάσταση και επαναφορά της φιλέλευθερης Ευρώπης. Εφόσον, η Γερμανία δεν εισέρχονταν στη Ευρώπη, εάν δηλαδή δεν αναγνωριζόταν και γινόταν αποδεκτό το οικονομικό της εκτόπισμα στη Ευρώπη, σταθερότητα δεν μπορούσε να υπάρξει⁴³.

Επιπλέον, ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν αποτέλεσμα της όξυνσης των ενδοϊμπεριαλιστικών αντιθέσεων, αλλά και της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929-1933, η οποία παρά την αναζωογόνηση στη δεκαετία του '30, δεν ήταν δυνατόν να ξεπεραστεί. Ο πόλεμος, ως διέξοδος, αποτελούσε το μέσο για την εδαφική ανακατανομή του κόσμου ανάμεσα στις τότε ιμπεριαλιστικές δυνάμεις. Για το λόγο, πρώτος στόχος ήταν η συντριβή του πρώτου σοσιαλιστικού κράτους, της ΕΣΣΔ, αλλά και η ανατροπή του σοσιαλισμού. Εξαιτίας αυτού, ο Β' Παγκόσμιος χαρακτηρίζεται

---

⁴²Ψυρούκης, Ν. (2009). *Δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος: Αίτια, χαρακτήρας, πορεία, συνέπειες*. Αθήνα: Κουκκίδα.

⁴³Παπαρήγας, Θ. (1996). *Δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος: Σκέψεις για μερικές πλευρές του*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

ως ένας ιμπεριαλιστικός πόλεμος. Η Γερμανία, παρά το γεγονός ότι είχε ηττηθεί στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, και παρά την επιβολή σκληρών όρων με τη συνθήκη των Βερσαλλιών από τους νικητές (Αγγλία, Γαλλία), εξακολουθούσε να αποτελεί μία ιμπεριαλιστική δύναμη. Μάλιστα, η Αγγλία και η Γαλλία γνώριζαν ότι η Γερμανία ήταν δυνατόν να αντιμετωπίσει όλα εκείνα τα αρνητικά χαρακτηριστικά, και να ξεπεράσει σε ανάπτυξη όλες τις άλλες καπιταλιστικές χώρες.⁴⁴

Απότοκο αυτών ήταν η οικονομική ανόρθωση της Γερμανίας, με τη χρήση των οικονομικών σχεδίων Ντοζ (1924) και Γιανκ (1929), τα οποία εμπνεύστηκαν κι έθεσαν σε εφαρμογή οι κύριοι εκπρόσωποι του αμερικανικού και του αγγλογαλλικού κεφαλαίου. Στα κατοπινά χρόνια 1933-39 τα πολεμικά έξοδα της Γερμανίας αυξήθηκαν περισσότερο, ενώ η γερμανική πολεμική παραγωγή αυξήθηκε κατά 22 φορές, σε σύγκριση με το παρελθόν. Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί πως το βασικό περιεχόμενο των διεθνών εξελίξεων καθοριζόταν βασικά από την αντίθεση ανάμεσα στο σοσιαλισμό και τον καπιταλισμό, που εκφραζόταν ως αντίθεση ανάμεσα στην ΕΣΣΔ και στα καπιταλιστικά κράτη⁴⁵.

Αποτέλεσμα αυτών, ήταν η διαμόρφωση δύο μεγάλων πολεμικών εστιών, της Γερμανίας στην Ευρώπη, και της Ιαπωνία στην Άπω Ανατολή. Μάλιστα, ο γερμανικός ιμπεριαλισμός, αφού αναπτύχθηκε εκ νέου, με πρόσχημα την εξάλειψη της αδικίας που είχε προκαλέσει η Συνθήκη των Βερσαλλιών άρχισε εκ νέου να αξιώνει τη διαμοίραση των εδαφών. Η εγκαθίδρυση στη Γερμανία, το 1933, του ναζισμού, είχε ως αποτέλεσμα της μεταβολή της χώρας αυτής, σε δύναμη άσκησης του ιμπεριαλισμού, η οποία είχε ως αντίπαλο δέος την οικονομική και στρατιωτική δύναμη της ΕΣΣΔ. Όμως, τα σχέδια του γερμανικού ιμπεριαλισμού δεν περιορίζονταν μόνο στην υποδούλωση των λαών της Σοβιετικής Ένωσης, καθώς το πρόγραμμα της παγκόσμιας κυριαρχίας τους προέβλεπε τη μετατροπή της Γερμανίας σε κέντρο μιας αποικιοκρατικής αυτοκρατορίας, στα πλαίσια της οποίας η εξουσία και η επιρροή της θα ήταν δυνατόν να απλωθεί στην Ευρώπη και στα εδάφη της Αφρικής, της Ασίας, αλλά και της Λατινικής Αμερικής.

Εν κατακλείδι, η συντριβή και η κατάκτηση της Σοβιετικής Ένωσης, με σκοπό την εξαφάνιση πρώτα απ' όλα του κέντρου του διεθνούς κομμουνιστικού και

---

⁴⁴ Παλιάτσα, Κ. (2014). *Η πολιτική ιστορία της Γερμανίας τον 20ο αιώνα*. (Μεταπτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Ηπείρου).

⁴⁵ Marx, K., & Engels, F. (1997). *Η γερμανική ιδεολογία* (Τόμ. Α'). (Κ. Φιλίνης, Επιμ. & Μτφρ.) Αθήνα: Gutenberg.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

εργατικού κινήματος, καθώς και η διεύρυνση του «ζωτικού χώρου» του γερμανικού ιμπεριαλισμού, υπήρξε η βασικότερη πολιτική επιδίωξη του ναζιστικού καθεστώτος η οποία ταυτόχρονα αποτέλεσε και τη βασικότερη προϋπόθεση για την παραπέρα επιτυχή ανάπτυξη της επιδρομής σε παγκόσμια κλίμακα. Όπως, αναφέρθηκε και παραπάνω, σκοπός της Γερμανίας ήταν η κατάκτηση νέων εδαφών, με σκοπό την εκπλήρωση των επεκτατικών της διαθέσεων. Οι κυβερνήσεις των άλλων ιμπεριαλιστικών κρατών, ΗΠΑ, Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας, με κίνητρο το ταξικό μίσος προς την ΕΣΣΔ, ακολουθούσαν πολιτική συνωμοσίας με τον Χίτλερ⁴⁶.

---

⁴⁶Marx (ό.π., σημ. 53)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο. Ακροδεξιά

4.1 Άκρα Δεξιά και Ελλάδα – Ένα Γενικό Πλαίσιο

Παρά ο γεγονός ότι οι φασιστική ιδεολογία και η πολιτική της άκρας δεξιάς έχει ερευνηθεί πολύ σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, ιδίως από την περίοδο του Μεσοπολέμου και ύστερα, στην Ελλάδα ωστόσο δεν έχει συγκεντρώσει το απαιτούμενο επιστημονικό ενδιαφέρον έως τώρα, με αποτέλεσμα σε πολύ λίγες περιπτώσεις να αντιμετωπίζεται εντός ενός ιστορικού πλαισίου κάτω από τη σκοπιά μίας συγκριτικής προσέγγισης (Μαρκέτος, 2006). Οι σημερινές όμως συνθήκες που βιώνει η Ελλάδα αλλά και σχεδόν το σύνολο των ευρωπαϊκών κρατών, συνέπεια της οικονομικής κρίσης και της πολιτισμικής αβεβαιότητας, απαιτούν περισσότερο από ποτέ η ιστορική επιστήμη να αναζωογονήσει τη μνήμη και να αναπαραστήσει εύληπτα και παραστατικά τα ιστορικά πορίσματα. Η κριτική και συγκριτική λοιπόν ιστορική μελέτη της ελληνικής άκρας δεξιάς είναι όχι απλά αναγκαία, αλλά επιβεβλημένη ιδιαίτερα αν αναλογιστούμε την άνοδο της στη παρούσα χρονική στιγμή σε ελληνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η άκρα δεξιά κατά τον 20^ο αιώνα κάθε άλλο παρά περιθωριακό ρόλο διαδραμάτισε σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Σε επίπεδο ελληνικής πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας, επίσης επηρέασε σε σημαντικό βαθμό την εθνική ιδεολογία από την περίοδο όπου έζησε και δραστηριοποιήθηκε ο Γιώνας Δραγούμης, έως και την περίοδο πτώσης του δικτατορικού καθεστώτος στην Ελλάδα το 1974, αρχίζοντας πάλι να κάνει την εμφάνιση της εμπλουτισμένη με νέα στοιχεία πλέον κατά το τέλος του αιώνα και κυρίως από το 1990 και ύστερα.

Ειδικότερα λοιπόν η άκρα δεξιά στην Ελλάδα αποτέλεσε το στήριγμα για τις δικτατορίες και για την εγκαθίδρυση έκρυθμων καθεστώτων, βοήθησε σημαντικά στην οργάνωση σημαντικού αριθμού κινημάτων και πραξικοπημάτων, αποτέλεσε σημαντικό τμήμα του ελληνικού κρατικού μηχανισμού, των ενόπλων δυνάμεων και ιδίως του στρατού, παρείσφρησε στην εκκλησία, ενώ επηρέασε σε αρκετές περιπτώσεις ακόμη και τον τομέα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Παράλληλα συνεργάστηκε με τους κατακτητές κατά την περίοδο της Κατοχής έτσι ώστε να κατατροπώσει την κοινωνική αμφισβήτηση, αποκτώντας λαϊκό έρεισμα την περίοδο της δεκαετίας του 1940 και δίνοντας το βήμα ακόμη και σε απλούς ακροδεξιούς ιδεολόγους να ανέλθουν κοινωνικά. Τέλος κατάφερε να νομιμοποιήσει μακροπρόθεσμα μία ισχυρή μορφή «εθνικοφροσύνης», η οποία πρωταγωνίστησε στα

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

ελληνικά τεκταινόμενα από την περίοδο του Εμφυλίου έως το 1974 στον δημόσιο λόγο.

Συνοψίζοντας λοιπόν αυτή την προλογική παρουσίαση μας όσον αφορά τη φασιστική ιδεολογία στην περίπτωση της Ελλάδας, την οποία θα αναλύσουμε εκτενώς στη συνέχεια, πρέπει να επισημάνουμε ότι για περισσότερο από μισό αιώνα, από την περίοδο του Διχασμού έως και την πτώση του καθεστώτος του Παπαδόπουλου το 1974, η άκρα δεξιά είτε διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ελληνική πολιτική σκηνή, είτε έδρασε παρασκηνιακά. Το μεγαλύτερο μειονέκτημα της ωστόσο την εξεταζόμενη περίοδο, το οποίο συνετέλεσε σε σημαντικό βαθμό ώστε να μην πάρει μεγαλύτερες διαστάσεις ήταν το γεγονός ότι ούτε σε πολιτικό, ούτε σε ιδεολογικό επίπεδο κατάφερε να νομιμοποιηθεί. Συνέπεια της παραπάνω αδυναμίας της ήταν το γεγονός ότι η άκρα δεξιά συνδέθηκε με ιστορικά γεγονότα, κυρίως πολεμικής φύσεως (1897, 1922, 1941-1949, 1967-1974), τα οποία αποτελούσαν για την Ελλάδα ιστορικές πληγές ακόμη και αν είχαν αίσιο τέλος.

4.2 Η περίοδος του Διχασμού και η άνοδος της φασιστικής ιδεολογίας

Στην περίπτωση του ελληνικού κράτους όπως συνέβη άλλωστε και στα περισσότερα κράτη της Ευρώπης η άκρα δεξιά διαμορφώνεται σε πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο στο τέλος του 19^{ου} αιώνα. Η πτώση του Όθωνα αποτελεί το αφετηριακό σημείο της παράλληλης εμφάνισης της φασιστικής ιδεολογίας η οποία αναπτύσσεται παράλληλα με τον κοινοβουλευτισμό, που αρχίζει σιγά σιγά να κερδίζει έδαφος. Οι αντίπαλοι λοιπόν του τελευταίου, ακολουθώντας το παράδειγμα άλλων χωρών όπως για παράδειγμα αυτό στη Γαλλία (Weiss 2010) αρχίζουν να διαμορφώνονται σε μαζικό επίπεδο. Παράλληλα λοιπόν με το δημοκρατικό πολίτευμα, αναπτύσσεται ένας αντιδημοκρατικός χώρος – ο οποίος χαρακτηρίζεται από πλήθος αντιφάσεων - εντός του οποίου εκδηλώνεται με ακραίες αντιδράσεις εχθρότητας η αντίθεση απέναντι στην αριστερά και τους φιλελευθέρους (Babbio 1995, σ. 105-115).

Η άκρα δεξιά στην Ελλάδα ωστόσο εμφορείται από πέντε διαφορετικές τάσεις. Η πρώτη σχετίζεται με τη δεξιά απολυταρχικού χαρακτήρα που αναπαρίσταται γύρω από τον διάδοχο Κωνσταντίνο, ο οποίος ήταν φιλικά διακείμενος στην πολιτική του Γουλιέλμου της Γερμανίας. Η δεύτερη τάση αφορά την ακροδεξιά милитарιστικού χαρακτήρα η οποία σιγά σιγά αποδεσμεύεται από την επικοινωνιακή της ήττα την

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

περίοδο του πολέμου του 1897, παρά το γεγονός ότι το 1909 φαίνεται ότι δεν μπορεί να διαπρέψει στον κυβερνητικό πολιτικό στίβο, το κλίμα μεταστρέφεται το 1922 όπου και είναι πλέον γεγονός η εγκαθίδρυση της πρώτης ελληνικής κυβέρνησης η οποία έχει στρατιωτικό χαρακτήρα θα λέγαμε, ενώ στη συνέχεια έχουμε την κυβέρνηση Πλαστήρα ίδιας πολιτικής τοποθέτησης, παραμένοντας στο προσκήνιο έως το 1974 (Λεονταρίτης 2000).

Η τρίτη τάση αφορά εκείνο το τμήμα της ακροδεξιάς, το οποίο θα χαρακτηρίζαμε ως σωβινιστικό. Η συγκεκριμένη τάση ενισχύεται σε σημαντικό βαθμό από το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο βοηθά στην ανάπτυξη ενός εθνικισμού που είναι ιδιαίτερα συντηρητικός και επιθετικός, τάση η οποία παρατηρείται και σε ευρωπαϊκό επίπεδο (Gay, 1993). Η τέταρτη τάση αφορά την ακροδεξιά συντηρητικού χαρακτήρα, η οποία αποσκοπεί στον περιορισμό του εκλογικού δικαιώματος και αρχίζει να κερδίζει έδαφος μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Η πέμπτη και τελευταία τάση σχετίζεται με εκείνη την μορφή της ακροδεξιάς η οποία αντλεί δύναμη από την ακραία συντηρητική εκδοχή της ορθοδοξίας (Μποχώτης, 2003 & Σκοπετέα 1992).

Οι προαναφερόμενες πέντε τάσεις άλλοτε συνολικά και άλλοτε αποσπασματικά ένωναν τις δυνάμεις τους, ωστόσο δεν κατάφεραν ποτέ να σχηματίσουν ένα ενιαίο πολιτικό επίπεδο. Αν και βρίσκονταν ταυτόχρονα στον ίδιο αντιδημοκρατικό χώρο και συχνά έφταναν σε σημείο να αλληλεπικαλύπτει η μία την άλλη, πολλές φορές έρχονταν σε απευθείας σύγκρουση, όπως για παράδειγμα στο κίνημα στο Γουδί όπου στην ουσία έχουμε τη σύγκρουση ανάμεσα στην милитарιστική και την απολυταρχική τάση της άκρας δεξιάς (Μαρκέτος, 2012).

Η άκρα δεξιά ως ιδεολογία ευδοκιμεί όταν υπάρχει κοινωνική και πολιτική αναταραχή. Στην περίπτωση της Ελλάδας οι συνθήκες οι οποίες επέτρεψαν αρχικά την ανάπτυξη της σε επίπεδο αστικό, δημιουργήθηκαν κατά την πολεμική δεκαετία μεταξύ του 1912 - 1922. Ωστόσο για να μπορέσει να θεριέψει πρώτα από όλα τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, έπρεπε να έρθει αντιμέτωπη με τον συντηρητισμό⁴⁷ και να τον κερδίσει.

Η παραπάνω θα λέγαμε συντηρητική δεξιά η οποία δραστηριοποιούταν εντός των κοινοβουλευτικών ορίων, αποτελούμενη από παραδοσιακούς πολιτικούς

---

⁴⁷ Ο συντηρητισμός τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή χαρακτηρίζεται από ένα δυσδιάκριτο πλαίσιο ιδεολογικών αναφορών, δίνοντας έμφαση κυρίως σε ένα παραδοσιακό ορθόδοξο προφίλ, προασπισμένος το κατεστημένο μοναρχικό εξουσιαστικό πλαίσιο, το ιδιοκτησιακό καθεστώς και τον εθνικισμό στα όρια του σωβινισμού (Μαρκέτος 2012).

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

υποψηφίους, δεν μπορούσε να συμβαδίσει με τις εξελίξεις οι οποίες λάμβαναν χώρα σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα η πρώτη κρίση να ξεσπάσει το 1908. Η συγκεκριμένη κατάσταση είχε ως συνέπεια να ενδυναμώσει το κίνημα των Επιστράτων το οποίο έκανε την εμφάνιση του την περίοδο του Διχασμού και αποτελεί θα λέγαμε την πρώτη επίσημη παρουσίαση της άκρας δεξιάς (Μαυρογορδάτος, 1996 & Μαρκέτος 2000, σ. 6-18)

Την ίδια περίοδο εμφανίζονται σημαντικά ονόματα από τον χώρο της διανοήσης και τον πολιτικό, οι οποίοι είναι φορείς των προαναφερόμενων πολιτικών κατευθύνσεων όπως για παράδειγμα είναι ο Ίωνας Δραγούμης, ο Δημήτρης Γούναρης και ο Ιωάννης Μεταξάς. Κατά την περίοδο που ακολούθησε και έως το 1930, η άκρα δεξιά σημειώνει επιτυχίες αν και βραχυπρόθεσμες, καταφέροντας τελικά να κυριαρχήσει, πράγμα το οποίο ευνοήθηκε και από το γεγονός ότι οι αστοί της περιόδου χαρακτηρίζονταν από έντονα αντικομμουνιστικά αισθήματα.

Την αμέσως επόμενη δεκαετία του 1940 η άκρα δεξιά συσπείρωνε εντός του Λαϊκού Κόμματος, τους διαδόχους του Μεταξά οι οποίοι δραστηριοποιούνταν στις ένοπλες δυνάμεις και στα σώματα ασφαλείας και την αυλή. Ενώ δε θα πρέπει να παραβλέψουμε ότι τη συγκεκριμένη περίοδο οι πέντε προαναφερόμενες τάσεις της ακροδεξιάς έστω και περιστασιακά ήρθαν πιο κοντά. Ωστόσο τη συγκεκριμένη περίοδο εμφανίζεται και πλήθος αντίρροπων δυνάμεων οι οποίες ευνόησαν ιδιαίτερα την ανάπτυξη της μοναρχικής και милитарιστικής τάσης της ακροδεξιάς έναντι της συντηρητικής. Τα διασπαστικά γεγονότα της περιόδου ήταν από τη μία πλευρά το γεγονός ότι αναγνωρίστηκε το εκλογικό δικαίωμα στους αλλογενείς και τους πρόσφυγες και από την άλλη πλευρά, ότι τη συγκεκριμένη περίοδο ο Διχασμός είχε ως συνέπεια να διασπαστεί η άκρα δεξιά με άλλα μέλη της να διοχετεύονται στον αντιβενιζελικό και άλλα στο βενιζελικό στρατόπεδο. Όμως το σημαντικότερο χτύπημα για την άκρα δεξιά τη συγκεκριμένη περίοδο, ήταν η μεταρρύθμιση η οποία συνέβη στον αγροτικό τομέα. Μέσω λοιπόν τη εκχώρησης αγροτικής γης στα φτωχά στρώματα των αγροτών, η έως ομάδα της άκρας δεξιάς, οι γαιοκτήμονες διασπάστηκαν (Μαρκέτος, 2012).

Την περίοδο του μεσοπολέμου εκφράζονται αυταρχικές τάσεις κυρίως στο αντιμοναρχικό βενιζελικό χώρο με σημαντικούς πολιτικούς και διανοούμενους να υποστηρίζουν αυταρχικές ή ακόμη και φασιστικές ιδεολογίες. Ειδικότερα μπορούμε να αναφέρουμε τον Ν. Πλαστήρα, τον Θ. Πάγκαλο, τον Γ. Κονδύλη, τον Σ. Γονατά. Ενώ παράλληλα εμφανίζονται και αρκετές οργανώσεις οι οποίες έχουν φασιστικό

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

μαζικό χαρακτήρα όπως η εθνικοσοσιαλιστική Εθνική Ένωση Ελλάς. Ωστόσο πρέπει σε αυτό το σημείο να επισημάνουμε ότι τόσο στο βενιζελικό, όσο και στο αντιβενιζελικό στρατόπεδο, περικλείονταν ομάδες που παρουσίαζαν ιδεολογικές διαφοροποιήσεις, ακόμη και αυταρχικού και ακροδεξιού περιεχομένου (Μαρκέτος, 2012).

Ιστορικά όταν αναφερόμαστε στην ελληνική ακροδεξιά εστιάζουμε κυρίως στη δικτατορία του Μεταξά και την Δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου του 1936. Σημαντικό όμως σημείο έκφρασης της ακροδεξιάς ιδεολογίας θεωρείται το 1933. Τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο το πολιτικό σύστημα χαρακτηριζόταν από έντονα αποσταθεροποιητικές τάσεις με την οικονομική κρίση να λειτουργεί ως τροχοπέδη στο πρόγραμμα ανάπτυξης που προωθούσαν οι Φιλελεύθεροι. Την παραπάνω κατάσταση ενίσχυσε η έντονη λαϊκή δυσαρέσκεια η οποία μετέθεσε ψήφους από το βενιζελικό στρατόπεδο τόσο προς την αριστερά, όσο και προς την ακροδεξιά. Η προαναφερόμενη εικόνα είχε ως συνέπεια πολύ γρήγορα να επικρατήσουν αυταρχικές τάσεις εκφρασμένες μέσα από τον κύκλο των στρατιωτικών με χαρακτηριστικά παραδείγματα τον Γονατά και τον Πλαστήρα. Ωστόσο αυταρχικό προφίλ την ίδια περίοδο έδειξε και η φιλελεύθερη πτέρυγα, η οποία, όταν αντιλήφθηκε ότι θα ήταν η μεγάλη χαμένη των εκλογών, στήριξε το πραξικόπημα του Πλαστήρα, ενώ παράλληλα μία ακόμη ακραία αυταρχική έκφραση ήταν η προσπάθεια δολοφονίας του Βενιζέλου από τους ακροδεξιούς αντιπάλους του.

Η παραπάνω κατάσταση στο πολιτικό σκηνικό ευδοκίμησε και λόγω της ανόδου του φασισμού στην Ευρώπη καθώς και του ναζισμού στη Γερμανία, δικαιώνοντας την αστική τάξη η οποία επεδίωκε πλέον με δυναμικό τρόπο να αντιμετωπίσει την κοινωνική αμφισβήτηση. Στόχος της ρητορικής της ακροδεξιάς ιδεολογίας είναι η κατατρόπωση της αριστεράς και η προσπάθεια προσέγγισης και ενσωμάτωσης τμήματος των λαϊκών στρωμάτων.

Σε πρακτικό επίπεδο λόγω του ξεσπάσματος της οικονομικής κρίσης η οποία έλαβε χώρα το 1932, οι φασιστικές ομάδες και των δύο πολιτικών στρατοπέδων βγήκαν δυναμικά στο προσκήνιο με αποτέλεσμα οι αντιβενιζελικοί να καταλύσουν το δημοκρατικό πολίτευμα, οικοδομώντας αυταρχικά καθεστώτα εμπνευσμένα από τον ιταλικό φασισμό. Χαρακτηριστικά παραδείγματα ήταν η κυβέρνηση Κονδύλη και αυτή του Μεταξά (1936-1941). Και οι δύο προαναφερόμενες κυβερνήσεις αποτέλεσαν τους χαρακτηριστικότερους αντιπροσώπους της άκρας δεξιάς για την ελληνική πολιτική πραγματικότητα, οι οποίες οδήγησαν τον λαό σε πόλωση και την

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

πλήρη κατάρρευση του κράτους την περίοδο της Κατοχής. Σε αυτή τη χρονική περίοδο η μοναρχία θριαμβεύει, οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί παραγκωνίζονται ολοκληρωτικά μέχρι που καταργούνται. Παράλληλα ο στρατός, η αστυνομία και η χωροφυλακή έχουν πλέον εξουσιαστικό ρόλο, ελεγχόμενες πλήρως από την άκρα δεξιά. Παράλληλα και η δικαστική εξουσία στην οποία οι εκκαθαρίσεις είχαν ήδη αρχίσει από το 1935 το 1939 βρίσκονται κάτω από τον έλεγχο του Μεταξά (Pikramenos 1993, σ. 137). Το αυταρχικό κλίμα το οποίο υπηρετούσε το μεταξικό καθεστώς διατηρήθηκε καθ' όλη την διάρκεια της κατοχικής περιόδου (Fleischer 1995, σ. 48) , ενώ σημαντική ήταν η κυριαρχία της και σε ιδεολογικό επίπεδο, εφόσον πληθώρα πολιτικών προσώπων φλέρταραν έντονα με ακραίες εκφράσεις αντιδημοκρατικού συντηρητισμού , που πρακτικά δανείζονταν πολλά στοιχεία από την ακροδεξιά ρητορική.

Μεσοπολεμικά πάλι έχουμε την κυριαρχία κυβερνήσεων ακροδεξιάς τοποθέτησης (καθεστώς 4^{ης} Αυγούστου), οι οποίες ωστόσο δεν κατάφεραν να χτίσουν μία ολοκληρωμένη φασιστική ιδεολογία (Θεοδωρίδης, 1980, σ. 192). Ωστόσο παρά την προαναφερόμενη αποτυχία τους κατάφεραν μία άλλη σημαντική επιτυχία , η οποία επικεντρωνόταν στο ρίζωμα του φασισμού στα σπλάχνα της αστικής τάξης την μεσοπολεμική περίοδο, με συνέπεια την δεκαετία του 1940 η φασιστική ιδεολογία να μαζικοποιηθεί. Σε ιδεολογικό επίπεδο δε, συμπυκνώθηκε γύρω από το αίτημα της εθνοφροσύνης δημιούργημα των συντηρητικών και φασιστικών ακροδεξιών ελληνικών ομάδων οι οποίες κυριάρχησαν έως το 1974.

4.2.1 Από την Κατοχή έως τον Εμφύλιο

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου σε εσωτερικό επίπεδο η άκρα δεξιά αναδιοργανώθηκε. Το προαναφερόμενο καθεστώς απέτυχε καθώς δεν κατάφερε να σταθεί στο ύψος των αιτημάτων της κοινωνίας, βελτιώνοντας τη δημόσια διοίκηση, καλυτερεύοντας το βιοτικό επίπεδο του λαού και αντιμετωπίζοντας τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα τα οποία ανέκυψαν λόγω της πολέμου το 1940-1941. Συνέπεια όλων των προαναφερόμενων ήταν να υποχωρήσει ο έως τότε ισχυρός φιλομοναρχικός παραδοσιακός συντηρητισμός και την θέση του να καταλάβει δυναμικά ο φασισμός. Παράλληλα τη συγκεκριμένη περίοδο η αστική τάξη ερίζει εναντίον της αριστεράς και οι πέντε προαναφερόμενες πολιτικές ακροδεξιές τάσεις ενώνονται για πρώτη φορά πολιτικά, αφήνοντας πίσω το χωριστικό

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

αν όχι ανταγωνιστικό παρελθόν τους. Τη συγκεκριμένη περίοδο υπάρχει μεγάλο ιδεολογικό χάσμα με το φασισμό να αντιστρατεύεται τη δημοκρατία, ενώ για τα ελληνικά δεδομένα η παραπάνω ιδεολογική διάσταση, μεταφράζεται στο δίπολο μοναρχία και αβασίλευτη δημοκρατία. Η άκρα δεξιά ευθαρσώς παραδέχεται ότι είναι υπέρμαχη ενός πατροπαράδοτου και θρησκευτικού έθνους και πολέμια των κομμουνιστών.

Τα άτομα τα οποία αποτελούσαν στελέχη της φασιστικής και συντηρητικής ακροδεξιάς του Μεταξά και των δωσίλογων κατά την κατοχική περίοδο, μεταπολεμικά συσπειρώνονται γύρω από ομάδες τοπικής εμβέλειας, οι οποίες δραστηριοποιούνται τόσο σε πόλεις, όσο και στην επαρχία καταδιώκοντας τους αριστερούς, επιδιώκοντας ωστόσο όσο αυτό είναι εφικτό να προσαρμόζονται στα νέες συνθήκες.

Ο κοινός τόπος τόσο των συντηρητικών μερίδων, όσο και των φασιστικών είναι η εθνικιστική ιδεολογία. Σε πρακτικό επίπεδο η άκρα δεξιά βρήκε έρεισμα στην οργάνωση Χ του Γεωργίου Γρίβα, καθώς και στα Τάγματα Ασφαλείας. Η κύρια αιτία ανάπτυξης των προαναφερόμενων οργανώσεων ήταν η ανάπτυξη της αριστεράς, η οποία είχε ως συνέπεια η αστική και μικροαστική τάξη, να εκφράσει έντονα την ανησυχία της. Την τελευταία ενίσχυσε και το γεγονός ότι αμέσως μετά το τέλος του πολέμου το ΕΑΜ επικράτησε για σύντομη ωστόσο χρονική περίοδο, σε αρκετές επαρχίες (Μαρκέτος, 2012).

Στους κόλπους της αστικής τάξης ωστόσο ο φόβος της κυριαρχίας της αριστεράς, μέσω της επικράτησης του ΕΑΜ δεν οδήγησε στην ύπαρξη μίας και μόνο στρατηγικής γραμμής. Αντιθέτως η αστική τάξη διαχωρίστηκε ανάμεσα στη συντηρητική και τη φασιστική στρατηγική. Η μεν πρώτη θεωρούσε ότι ο κόκκινος κίνδυνος θα μπορούσε να αποτραπεί μέσω της σύμπλευσης της Ελλάδας με τις αγγλοσαξονικές δυνάμεις, από την άλλη πλευρά η φασιστική στρατηγική θεωρούσε ότι το ελληνικό κράτος έπρεπε να βασιστεί στα πόδια του, και να κινητοποιηθεί εναντίον της αριστεράς. Τελικώς επικράτησε η συντηρητική στρατηγική με κύριο εκφραστή της τον Παπάγο έναντι της φασιστικής η οποία εκφραζόταν από τον Γεώργιο Γρίβα (Μαρκέτος, 2009 & Μαργαρίτης, 2009).

Ο φασισμός αποκτά μαζικό χαρακτήρα το 1944 όπου έχουμε τη δημιουργία των Ταγμάτων Ασφαλείας (Δορδανάς, 2006, σ. 43 & Κωστόπουλος, 2005) καθώς και σωμάτων αντιαμικού χαρακτήρα όπως για παράδειγμα ο ΕΔΕΣ (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος) αλλά και παραστρατιωτικών οργανώσεων

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

όπως η ομάδα Χ. Παράλληλα την κατοχική περίοδο επανακαθορίζεται και η μιλιταριστική τάση της άκρας δεξιάς με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τον ΙΔΕΑ (Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών) η οποία ήταν απόγονος της ΣΑΝ (Σύνδεσμος Αξιωματικών Νέων). Ο ΙΔΕΑ ιδεολογικά υπάκουε την ελληνική άκρα δεξιά δίνοντας ωστόσο έμφαση λόγο ταυτότητας στο στρατιωτικό παράγοντα. Η σημασία που απέδιδε στην πατρίδα, τη θρησκεία την οικογένεια τη φυλή και το αίμα πρωτοστατούσαν (Ακρόπολις, 1952, σ. 3). Στόχος του ήταν η αριστερά και ο τρόπος κατατρόπωσης αυτής.

Ο φασισμός ωστόσο ευνοήθηκε τη συγκεκριμένη περίοδο και από μία σειρά άλλων αιτιών οι οποίες σχετίζονταν από ένα γενικότερο αίσθημα δυσφορίας που υπήρχε σε επίπεδο κοινωνίας απόρροια του πλήγματος της ελληνικής εθνικής υπερηφάνειας τη δεκαετία του 1940, τον πλέον ανεδαφικό προσανατολισμό στην πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας, αφού πλέον η Ελλάδα βρισκόταν κάτω από το «πρόσταγμα» ξένων πατρώνων και την αριστερή απειλή η οποία διαρρήγνυε τον ελληνικό κοινωνικό ιστό. Παρόλ' αυτά ο φασισμός δεν κατάφερε τη συγκεκριμένη περίοδο να κυριαρχήσει σε κυβερνητικό επίπεδο, εξαιτίας τόσο του γεγονότος ότι εξακολουθούσε να χαρακτηρίζεται από πολυδιάσπαση, και των περιορισμένων ικανοτήτων του ηγέτη του Γρίβα, αλλά και λόγω του γεγονότος ότι οι εξωτερικοί σύμμαχοι ήταν φανερά διακεείμενοι υπέρ της συντηρητικής στρατοκρατικής μερίδας υποστηρίζοντας φανερά τον Παπάγο (Μαρκέτος, 2012).

Στην συνέχεια την περίοδο 1946 - 1949 είχαμε τη διεξαγωγή του Εμφυλίου Πολέμου όπου το συντεταγμένο κράτος εκφρασμένο μέσα από τον τακτικό στρατό, τη χωροφυλακή και τη δικαιοσύνη επιδιώκει να αποκόψει το οποιοδήποτε έρεισμα απέναντι στην αριστερά, ευρύτερη επιδίωξη της Δύσης. Η παραπάνω κατάσταση προκάλεσε την αντίδραση των Ελλήνων φασιστών αλλά και αρκετών συντηρητικών ομάδων οι οποίοι αναγκάστηκαν να αναβάλουν τα επεκτατικά τους σχέδια.

Παράλληλα με τη βοήθεια της Αμερικής η συντηρητική μερίδα προωθεί τα σχέδια της περιθωριοποιώντας τους φασίστες, παρά το γεγονός ότι η άκρα δεξιά δεν παραγνωρίστηκε πλήρως, αφού πολλοί από τους εκπροσώπου της κατάφεραν να παρεισφρήσουν και εν τέλει να ενσωματωθούν στον κρατικό μηχανισμό (Καρκάνης 1981, σ. 130-131) . Επιπλέον οι παραστρατιωτικές οργανώσεις οι οποίες είχαν δημιουργηθεί όχι μόνο δεν διώχθηκαν αλλά συνέχισαν τη δράση τους λειτουργώντας μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις επικουρικά των στρατιωτικών επιχειρήσεων (Paxton , 2005, σ. 218).

4.3 Η Άκρα Δεξιά από το 1950-1974

Το τέλος του εμφυλίου πολέμου έχει ως αποτέλεσμα την κατατρόπωση της αριστεράς και την υποκατάσταση κυρίως τη δεκαετία του 1950 της άκρας από μία πιο μετριοπαθή δεξιά. Ωστόσο η άκρα δεξιά ενώ φαινομενικά υποβαθμίζεται εξακολουθεί να λειτουργεί παρασκηνακά προχωρώντας το έργο της. Ελέγχει σε μεγάλο βαθμό τις ένοπλες δυνάμεις και ιδίως τον στρατό, αλλά και το παλάτι. Παράλληλα διατηρεί πολύ καλές σχέσεις με τους εξωτερικούς παράγοντες. Η μοναδική παραφωνία είναι η μειωμένη της δύναμη σε κοινοβουλευτικές έδρες, ωστόσο καταφέρνει να επιβληθεί σε κρίσιμες ιστορικές στιγμές (π.χ. Κυπριακό). Η άκρα δεξιά θριαμβεύει ξανά με την επικράτηση του χουντικού καθεστώτος (1967-1974) το οποίο έχει υιοθετήσει αρκετά από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των φασιστικών καθεστώτων. Συνοπτικά αναφέρουμε ότι η χούντα κατέλυσε το κράτος δικαίου, οποιοδήποτε μηχανισμό αντιπροσώπευσης των πολιτών, επεδίωξε να δημιουργήσει έναν νέο πολίτη ο οποίος θα ήταν υπάκουος πολεμιστής και πειθήνιο όργανο της, έριξε το βάρος της στη στρατιωτικών εκπαίδευση των ανδρών, περιέστειλε την ιδιωτική σφαίρα, την ελεύθερη σκέψη, τη δραστηριοποίηση των συνδικάτων και την ύπαρξη αριστερών κομμάτων, προβάλλοντας παράλληλα την απειλή του πολιτισμικού εκφυλισμού, τέλος ενίσχυσε τα συμφέροντα της εργοδοσίας.

Η ελληνική χούντα στηρίχτηκε κυρίως και κατ' αποκλειστικότητα στο στρατό, δεν κατάφερε όμως να αποκτήσει μαζικό χαρακτήρα ούτε να δημιουργήσει ένα φασιστικό κόμμα. Παράλληλα όταν επήλθε η ρήξη με το παλάτι η οποία είχε ως συνέπεια και την απομάκρυνση ενός κύκλου παραδοσιακών πολιτικών υποστηρικτών, αντιμετώπισε σοβαρό πρόβλημα νομιμοποίησης. Η δε διεθνής οικονομική κρίση του 1973 την αποδυνάμωσε τελείως.

Σε ιδεολογικό επίπεδο η χούντα περιχαρακώθηκε γύρω από την έννοια της εθνοφοροσύνης, ιδεολογική βάση τόσο της συντηρητικής όσο και της φασιστικής τάσης της δεξιάς το 1940. Ωστόσο η επίκληση στην εθνοφοροσύνη κάθε άλλο παρά αντικατοπτρίζει την ειλικρινή στάση της χούντας, παρά λειτουργεί καλυπτικά με κύριο στόχο τον αποκλεισμό της αριστεράς. Σε πρακτικό επίπεδο η εθνοφοροσύνη εκφράστηκε την περίοδο του χουντικού καθεστώτος μέσα από τον επίσημο πολιτικό

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

της λόγο, μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα, από την προπαγάνδα σε ραδιόφωνο, τηλεόραση και κινηματογράφο, από τις επαναλαμβανόμενες και συνεχείς κρατικές τελετές, από τις παρελάσεις κατά την διάρκεια των εθνικών επετείων και τις σχολικές εορτές (Μαρκέτος, 2012).

Από τα προαναφερόμενα γίνεται αντιληπτό ότι η χούντα απλά υιοθέτησε τον ήδη υπάρχον και κυρίαρχο εθνικιστικό λόγο, χωρίς να δημιουργήσει δική της ιδεολογία. Η χουντική εθνικοφροσύνη είχε σαν σημαία της τον αντικομμουνισμό, υιοθετώντας μάλιστα ρατσιστική ιδεολογία, απορρίπτοντας την ελληνικότητα των οπαδών αριστερών ιδεολογιών. Συνέπεια της παραπάνω κατάστασης ήταν η δεξιά της μεταπολίτευσης να απομακρυνθεί από την έννοια της εθνικοφροσύνης αναζητώντας νέα ιδεολογικά μονοπάτια.

Η σιγουριά της όμως ότι ελέγχει πλήρως την ελληνική πραγματικότητα είναι και ο μεγαλύτερος εχθρός της, με αποκορύφωμα τα γεγονότα της Κύπρου, όπου και πλέον επιστρέφει την εξουσία στους πολιτικούς(στο ίδιο).

Συνοψίζοντας για την χούντα πρέπει να ομολογήσουμε ότι δεν ήταν ένα καθεστώς φασιστικό, ωστόσο εξειδίκευσε τις φασιστικές τάσεις, θεωρώντας τους φασίστες σαν συμμάχους και ενισχύοντας τους με κάθε τρόπο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω πολιτικής κατεύθυνσης της αποτελεί η υποστήριξη της φασιστικής οργάνωσης ΕΟΚΑ Β' στην Κύπρο (Γκάνσερ, 2007).

4.4 Η άκρα δεξιά από την περίοδο της Μεταπολίτευσης έως σήμερα

Με την μεταπολίτευση οι δεσμοί της άκρας δεξιάς διαρρηγνύονται με το νέο κράτος, μίας και η τελευταία πλέον δεν διαθέτει προνομιακό έρεισμα στον κρατικό μηχανισμό, ώστε να επεμβαίνει και να επηρεάζει τις πολιτικές εξελίξεις. Ωστόσο παρά το γεγονός ότι με την μεταπολίτευση παρατηρείται ένας εκδυτικισμός των κρατικών θεσμών αυτό δεν εμποδίζει να εμφανιστούν νέα ακροδεξιά πολιτικά μορφώματα. Η βασική αιτία αυτών των μορφωμάτων είναι ότι η κοινωνία διαφωνεί όσον αφορά τις σημαντικές πολιτικές αλλαγές που συντελούνται εντός αυτής, εφόσον δεν είναι λίγοι αυτοί που υποστηρίζουν ότι η ερχομός της δημοκρατίας θα επαναφέρει τον κομμουνιστικό κίνδυνο (Βούλαρης 2005, σ. 29).

Σε πρακτικό επίπεδο μάλιστα τόσο η απόφαση τελικά της μη θανατικής ποινής των απριλιανών πραξικοπηματιών, όσο και το δημοψήφισμα που διενεργήθη για την παραμονή ή μη του βασιλιά, αποτέλεσαν απτές αποδείξεις προδοσίας

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

απέναντι στο ελληνικό έθνος (στο ίδιο, σ. 130 – 133 & Βούλγαρης, 2005, σ. 34 – 37). Καθ' όλη λοιπόν την περίοδο των δεκαετιών 1970 και 1980 η ακροδεξιά επιδεικνύει σημαντική κινητικότητα σε πολιτικό επίπεδο, η οποία εκφράζεται είτε μέσα από ήδη υπάρχοντες ακροδεξιούς πολιτικούς, είτε από νέους. Η δε πολιτική ατζέντα της άκρας δεξιάς πλέκεται κυρίως γύρω από τα εθνικά θέματα. Τα ακροδεξιά κόμματα τα οποία δημιουργήθηκαν ωστόσο είτε ενσωματώθηκαν στο κόμμα της Νέας Δημοκρατίας (π.χ. η Εθνική Παράταξη) (Γεωργιάδου 2013, σ. 86 – 88), είτε σταμάτησαν να υφίσταται μετά από μία σειρά εκλογικών αποτυχιών Εθνική Πολιτική Ένωση (ΕΠΕΝ) (Στο ίδιο, σ. 88 – 90).

Η επανεμφάνιση της άκρας αριστεράς συμβαίνει το 2000 με το κόμμα ΛΑ.Ο.Σ του Γιώργου Καρατζαφέρη (Τσίρας, 2011, σ. 106). Εκμεταλλευόμενο πολιτικές διαμάχες οι οποίες έχουν ξεσπάσει στο εσωτερικό της Νέας Δημοκρατίας όσον αφορά το θέμα των ταυτοτήτων, θα αποτελέσει τον κύριο φορέα έκφρασης του δεξιού και θρησκευόμενου τμήματος των Ελλήνων ψηφοφόρων (Ellinas, 2010, σ. 127). Το κόμμα θα γίνει ευρέως γνωστό λόγω τόσο του καναλιού κάτοχος του οποίου είναι ο Καρατζαφέρης, όσο και της γενικότερης προβολής του από τα ΜΜΕ. Αποτέλεσμα της παραπάνω κατάστασης είναι κατά τη διενέργεια των νομαρχιακών εκλογών το 2002, το ΛΑ.Ο.Σ. να συγκεντρώσει ένα ποσοστό ψήφων της τάξεως του 13.6%. Η επιτυχημένη πορεία του ΛΑ.Ο.Σ. θα συνεχιστεί τόσο κατά τις βουλευτικές εκλογές που θα ακολουθήσουν (2007) όσο και κατά τις εθνικές και τις ευρωεκλογές (2009) (Ψαρράς, 2010 σ. 136 – 172 & Ellinas, 2010, σ. 159 – 160).

Ιδεολογικά ως κύριος εκφραστής της άκρας δεξιάς το ΛΑ.Ο.Σ. ενέταξε στον πολιτικό του λόγο μία έντονα λαϊκιστική χροιά, εναντιώθηκε στους υπάρχοντες θεσμούς πολέμησε του μετανάστες, υιοθέτησε μία άκρως εθνικιστική και συντηρητική δεξιά θέση όσον αφορά το σχέδιο Ανάν και το κυπριακό το 2004 από την οποία βγήκε κερδισμένο (Ellinas, 2010, σ. 159 – 160). Γενικότερα θα λέγαμε ότι ο πολιτικός του λόγος ήταν πολύ φορτισμένος, διανθισμένος πλούσια με στοιχεία τα οποία άπτονταν της θρησκευτικότητας και ενός εθνοκεντρικού εθνικισμού (Τσίρας 2011, σ. 307). Ωστόσο ο προαναφερόμενος σε πολλές περιπτώσεις εξτρεμιστικός του λόγος θα υποχωρήσει κατά την περίοδο συμμετοχής του στην κυβέρνηση συνεργασίας το 2011. Αν και αρχικά το ΛΑ.Ο.Σ. κατάφερε να δώσει για πρώτη φορά στην άκρα δεξιά κομματική μορφή απομακρύνοντας την από τη ρευστότητα που τη χαρακτήριζε σε επίπεδο εκλογικό την περίοδο της δεκαετίας του 1980, οι λανθασμένες κινήσεις του κατά τη διάρκεια συμμετοχής του στην κυβέρνηση

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

Παπαδήμου είχαν ως αποτέλεσμα στις εκλογές που ακολουθούν το 2012 όλα τα στοιχεία τα οποία βοήθησαν στο κτίσιμο της άκρας δεξιάς μέσω του ΛΑ.Ο.Σ (Γεωργιάδου, 2013, σ. 75 – 101) , η αντίθεση στη μετανάστευση , στην παγκοσμιοποίηση και στον ρόλο των κομμάτων να έχουν βρει πλέον την έκφραση τους στο κόμμα της Χρυσής Αυγής.

Η Χρυσή Αυγή, η οποία ιδρύθηκε από τον Ν. Μιχαλολιάκο το 1983 κατά τη δεκαετία του 1990 εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο τον εθνικιστικό αναβρασμό που επικράτησε στην ελληνική κοινωνία, λόγω του θέματος της ονομασίας των Σκοπίων. Συμμετείχε μάλιστα δυναμικά σε συλλαλητήρια και διαδηλώσεις οι οποίες είχαν οργανωθεί τη συγκεκριμένη περίοδο, ενάντια στη λύση που επιδιωκόταν να δοθεί (Ψαρράς, 2010, σ. 63 – 69). Ωστόσο παρά το γεγονός ότι συμμετέχει σε εθνικιστικούς συνασπισμούς , σε επίπεδα εκλογικού αποτελέσματος η παρουσία της είναι αμελητέα (Dinasetal, 2013, σ.2). Ωστόσο κατά τη διενέργεια των δημοτικών εκλογών οι οποίες πραγματοποιούνται το 2010 η Χρυσή Αυγή αποκτά σημαντικό εκλογικό έρεισμα (Γεωργιάδου , 2014 σ. 186), αφού ο αρχηγός της εκλέγεται δημοτικός σύμβουλος, ενώ Στις βουλευτικές εκλογές οι οποίες ακολουθούν δύο χρόνια αργότερα το 2012 δηλώνει δυναμικά την παρουσία του. Η δύσκολη κατάσταση που βιώνει η ελληνική κοινωνία λόγω της οικονομικής κρίσης που την ταλανίζει, σε συνδυασμό με τις λύσεις που δεν μπορούν να δώσουν τα υπάρχοντα κόμματα, θα οδηγήσει πλήθος εκλογέων να στραφούν προς ακραίες πολιτικές προτιμήσεις.

Σε ιδεολογικό επίπεδο το κόμμα εμφανίζεται ως προστάτης της Ελλάδας, ως ένα κόμμα το οποίο υπηρετεί τη διαφάνεια και τη δικαιοσύνη , το οποίο έρχεται για να αποκαθλώσει τους πολιτικούς οι οποίοι είναι διεφθαρμένοι, και να εναντιωθεί στα ξένα συμφέροντα τα οποία καθιλώνουν την χώρα. Παράλληλα θα ενισχύσει τη δύναμη της μέσω της υιοθέτησης ενός ακόμη πιο εξστρεμιστικού πολιτικού λόγου που διαδίδεται είτε μέσω της ηλεκτρονικής επικοινωνίας, είτε μέσω ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών εκπομπών , οι οποίες προβάλλονται κυρίως μέσω του διαδικτύου.

Το κόμμα της Χρυσής Αυγής με μεγάλη επιτυχία φαίνεται ότι έχει καταφέρει να θεωρείται ως η μετάλλαξη της ακροδεξιάς στον ελληνικό χώρο από το 1974 έως τις μέρες μας (στο ίδιο, 2014, σ. 196 – 199). Πλέον φαίνεται η άκρα δεξιά να πατά πιο γερά στα πόδια της και να κινείται πιο οργανωμένα, οικοδομώντας μία σταθερή σχέση με ένα όχι αμελητέο τμήμα του ελληνικού λαού (Τσίρας 2011, σ. 265).

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο.Ευρώπη και Ακροδεξιά

5.1 Ευρώπη και Ακροδεξιά

Τις τελευταίες δεκαετίες η ακροδεξιά αποκτά όλο και μεγαλύτερο πολιτικό έρεισμα στα κοινοβούλια της Ευρώπης. Τόσο σε επίπεδο εθνικών εκλογών όσο και σε επίπεδο ευρωεκλογών, τα κόμματα τα οποία στηρίζονται σε ακροδεξιές πολιτικές αυξάνουν συνεχώς τα ποσοστά τους και μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις με θεαματικό τρόπο, εκμεταλλευόμενα την οικονομική κρίση και της αθρόα μετανάστευση, καθώς και την μεγιστοποίηση της ανασφάλειας των γηγενών πολιτών, προωθώντας μία ιδεολογία η οποία έχει ως βάση της την ξενοφοβία, έναν έντονο και ακραίο εθνικισμό και φασιστικές ιδέες.

Παράλληλα οι συνέπειες της κρίσης σε όλη την Ευρώπη, έχουν ως αποτέλεσμα οι ευρωπαίοι πολίτες να αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα σκεπτικά τις έως τώρα ευρωπαϊκές κυβερνήσεις πράγμα που έχει ως συνέπεια, ένα μεγάλο ποσοστό αυτών να στρέφεται σε κόμματα τα οποία υποστηρίζουν ακραίες ιδεολογίες. Η παραπάνω κατάσταση έχει ως αποτέλεσμα δεξιόστροφες πολιτικές να ευνοούνται.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ότι η ακροδεξιά επιδιώκει να διεισδύσει στα μεσαία στρώματα και σε πολλές περιπτώσεις τα καταφέρνει. Όπως επισημαίνουν οι πολιτικοί επιστήμονες, αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι η οικονομική κρίση δεν αγγίζει μόνο τους οικονομικά ασθενέστερους, αλλά επηρεάζει ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών ομάδων μεταξύ των οποίων και τη μεσαία τάξη. Ωστόσο το σημαντικότερο πρόβλημα όπως υποστηρίζει η κα. Χαλικοπούλου (2017) δεν είναι το γεγονός ότι κερδίζουν κομμάτι από την εκλογική πίτα, όσο ότι σιγά σιγά περνούν στη σφαίρα του κοινωνικά ανεκτού.

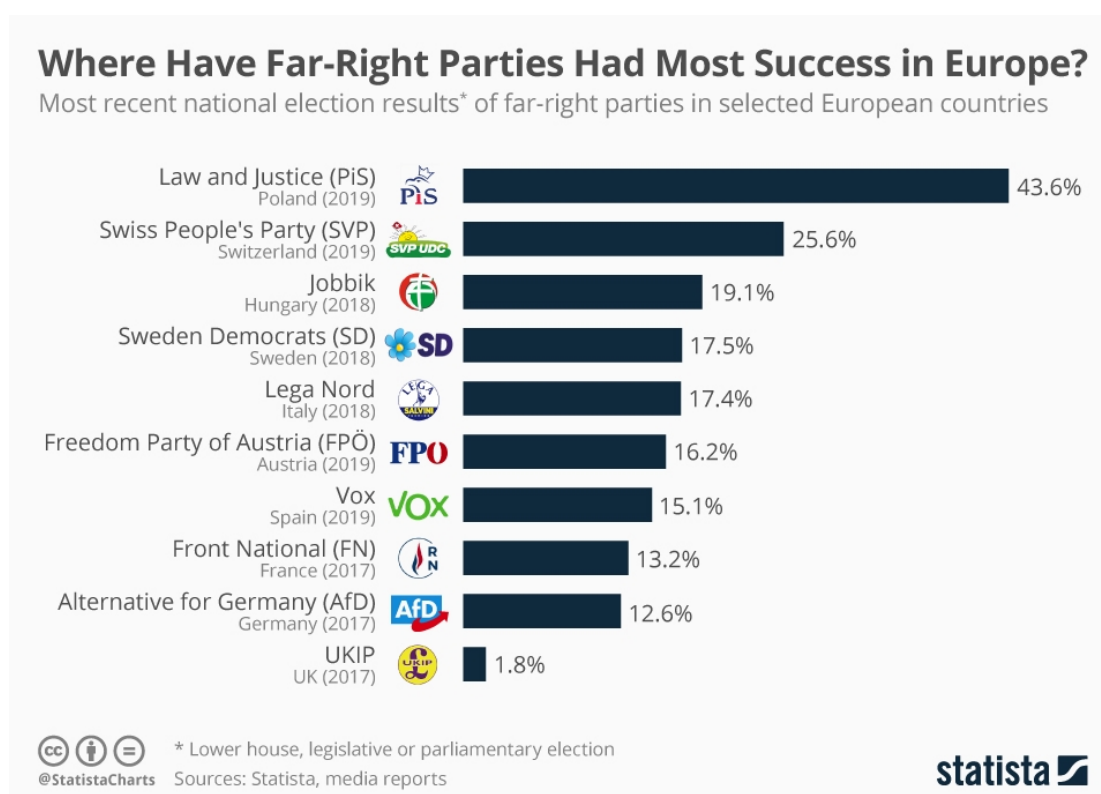
5.1.1 Τα χαρακτηριστικά της Ακροδεξιάς

Τα κόμματα της άκρας δεξιάς δεν εντάσσονται σε ένα σαφώς καθορισμένο ιδεολογικό πλαίσιο, αντιθέτως το τελευταίο μεταβάλλεται σύμφωνα με την πολιτική συγκυρία εντός της οποίας δραστηριοποιούνται κάθε φορά. Χαρακτηριστικό ωστόσο των ακροδεξιών κομμάτων είναι ότι εκμεταλλεύονται και εκμεταλλεύονται την αδύναμη θέση των συντηρητικών ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, να ακολουθήσουν μία πολιτική η οποία θα ικανοποιούσε τα αιτήματα των οικονομικών απολαβών μέσω της αύξησης των μισθών ή της επέκτασης του κράτους πρόνοιας (Hamman&Kelly, 2011, σ. 31). Πέρα από τα παραπάνω η ακροδεξιά κερδίζει έδαφος και από μία ακόμη

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

αδυναμία των παραδοσιακών κομμάτων η οποία σχετίζεται με το γεγονός ότι αυτά πλέον τον 21^ο αιώνα δεν γίνεται να πιστεύουν ότι οι ψηφοφόροι τους τα προτιμούν λόγω ιδεολογίας, εφόσον αυτή δεν συνάδει με τις πολιτικές που εφαρμόζουν ή που αναγκάζονται σε πολλές περιπτώσεις να εφαρμόσουν. Ενώ εκμεταλλεύονται την ανησυχία και τον φόβο των ανθρώπων, χρησιμοποιώντας τα έτσι ώστε να τους χειραγωγήσουν (Αγγελή & Μπασκάκης, 2017).

Στην ουσία δηλαδή η ανάδειξη ενός ακροδεξιού κόμματος στην εποχή που διάγει σήμερα ο πολιτικός βίος, είναι αποτέλεσμα των ευκαιριών τις οποίες αυτό έχει στο πλαίσιο του κομματικού ανταγωνισμού. Στην περίπτωση λοιπόν που τα εκάστοτε δημοκρατικά κόμματα δεν δελεάσουν τους ψηφοφόρους, τότε το απόθεμα των ψήφων αυτών είναι πιθανό να μεταπηδήσει σε ένα ακροδεξιό κόμμα, μετατρέποντας το σε σημαντική πολιτική δύναμη (Kitschelt, 2000, σ. 14).

Τα ακροδεξιά κόμματα στην Ευρώπη

Πηγή: <https://www.statista.com/chart/20094/national-election-success-of-far-right-parties-europe/>

Ένας λοιπόν από τους βασικότερους στόχους της ακροδεξιάς είναι να δραστηριοποιηθεί και να αυξήσει τα ποσοστά της σε εκείνες τις κατηγορίες

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

ψηφοφόρων όπου παλαιότερα δεν έβρισκε ανταπόκριση. Στην ουσία επιδιώκει να αποκτήσει ένα πολυσυλλεκτικό προφίλ στοχεύοντας σε ευρύτερες ομάδες του πληθυσμού, χωρίς να την ενδιαφέρει ιδιαίτερα από ποιο πολιτικό χώρο προέρχονται, η ηλικία, ο τόπος διαμονής, η οικονομική ή επαγγελματική τους κατάσταση. Σε ιδεολογικό επίπεδο συνηθίζει να εργαλιοποιεί τα αρνητικά συναισθήματα όπως για παράδειγμα την απογοήτευση και την αγωνία της κοινωνίας, ώστε να μπορέσει να εξασφαλίσει ψήφους (Ignazi, 2003, σ. 29).

Βασικό κριτήριο δε από την πλευρά των εκλογέων για να την ψηφίσουν δεν είναι το κατά πόσο ταυτίζονται με αυτήν ιδεολογικά, όσο το πολιτικό της πρόγραμμα, κυρίως όσον αφορά στα θέματα της ανεργίας, των τιμών, των εξοπλισμών και της προστασίας του περιβάλλοντος (Oppenhuis, 1995, σ. 102).

Οι ψηφοφόροι της προέρχονται από το ευρύτερο πολιτικό φάσμα και είναι αυτή η κατηγορία ανθρώπων, οι οποίοι είναι δυσαρεστημένοι από το υπάρχον πολιτικό σύστημα. Προέρχονται κυρίως από το χώρο της δεξιάς χωρίς όμως και τα ποσοστά από τον αριστερό χώρο να είναι αμελητέα, επιπλέον μεγαλύτερη απήχηση φαίνεται να έχουν τα ακροδεξιά κόμματα στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Όσον αφορά το προφίλ του ακροδεξιού ψηφοφόρου από σχετικές έρευνες που έχουν διενεργηθεί φαίνεται ότι την προτιμούν νέοι και άνδρες μεγάλης ηλικίας, οι οποίοι δεν διαθέτουν ιδιαίτερη μόρφωση.

5.2 Οι Παράγοντες που ενίσχυσαν την ακροδεξιά στην Ευρώπη τον 21ο αιώνα

Στην Ευρώπη τα χρόνια που ακολούθησαν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συνέβησαν σημαντικές αλλαγές, οι οποίες συνέβαλλαν στην άνοδο της ακροδεξιάς. Η πρώτη και σημαντικότερη αλλαγή που συντελέστηκε σε ευρωπαϊκό πλαίσιο αφορούσε το ξέσπασμα της μεγάλης οικονομικής κρίσης, ενώ η δεύτερη σχετιζόταν με την αλλαγή σε επίπεδο κοινωνικής και παραγωγικής δομής στις βιομηχανικές χώρες. Οι προαναφερόμενες αλλαγές είχαν ως συνέπεια οι έως τότε παραδοσιακές πολιτικές δυνάμεις, να πρέπει να εναρμονιστούν με τα νέα δεδομένα και τις νέες πολιτικές για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του εκλογικού σώματος. Ο φόβος ωστόσο και η αδυναμία των παραδοσιακών κομμάτων ότι δεν θα καταφέρουν να ανταποκριθούν στη νέα σύνθετη πολιτική πραγματικότητα και στα αιτήματα αυτής, τα οδήγησαν ώστε να συναινέσουν τηρώντας μία στάση άμυνας. Η σύγκλιση σε ιδεολογικό επίπεδο των παραδοσιακών πολιτικών δυνάμεων ήταν χωρίς

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

προηγούμενο, με συνέπεια τα ακροδεξιά κόμματα να ευδοκιμήσουν προσελκύοντας μεγάλο αριθμό ψηφοφόρων, οι οποίοι μέχρι πρότινος ανήκαν στα παραδοσιακά κόμματα.

Κυρίως στα δυτικά ευρωπαϊκά κράτη η εκλογική δύναμη της ακροδεξιάς συνοδεύτηκε από μία αντίστοιχη ανάπτυξη ρατσιστικών και εχθρικών στάσεων απέναντι στο μεταναστευτικό κύμα, που παρατηρούνταν τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Ο εκάστοτε μετανάστης αντιπροσώπευε την απειλή απέναντι στην κοινωνική πολιτική, στις θέσεις εργασίας των ντόπιων, διασπούσε κοινωνικά το κράτος και την εθνική ταυτότητα, καθώς και το φιλελεύθερο δημοκρατικό πολίτευμα και την ασφάλεια του κράτους στο οποίο εισερχόταν.

Αναλυτικότερα η ακροδεξιά ευνοήθηκε από τη διαμορφωμένη νέα πολιτική πραγματικότητα στην Ευρώπη. Τον 21^ο αιώνα τα κόμματα ιδίως τα παραδοσιακά είναι ιδιαίτερα αποδυνάμωνα, ενώ παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις όσον αφορά τις έως τότε διαμορφωμένες κοινωνικοοικονομικές ομάδες, νέα θέματα τα οποία σχετίζονται με την πολιτική ατζέντα έχουν βγει στο προσκήνιο, ενώ σε μεγάλο βαθμό στην πλειοψηφία της ευρωπαϊκής κοινωνίας επικρατεί η λαϊκή δυσαρέσκεια κυρίως όσον αφορά τους παραδοσιακούς πολιτικούς, οι οποίοι αντιμετωπίζονται πλέον ως πολιτικό κατεστημένο (Γεωργιάδου, 2008, 85). Οι ευρωπαϊκές δημοκρατίες λοιπόν διάγουν κρίση, πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα και κρίση όσον αφορά την κοινοβουλευτική νομιμότητα της δημοκρατίας (Φραγκουδή, 2013, σ. 100). Την παραπάνω κατάσταση ενίσχυσαν τα οικονομικά σκάνδαλα τα οποία τροφοδότησαν τις επιθέσεις της άκρα δεξιάς και τις βοήθησαν να γενικευθούν, ενώ προς αυτή την κατεύθυνση συνέβαλε και η κρίση εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στα παραδοσιακά κόμματα (στο ίδιο, 2013, σ. 101). Η ευρωπαϊκή ακροδεξιά σταδιακά κατάφερε από την μεταπολεμική περίοδο έως σήμερα, να συγκεντρώσει γύρω της όλους τους υποστηρικτές της ναζιστικής και φασιστικής ιδεολογίας, καθώς και τους υποστηρικτές που ανήκαν στο δεξιό εξτρεμιστικό χώρο καταφέροντας να επιβιώσει (Γεωργιάδου, 2008, σ. 96).

Η άνοδος της ακροδεξιάς στην Ευρώπη είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα των ίδιων των κομμάτων εξουσίας τα οποία διευκόλυναν και διευκολύνουν με τις

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

θέσεις και τις πράξεις⁴⁸ ή την απραξία τους την άκρα δεξιά να αναπτυχθεί (Φραγκουδή 2013, σ.101).

Ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας ο οποίος συνέβαλλε στην ενδυνάμωση της ακροδεξιάς στην Ευρώπη είναι η παγκοσμιοποίηση. Η καταστροφολογία και ο φόβος από τη δημιουργία της παγκόσμιας οικονομίας, είναι μία από τις κύριες θέσεις της ακροδεξιάς. Η τελευταία αντιμετωπίζει το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης ως απειλή η οποία έρχεται για να κατατροπώσει οτιδήποτε εθνικό, ενώ μέσα στις αρνητικές συνέπειες της περιλαμβάνονται η καταστροφή των εθνικών προνοιακών συστημάτων, οι αυστηροί μεταναστευτικοί νόμοι και η εξίσου αυστηρή ποινική νομοθεσία (Liang, 2007, σ. 8).

Μετά της επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 όπου στην ουσία η τρομοκρατία δήλωσε δυναμικά το παρόν, έχουμε μία σημαντική μεταστροφή όσον αφορά τον τρόπο αντιμετώπισης των μεταναστών και ιδίως αυτών μουσουλμανικής καταγωγής. Σε αυτό το σημείο πρέπει ωστόσο να κάνουμε μία διευκρίνιση, σε χώρες όπως η Ελλάδα οι οποίες από τη δεκαετία του 1990 δέχθηκαν ένα δυσανάλογο αριθμό μεταναστών εντός της επικράτειας τους, αν και οι αντιδράσεις εναντίον των μεταναστών με ρατσιστικές εκδηλώσεις είχαν αρχίσει πολύ γρηγορότερα (Φραγκουδή, 2013, σ. 86-99). Τα ακροδεξιά κόμματα δρύνονται της ευκαιρίας και αναπτύσσουν μία ρητορική η οποία αν και περιστρέφεται γύρω από την μετανάστευση⁴⁹ δεν αφορά μόνο αυτή, αλλά και εργασιακά ζητήματα καθώς και την πολιτιστική-φυλετική υπεροχή των ευρωπαϊκών λαών έναντι των μεταναστών. Η παραπάνω κατάσταση δημιουργεί μια έντονη ισλαμοφοβία και μία γενικότερη ξενοφοβία, κάτι που ενισχύουν σε σημαντικό βαθμό τα ΜΜΕ μέσω των προτύπων που προωθούν (Jackson, 2007, σ. 45 & Pauli 2004, σ. 52, Κοτζιάς, 2003, σ. 141).

Η οικονομική κρίση αποτέλεσε επίσης έναν σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη των ακροδεξιών κομμάτων, εφόσον σε πολιτικό επίπεδο θα αντιμετωπιστεί με στόχο την απόσπαση ψήφων των δυσαρεστημένων με τρόπο λαϊκίστικο, όχι μόνο από τα ακροδεξιά κόμματα αλλά και από τα παραδοσιακά κόμματα τα οποία ρίχνουν

---

⁴⁸ Τα δύο βασικά προβλήματα τα οποία ενίσχυσαν την πολιτική κρίση και βοήθησαν στην άνοδο της άκρας δεξιάς είναι η κατάχρηση της εξουσίας με στόχο τον πλουτισμό και η κατάχρηση της εξουσίας με στόχο τη διατήρηση της ίδιας της εξουσίας (Φραγκουδή, 2013, σ. 102).

⁴⁹ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Γάλλου Ζαν Μαρί Λεπέν ο οποίος ήταν ο πρώτος στην Ευρώπη που άνοιξε το δρόμο του εθνικού Μετώπου προς την γαλλική βουλή ξεκινώντας το 1980 σταυροφορία για την εκδίωξη των μεταναστών, με το σύνθημα «Η Γαλλία στους Γάλλους». Το συγκεκριμένο κόμμα κατάφερε μέσα σε μερικά χρόνια από το 1% να φτάσει σε πολύ μεγάλα ποσοστά, αποτελώντας πλέον υπολογίσιμη πολιτική δύναμη στη Γαλλία(στο ίδιο, 2013, 85-86).

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

την ευθύνη το ένα στο άλλο. Ο απλουστευτικός τρόπος των καταγγελιών και της επίρριψης ευθυνών έχει ως αποτέλεσμα να επιδεινώσει ραγδαία την κρίση νομιμότητας των κομμάτων εξουσίας, η οποία υπήρχε ήδη. Η παραπάνω κρίση θα ενισχυθεί και από το γεγονός ότι τα κόμματα δίνουν ολοφάνερα προτεραιότητα στην υπεράσπιση των κομματικών τους συμφερόντων, ενώ αντιμετωπίζουν αποτυχημένα τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης πάλι φοβούμενα το πολιτικό κόστος. Η παραπάνω κατάσταση έχει ως αποτέλεσμα να μετατρέψει την κρίση κομματικής νομιμότητας σε χιονοστιβάδα, η οποία θα συμπαρασύρει και τον ίδιο τον κοινοβουλευτισμό ως λανθασμένο σύστημα, θέση της ακροδεξιάς (Φραγκουδή, 2013, σ.113-114).

5.3 Η εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ακροδεξιάς από το 1945 έως σήμερα

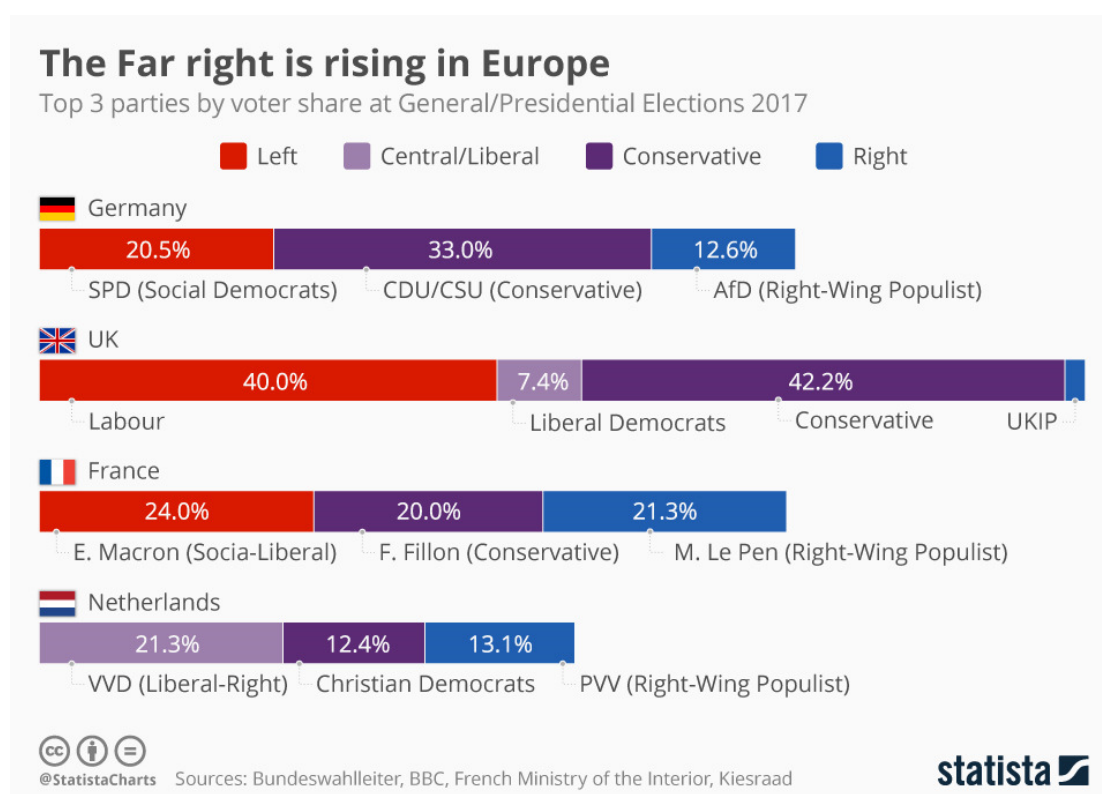
Ξεκινώντας την περιγραφή της εξελικτικής πορείας της άκρας δεξιάς στην Ευρώπη από την μεταπολεμική περίοδο έως σήμερα, αρχικά πρέπει να διαιρεθεί χρονολογικά η συγκεκριμένη χρονική περίοδος, έτσι ώστε να μελετηθεί καλύτερα. Ο πρώτος διαχωρισμός αφορά την περίοδο από το 1945 έως τα πρώτα έτη της αμέσως επόμενης δεκαετίας, όπου η άκρα δεξιά βρίσκεται θα λέγαμε σε μία κρίσιμη περίοδο μιας και πρέπει είτε να ενταχθεί εντός τους δημοκρατικού πλαισίου το οποίο οικοδομείται σε όλη την Ευρώπη, είτε να μείνει στο περιθώριο επιδιώκοντας να συγκεντρώσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό υποστηρικτών κάτω από μία κοινή ακροδεξιά ομπρέλα. Η παραπάνω εικόνα για την εξεταζόμενη περίοδο συναντάται κυρίως στην Ιταλία και την Γερμανία. Βασική αιτία αυτού του εδαφικού περιορισμού είναι ότι σε αυτές τις χώρες υπάρχουν άτομα τα οποία νοσταλγούν το φασιστικό καθεστώς του Μουσολίνι και το ναζιστικό καθεστώς του Χίτλερ. Σε αυτές τις χώρες παράλληλα κάνουν την εμφάνιση τους και οι πρώτες νεοναζιστικές θα λέγαμε οργανώσεις σε μία προσπάθεια των υποστηρικτών των παλαιών καθεστώτων να παραμείνουν συσπειρωμένοι αντιμετωπίζοντας τη νέα διαμορφωμένη πολιτική πραγματικότητα (Beyme, 1988, σ. 8 – 9).

Η δεύτερη περίοδος σχετίζεται με τα τέλη της δεκαετίας του 1960 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Αυτή τη χρονική περίοδο το ιδεολογικό πλαίσιο της άκρας δεξιάς στηρίζεται στο άτομο και στο σλόγκαν «νόμος και τάξη», ενώ παράλληλα επικροτείται η ελεύθερη αγορά. Η τρίτη περίοδος αφορά το χρονικό διάστημα από το 1985 και φτάνει έως τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Αυτή τη

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

χρονική περίοδο θέσεις της νέας ακροδεξιάς περιστρέφονται γύρω τον άνισο τρόπο κατανομής του πλούτου και της εξουσίας, ενώ στα αιτήματα της συγκαταλέγονται και εθνικοπολιτισμικά κριτήρια (Γεωργιάδου, 2008, σ. 85 – 92). Σε επίπεδο ακροδεξιού λόγου εντάσσονται θέματα τα οποία αφορούν την ανεργία, την ξενοφοβία και την μετανάστευση (Klaus von Beyme, 1988, σ.11).

Ιδίως τις τελευταίες δεκαετίες τα κόμματα του ακροδεξιού χώρου συμμετέχουν ενεργά στις δημοκρατικές διαδικασίες παρά το γεγονός ότι εκφράζουν φανερά την αντίθεση τους απέναντι στα κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, προσπαθώντας να επαναπροσδιορίσουν συνεχώς τη θέση τους. Η παραπάνω στάση βρίσκει ανταπόκρισή στην υιοθέτηση πολιτικών κατευθύνσεων τα οποία σχετίζονται με θέματα όπως η οικολογία και η απαγόρευση των πυρηνικών όπλων. Η νέα άκρα δεξιά επιδιώκει να αποδιώξει το φασιστικό και ναζιστικό της παρελθόν θεωρώντας ότι οι πολιτικές που πρεσβεύει αποτελούν έναν άλλο δρόμο, τον τρίτο δρόμο (Γεωργιάδου, 2008, σ. 68, 77).

Η άνοδος των ακροδεξιών κομμάτων στην Ευρώπη

Πηγή: <https://cdn.statcdn.com/Infographic/images/normal/11228.jpeg>

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

Σε πρακτικό επίπεδο η αρχή της νέας μορφής της άκρας δεξιάς ξεκινά από τη Γαλλία με το Εθνικό Γαλλικό Μέτωπο το οποίο δηλώνει δυναμικά την παρουσία του στην γαλλική πολιτική σκηνή. Καταφέρνει να βγει στο πολιτικό προσκήνιο εκμεταλλευόμενο τις αδυναμίες των αντιπάλων του (Milza, 2004, σ. 385). Από την δεκαετία του 1990 θα καταφέρει να έχει μία σταδιακά ανοδική πορεία στην πολιτική σκηνή της Γαλλίας καταφέροντας να δικτυωθεί κοινωνικά και να αποκτήσει μία σταθερή εκλογική βάση. Η προαναφερόμενη σταθερότητα του θα διατηρηθεί και την πρώτη δεκαετία του 2000, ενώ το 2011 ο Ζαν Μαρί Λεπέν σε μία προσπάθεια εκσυγχρονισμού του κόμματος θα παραδώσει τα σκήπτρα στην κόρη του. Η τελευταία θα αποποιηθεί ακραίες και παλαιές ακροδεξιές θέσεις επιδιώκοντας να προβάλει ένα πολιτικό προφίλ το οποίο θα στηρίζεται στην προστασία των γαλλικών εθνικών αξιών όντας σύμμαχος των περιθωριοποιημένων και ξεχασμένων γάλλων (Wieniocka 2013), ενώ στις ευρωεκλογές εκλογές του 2014 θα αναδειχθεί το ισχυρότερο ευρωπαϊκό ακροδεξιό κόμμα , αποτελώντας πλέον ρυθμιστή της πολιτικής σκηνής. Θέματα του πολιτικού του λόγου σχετίζονται με την εθνική ταυτότητα, με την ελεγχόμενη μετανάστευση, τις συνέπειες της παγκοσμιοποίησης , την ξενοφοβία και την εγκληματικότητα καθώς και τη δυσαρέσκεια απέναντι στην κατεστημένη τάξη (Γεωργιάδου, 2004, σ. 79 & Perrineau, 1997, σ. 212). Ωστόσο η Λεπέν αν και μένει πιστή σε ζητήματα τα οποία αφορούν την ξενοφοβία και τον εθνικισμό, έχει εξομαλύνει τον λόγο της , επιδιώκοντας να φιλοτεχνήσει μία εικόνα η οποία να συμβαδίζει με την δημοκρατία σε μία προσπάθεια της να απομακρυνθεί ως ένα βαθμό από την ταμπέλα της άκρας δεξιάς και του αντισημιτισμού (Αγγελή & Μπασκάκης, 2017).

Αντιστοίχως στην Ιταλία η φασιστική ιδεολογία αποτέλεσε σημαντικό πολιτικό παράγοντα, παρά το γεγονός ότι ο φασισμός κατέρρευσε μετά τον ιταλικό εμφύλιο πόλεμο (1943-1945), δημιουργώντας ένα μεγάλο χάσμα ανάμεσα σε φασίστες και αντιφασίστες. Τα κόμμα το οποίο εκφράζει τους υποστηρικτές του φασισμού είναι το Ιταλικό Κοινωνικό Κίνημα (MSI). Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ιδεολογικού του υπόβαθρου είναι η αντισυστημικότητα του καθώς και ο δεξιός εξτρεμισμός του, ενώ ο χαρακτηρισμός ο οποίος θα μπορούσε να του αποδοθεί είναι ότι πρόκειται για ένα νοσταλγικό, νεοφασιστικό κόμμα (Ignazi, 2003, σ. 35-36). Βασική επιδίωξη του είναι να αποκτήσει δημοκρατική νομιμότητα η οποία θα μπορούσε να επέλθει αν συμμετείχε στους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς και στις εκλογές. Και αυτό το κόμμα ιδεολογικά στηρίζεται πέρα από φασιστικές ιδέες και σε

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

θέματα τα οποία αφορούν την εθνική ταυτότητα και την ξενοφοβία, ενώ επέδειξε αυταρχικότητα σε θέματα τα οποία αφορούν την νομιμοποίηση των ναρκωτικών, και την ποινικοποίηση της χρήσης τους καθώς και θέματα τα οποία σχετίζονται με την απόλυση των δημοσίων υπαλλήλων εάν αυτή απεργούσαν.

Το 1990 ξεκίνησε μία σημαντική πολιτική κρίση στην Ιταλία την οποία το ακροδεξιό κόμμα (MSI) δεν κατάφερε να εκμεταλλευτεί (Milza, 2004, σ. 456). Στις εκλογές που έγιναν το 1994 κατάφερε και απέσπασε ποσοστό της τάξεως του 13,5%, καταφέροντας να μπει στην κυβέρνηση Μπερλκουςκόνι αποσπώντας 5 υπουργεία (Γεωργιάδου, 2004, σ. 150) Από το 1995 αλλάζει όνομα (Allenza Nazionale) (Milza, 2004, σ. 465 – 466), ενώ παράλληλα προσπαθεί να αποδεσμευτεί από το φασιστικό του παρελθόν, ώστε να αποκτήσει εκλογικό έρεισμα ευρύτερα στο χώρο της δεξιάς. Έως το 2010 συνδέθηκε η πολιτική του μοίρα με αυτή του Μπερλουσκόνι, ενώ στις μέρες μας η εκλογική του δύναμη έχει μειωθεί σημαντικά λόγω της ανόδου του κόμματος 5 Star's Movement.

Όσον αφορά την περίπτωση της Γερμανίας τα ποσοστά της ακροδεξιάς είναι ιδιαίτερα σημαντικά σε αυτή τη χώρα. Η εικόνα αυτή δικαιολογείται από τα μεγάλα ποσοστά μετανάστευσης τα οποία έχουν δημιουργήσει ένα έντονο αντιμεταναστευτικό προπαγανδιστικό κλίμα, που φτάνει στα όρια της φυλετικής βίας, ενώ τα δε παραδοσιακά πολιτικά κόμματα έχουν ενσωματώσει στον πολιτικό τους λόγο και την πολιτική τους πρακτική, θέματα τα οποία παραδοσιακά ανήκαν στην άκρα δεξιά, σε μία προσπάθεια τους να προσελκύσουν ξανά χαμένους ψηφοφόρους. Επίσης τα κόμματα που ανήκουν στην γερμανική άκρα δεξιά, έχουν καταφέρει να συγκεράσουν τις ακραίες δεξιές τους θέσεις με πιο μετριοπαθείς, ενώ πολλά κόμματα που ανήκουν παραδοσιακά στον δεξιό χώρο ιδεολογικά έχουν συγκλείνει πολύ κοντά με την ιδεολογία της ακροδεξιάς.

Σε επίπεδο κοινωνικό ο γερμανικός λαός φαίνεται να είναι δυσαρεστημένος από το πολιτικό σύστημα και νιώθει ιδιαίτερη ανασφάλεια σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο με αποτέλεσμα να στρέφεται σε ακροδεξιές πολιτικές λύσεις. Ενώ δίπλα σε αυτά για την άνοδο της ακροδεξιάς στη Γερμανία πρέπει να εντάξουμε και την μεγάλη δράση των ακροδεξιών παραπολιτικών οργανώσεων. Η ιδεολογική βάση του ακροδεξιού γερμανικού χώρου στηρίζεται στον εξτρεμισμό, στον αυταρχισμό, τον εθνικισμό, την ξενοφοβία, τον φιλοναζισμό και τον αντισημιτισμό. Ωστόσο παρά το γεγονός ότι η ακροδεξιά βρίσκεται έρεισμα σε επικοινωνιακό επίπεδο στη γερμανική κοινωνία, ωστόσο το προαναφερόμενο έρεισμα δεν μεταμορφώνεται σε εκλογική

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

δύναμη (Γεωργιάδου, 2008, σ. 440-441). Η παραπάνω αδυναμία δικαιολογείται από το γεγονός ότι τα γερμανικά ακροδεξιά κόμματα παρουσιάζουν μεγάλα κενά όσον αφορά το οργανωτικό και το προγραμματικό τους πλαίσιο, πράγμα που τα αποξενώνει από ευρύτερες ομάδες του γερμανικού λαού. Επίσης, η μη εκλογική τους αποτύπωση οφείλεται και στο γεγονός ότι το γερμανικό κράτος είναι με τέτοιο τρόπο διαμορφωμένο θεσμικά, έτσι ώστε να προστατεύεται το δημοκρατικό πολίτευμα από ακραίες ιδεολογικές αντιλήψεις (Γεωργιάδου, 2008, σ. 442)

Ως ο κυριότερος φορέας της άκρας δεξιάς στη Γερμανία θεωρείται το NPD (Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας), το οποίο αν και έγιναν προσπάθειες να απαγορευτεί η ύπαρξη και λειτουργία του, αυτό κατάφερε να ενδυναμωθεί εκλογικά. Μαζί με το NPD άλλοι ακροδεξιοί φορείς στη χώρα είναι η DVU (Γερμανική Λαϊκή Ένωση) και η Republikaner.

Το NPD αρχικά περιείχε μέλη τα οποία απευθύνονταν στον χώρο της παλαιάς δεξιάς. Ιδρύθηκε την περίοδο που η Γερμανία χαρακτηριζόταν από οικονομική και πολιτική ύφεση με συνέπεια να θεωρείται ως το μοναδικό κόμμα το οποίο υπερασπίζεται τους αντισοσιαλιστές και τους αντικομμουνιστές (στο ίδιο, σ. 448). Ωστόσο κατά τη δεκαετία του 1990 φαίνεται ότι η δημοτικότητα του αυξάνεται, ενώ παράλληλα αλλάζει ιδεολογική κατεύθυνση. Πλέον είναι ένα κόμμα διαμαρτυρίας και ο ιδεολογικός του ρόλος βασίζεται στις συνέπειες της παγκοσμιοποίησης, της μετανάστευσης και της κατεστημένης τάξης. Από το 1996 και ύστερα άρχισε να στρατολογεί Νεοναζί.

Το ιδιόμορφο στοιχείο της ακροδεξιάς στη Γερμανία είναι ότι απηχεί σε τοπικό επίπεδο, ενώ ο χαρακτήρας της είναι περισσότερο εξωκοινοβουλευτικός. Παρά το γεγονός ότι η ακροδεξιά εκλογικά ενισχύεται ωστόσο δεν έχει αγγίξει ακόμη το 5% το οποίο είναι απαραίτητο για να εισέλθει στη γερμανική βουλή.

Όσον αφορά στην DVU η ύπαρξη της ανέρχεται στο 1947, το συγκεκριμένο κόμμα είναι καθαρά προσωποκεντρικό (Gerhard Grey), ενώ η ιδεολογία του στηρίζεται σε θέματα τα οποία σχετίζονται με την εθνική ταυτότητα, την μετανάστευση, αστυνόμευση και το κράτος πρόνοιας. Όσον αφορά το Republikaner, αυτό το ακροδεξιό κόμμα έχει καταφέρει να προσελκύσει ψηφοφόρους από όλες τις πολιτικές τάσεις της Γερμανίας. Οι ψηφοφόροι είναι άτομα τα οποία ήταν δυσαρεστημένα από τα παραδοσιακά κόμματα καθώς και ψηφοφόροι των ήδη ακραίων εξτρεμιστικών κομμάτων. Ιδεολογικά στηρίζεται αφενός στο συντηρητικό τρόπο σκέψης των Χριστιανοδημοκρατών και αφετέρου στο πολιτικό τρόπο σκέψης

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

και δράσης του NPD (Γεωργιάδου, 2004, σ. 207). Η κατεύθυνση του είναι εθνικιστική και σε πολλές περιπτώσεις λαϊκίζει καταγγέλλοντας την υπάρχουσα κατεστημένη γερμανικό τάξη.

Συνοψίζοντας για την περίπτωση της ανόδου της άκρας δεξιάς γενικότερα στην Γερμανία πρέπει να επισημάνουμε ότι μία από τις βασικότερες αιτίες είναι το γεγονός ότι η γερμανική κοινωνία μετασηματίστηκε από ένα σοσιαλιστικό σε ένα καπιταλιστικό κράτος. Παράλληλα τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, ο μη κρατικός έλεγχος στη τιμές και το κούρεμα των κρατικών επιχορηγήσεων δημιούργησαν δυσaréσκεια.

Η Αυστρία επίσης, λόγω του γεγονότος ότι σχετιζόταν στενά με την Γερμανία κατά την περίοδο της Κατοχής ανέπτυξε μεταπολεμικά πολιτικά μορφώματα ⁵⁰ τα οποία υποστήριζαν την ακροδεξιά ιδεολογία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Αυστριακού Εθνικού Δημοκρατικού Κόμματος, το οποίο παρά το γεγονός ότι δεν είναι το μεγαλύτερο κόμμα της ακροδεξιάς στην Αυστρία, εντούτοις αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ακροδεξιού κόμματος η ιδεολογία του οποίου στηρίζεται στην ξενοφοβία, σε εθνικιστικές και ρατσιστικές αντιλήψεις, και στην εχθρότητα του με τους δημοκρατικό πολίτευμα και το κράτος γενικότερα. Το προαναφερόμενο πρόβλημα χειροτέρεψε όταν η Γερμανία από ένα κράτος με έντονο κρατικό παρεμβατισμό, πέρασε στη λογική της ελεύθερης αγοράς, με συνέπεια να ανελιχθεί η ακροδεξιά.

Αναλυτικότερα το συγκεκριμένο κόμμα αν και ήταν περιθωριοποιημένο από το 2000 αποτελεί σημαντικό πολιτικό αντίπαλο των δύο κυριότερων πολιτικών κομμάτων στην Αυστρία. Οι αιτίες που βοήθησαν στην εκλογική του άνοδο σχετίζονται αφενός με την δυσaréσκεια της αυστριακής κοινωνίας και με το γεγονός ότι πλέον δεν είναι τόσο έντονη η κομματική ταύτιση. Επιπλέον τα παραδοσιακά αυστριακά κόμματα έχουν πέσει σε συνειδησιακή δυσμένεια όσον αφορά τους αυστριακούς ψηφοφόρους (Γεωργιάδου, 2008, σ. 411-418).

Αν και αρχικά προσανατολίστηκε να συγκεντρώσει μόνο τους νοσταλγούς του ναζισμού στη συνέχεια επεδίωξε να απευθυνθεί ευρύτερα στην αυστριακή κοινωνία αντλώντας ψηφοφόρους από όλες τις κοινωνικές ομάδες. Από το 1986 και ύστερα άρχισε να βγαίνει από το περιθώριο επιδιώκοντας να αποκτήσει μία συγκεκριμένη πολιτική ταυτότητα(στο ίδιο, 2008, σ. 424-432).

---

⁵⁰Σήμερα στην Αυστρία υπάρχουν στο σύνολο πάνω από 50 οργανώσεις και κόμματα της άκρας δεξιάς (Παπαδημητρίου, 2000)

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

Στο Βέλγιο το κύριο ακροδεξιό κόμμα είναι το VlaamsBlock. Το συγκεκριμένο κόμμα είναι στην ουσία το αποτέλεσμα της συγχώνευσης που επήλθε από μικρότερες ακροδεξιές ομάδες στο Βέλγιο. Στα πρώτα χρόνια της δημιουργίας του δεν είχε ιδιαίτερη απήχηση στον βελγικό λαό, αλλά όταν εντός της ιδεολογίας του ενέταξε το θέμα των μεταναστών δηλώνοντας ξεκάθαρα την αντίθεση του τότε άρχισε να κερδίζει πολιτικά έδαφος. Το συγκεκριμένο κόμμα υποστηρίζει σθεναρά ότι όλοι οι άνθρωποι δεν είναι ίσοι. Η μη ισότητα επικεντρώνεται σε πολιτισμικό και εθνικό επίπεδο. Παράλληλα την ενίσχυση του βοήθησε η άνοδος της ανεργίας και της εγκληματικότητας. Το μεγαλύτερο μέρος των ψηφοφόρων του είναι άτομα τα οποία ανήκουν στην μέση ή χαμηλή εκπαίδευση. Ιδίως το υποστηρίζουν οι βιομηχανικοί εργάτες.

Όσον αφορά στην Ολλανδία, το κόμμα που αντιπροσωπεύει ακροδεξιές ιδεολογίες είναι οι Δημοκράτες του Κέντρου. Το κόμμα δεν φαίνεται να έχει μεγάλη απήχηση στην περίπτωση της ολλανδικής κοινωνίας πράγμα που έχει ως συνέπεια την περιορισμένη επιρροή της άκρας δεξιάς σε αυτή. Ωστόσο και αυτό το κόμμα πλέκει τον ιδεολογικό του λόγο γύρω από το θέμα της μετανάστευσης και ιδίως κατά των Μουσουλμάνων μεταναστών, ενώ καταγγέλλει και αυτό τα παραδοσιακά κόμματα (Γεωργιάδου 2004, σ. 291), αναπτύσσοντας παράλληλα και μία ξενοφοβική ρητορική. Και στην περίπτωση της Ολλανδίας η ψήφος προ τα ακροδεξιά κόμματα δεν έχει ιδεολογική βάση, αλλά είναι μία ψήφος διαμαρτυρίας, ενώ η πλειοψηφία της ολλανδικής κοινωνία θέλει τα ακροδεξιά κόμματα να παραμείνουν ως αντιπολίτευση.

Σε εκλογικό επίπεδο τα ποσοστά της ολλανδικής ακροδεξιάς είναι πολύ περιορισμένα αν και τα τελευταία χρόνια έχει κερδίσει έδαφος. Η ολλανδική κοινωνία, η οποία ήταν θα λέγαμε από τους κύριους εκπρόσωπους των ανθρώπινων δικαιωμάτων και ελευθεριών, μετατοπίζεται όλο και περισσότερο προς την άκρα δεξιά.

Όσον αφορά στην περίπτωση της Μ. Βρετανίας θα λέγαμε ότι είναι η εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα. Σε αυτή τη χώρα η ακροδεξιά δεν έχει επιτύχει σε σημαντικό βαθμό ιδίως στην περίπτωση της διαμόρφωσης της εκλογικής βάσης. Η βρετανική ακροδεξιά αντιπροσωπεύεται από το Εθνικό Μέτωπο. Η ιδεολογία του πλέκεται γύρω από μία αντιμεταναστευτική ρητορεία (Γεωργιάδου, 2004, σ. 326). Η ευνοϊκή αντιμετώπιση της δεξιάς στην Βρετανία οφείλεται σε σημαντικό βαθμό τόσο στο γεγονός ότι οι Βρετανοί είναι γαλουχημένοι από μία αστική κουλτούρα, όσο και από το ότι εκτιμούν πολύ το δημοκρατικό πολίτευμα

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

(στο ίδιο, σ. 334). Αυτό έχει ως συνέπεια απέναντι στη άκρα δεξιά να ορθώνεται μία συναινετική πολιτική η οποία στηρίζεται απέναντι στην αναγνώριση της διαφορετικότητας και στο σεβασμό ενός πολιτικού πολιτισμού, οι οποίοι παραγκωνίζουν κάθε εκδήλωση βίας και εξτρεμισμού. Σε όλα τα παραπάνω συμβάλλει και το γεγονός ότι στη Βρετανία ισχύει ένα πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα όπου δεν επιτρέπει στα ακροδεξιά κόμματα να αποκτήσουν εκλογικό έρεισμα. Δίπλα σε όλα τα παραπάνω πρέπει να σημειώσουμε ότι η ακροδεξιά τόσο στην Βρετανία, όσο και σε άλλες χώρες αντιμετωπίζει ένα σοβαρό πρόβλημα το οποίο επικεντρώνεται στο θέμα της αδυναμίας της να αποκτήσει εσωτερική οργάνωση, ώστε να μπορέσει να αυξήσει την εκλογικής της βάση. Όσον αφορά το Εθνικό Μέτωπο ειδικότερα πρέπει να επισημάνουμε ότι έχασε ένα μέρος της υποστήριξης του στη Βρετανία, λόγω του γεγονότος ότι οι συντηρητικοί υιοθέτησαν μια εθνικιστικότερη πολιτική γραμμή όπου βρίσκει έρεισμα κυρίως σε έναν αντιμεταναστευτικό λόγο.

Εν αντιθέσει με τις προαναφερόμενες περιπτώσεις στην Τσεχία η ακροδεξιά όχι μόνο δεν είναι ανεκτή αλλά φτάνει τα όρια της μη αποδοχής της. Η προαναφερόμενη διαφορετική στάση οφείλεται στο γεγονός ότι το τσεχικό κράτος έχει μία διαφορετική πολιτική κουλτούρα, η οποία δεν υποστηρίζει ακροδεξιές ιδεολογίες και τους φορείς αυτών. Μάλιστα παλαιότερα στην Τσεχία οι ακροδεξιοί διώκονταν. Όπως είναι αναμενόμενο σε επίπεδο εκλογικής ανταπόκρισης συγκεντρώνει ένα πολύ μικρό ποσοστό ψήφων σχεδόν αμελητέο.

Τα πράγματα στην περίπτωση της Ρωσίας φαίνεται να είναι διαφορετικά, αφού αρκετά ακροδεξιά κινήματα με έντονα ναζιστικά χαρακτηριστικά αποκτούν όλο και μεγαλύτερη δύναμη. Η ακροδεξιά στο πλαίσιο της ρωσικής κοινωνίας αποτελεί μία υπολογίσιμη δύναμη έχοντας ένα ισχυρό λαϊκό έρεισμα. Αντιστοίχως και εδώ όπως και στη Γαλλία ένα μεγάλο ποσοστό των Ρώσων είναι υπέρ του συνθήματος «Η Ρωσία στους Ρώσους». Σημαντικός φορέας ακροδεξιών αντιλήψεων και πρακτικών στην περίπτωση του Ρωσικού Κράτους αποτελεί η οργάνωση Σλαβική Συμμαχία (SS). Αντιστοίχως το Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κόμμα αποτελεί ένα από τα πιο ακραία εθνικιστικά κόμματα στη χώρα. Η ιδεολογία του προαναφερόμενου κόμματος στηρίζεται στις εξής βάσεις:

- Να ανασυσταθεί η Ρωσική Αυτοκρατορία

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

- Να υποστηριχθεί η εθνική θέση των Ρώσων σε όλες τις περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης
- Να αυξηθεί ο ρόλος του κράτους
- Να περιοριστούν οι ιδιωτικοποιήσεις αλλά και το ποσοστό της ξένης ιδιοκτησίας όσον αφορά τη ρωσική οικονομία(στο ίδιο, σ. 420).

Και στην περίπτωση της Ουγγαρίας η ακροδεξιά φαίνεται να κερδίζει έδαφος και σε εκλογικό επίπεδο. Το κόμμα που αντιπροσωπεύει την ακροδεξιά ουγγρική μερίδα είναι το Κόμμα της Εθνικιστικής Δεξιάς των Συντηρητικών. Η ακροδεξιά στην Ουγγαρία έχει αναπτυχθεί και σε επίπεδο παραστρατιωτικό μέσω της δημιουργίας ταγμάτων εφόδου, αντιγράφοντας τα ναζιστικά Ες - Ες. Μία από της βασικές αιτίες ανόδου της ακροδεξιάς στην Ουγγαρία ήταν ότι εφαρμόστηκε ένα αυστηρό πρόγραμμα λιτότητας από τους κυβερνώντες σοσιαλιστές.

Στην περίπτωση της Ελβετίας παρά το γεγονός ότι η χώρα έχει δημιουργήσει ένα σύστημα δημοκρατίας «πλήρους απασχόλησης» (Schmidt, 2004, σ. 409) υπάρχει το ακροδεξιό Εθνικό Λαϊκό Κόμμα το οποίο λειτουργώντας ως αντιπολίτευση, υπονομεύει την σταθερότητα στην πολιτική σκηνή στην Ελβετία. Στην ουσία συγκεντρώνει ψήφους από όσους Ελβετούς είναι δυσαρεστημένοι με το συγκεκριμένο τρόπο διακυβέρνησης.

Αποτελεί το κύριο ακροδεξιό πολιτικό κόμμα και μέσα από τα εκλογικά του ποσοστά αναδεικνύει την ακροδεξιά σημαντικό παράγοντα όσον αφορά τις εξελίξεις στην Ελβετία. Το συγκεκριμένο κόμμα στηρίζεται σε μία έντονη αντιμεταναστευτική πολιτική, έχοντας συγκεκριμένες θέσεις όσον αφορά το θέμα του ασύλου. Επιπροσθέτως η μεγαλύτερη νίκη του ήταν ότι απέτρεψε την είσοδο της Ελβετία στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι ψηφοφόροι του προέρχονται από χαμηλά και μεσαία κοινωνικά στρώματα.

Στην περίπτωση της Φιλανδίας επιβεβαιώνεται το ότι η Ευρώπη αποτελεί στις μέρες μας ένα πεδίο έντονων ιδεολογικών μετασχηματισμών. Στη Φιλανδία το κόμμα της άκρας δεξιάς είναι το κόμμα των «Αληθινών Φιλανδών», το οποίο δηλώνει έντονα την παρουσία του στο κοινοβούλιο. Βασική αιτία της ανόδου της ακροδεξιάς στη Φιλανδία είναι η δυσαρέσκεια από τα παραδοσιακά κόμματα.

Στην Κύπρο στις τελευταίες εκλογές που πραγματοποιήθηκαν για πρώτη φορά το αδελφό κόμμα της Χρυσής Αυγής Εθνικό Λαϊκό Μέτωπο (ΕΛΑΜ) πέρασε το κατώφλι της Βουλής, συγκεντρώνοντας το 3.71% και καταφέροντας να εκλέξει

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

δύο βουλευτές (Γιαννόπουλος, 2016). Αρχικά εμφανίστηκε στη δημόσια ζωή της Κύπρου με την ονομασία Χρυσή Αυγή, αλλά δεν έγινε δεκτός ο τίτλος όταν επεδίωξε να εγγραφεί με το συγκεκριμένο όνομα στα μητρώα κομμάτων.

Συνοψίζοντας, πρέπει να τονίσουμε ότι σε όσες χώρες αναφέρθηκαν με εξαίρεση την Μ. Βρετανία, η ακροδεξιά δηλώνει την παρουσία της. Η ιδεολογική της βάση επικεντρώνεται στην καταγγελία της καθεστηκυίας πολιτικής στάσης, και σε έναν αντιμεταναστευτικό εθνικιστικό λόγο. Φαίνεται να προσαρμόζεται στις αλλαγές που συντελούνται στην κοινωνία, διυλίζοντας ωστόσο αυτές μέσα από το δικό της ιδεολογικό πλαίσιο, ώστε να μην να εκσυγχρονίζεται διατηρώντας ωστόσο σχέση με ένα φασιστικό παρελθόν.

Παρόλα αυτά το μεγαλύτερο πρόβλημα της εντοπίζεται στο γεγονός να μπορέσει να οργανωθεί εσωτερικά. Επιπλέον αν και σε πολλές περιπτώσεις βρίσκει κοινωνική απήχηση, ωστόσο αυτή δεν μεταφράζεται εκλογικά. Τα κόμματα αυτά σε συλλογικό επίπεδο δεν αποτελούν ένα σύνολο ομοιογενές, αλλά παρατηρείται μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ τους τόσο σε ιδεολογικό, όσο και σε προγραμματικό επίπεδο. Γενικότερα τα ακροδεξιά κόμματα θα μπορούσαμε να τα χωρίσουμε σε δύο μεγάλες κατηγορίες, στη μεν πρώτη ανήκουν τα κόμματα τα οποία αποτελούν μία ιστορική συνέχεια των πρώην φασιστικών καθεστώτων, έχοντας παράλληλα υιοθετήσει και ρατσιστικές θέσεις, όπως για παράδειγμα το Βρετανικό Εθνικό Κόμμα στην Μεγάλη Βρετανία. Τα κόμματα αυτής της κατηγορίας θεωρούν ότι το έθνος αποτελεί μία βιολογική κοινότητα αίματος, η οποία κινδυνεύει να καταστραφεί λόγω των μεταναστών, των πολιτικών προσφύγων των Εβραίων και των Τσιγγάνων. Ιδίως στην περίπτωση των σκανδιναβικών χωρών τα ακροδεξιά κόμματα έχουν ανέλθει εκλογικά από το φόβο της εθνικής αλλοίωσης λόγω των μεταναστών. Στην ουσία όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μαδεμλής (2014) πρόκειται για έναν «έξτρεμισμό της ευημερίας». Η δεύτερη κατηγορία αφορά εκείνη την κατηγορία των ακροδεξιών κομμάτων, των οποίων η πολιτική ατζέντα αφορά κυρίως την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και το θέμα της μετανάστευσης, αγωνιζόμενα για λιγότερα φορολογικά μέτρα και μία μεταναστευτική πολιτική η οποία θα χαρακτηρίζεται από έλεγχο.

Αναλυτικότερα όσον αφορά τη στάση τους απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση (στο ίδιο, 2014) υποστηρίζουν ότι εξυπηρετεί μόνο τα συμφέροντα των ισχυρών κρατών, με πρώτο το κράτος της Γερμανίας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί έναν οργανισμό συνομοσίας η οποία είναι αποτέλεσμα των ευρωπαϊκών ελίτ με σκοπό την καταστροφή των λαών και των εθνών ώστε να δημιουργηθεί ένας

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

παγκοσμιοποιημένος χώρος, χωρίς σύνορα. Επίσης τάσσονται υπέρ των εθνικών νομισμάτων αφού θεωρούν ότι μόνο έτσι θα μπορέσουν να αντιμετωπιστούν τα κοινωνικά προβλήματα των τελευταίων ετών.

Όσον αφορά στους μετανάστες, αυτοί λειτουργούν απειλητικά για την ομοιογένεια των πληθυσμών όπως και για το κοινωνικό κράτος της κάθε χώρας. Συνέπεια της παραπάνω άποψης είναι η μετανάστευση να θεωρείται ότι είναι ένας πολιτικός κίνδυνος, ο οποίος έχει κυρίως οικονομικές συνέπειες. Χαρακτηριστικά η ακροδεξιά στην Αυστρία υποστήριξε ότι ένα ποσοστό μεταναστών μπορεί να είναι ανεκτό στη χώρα, αρκεί να τηρούνται κάποιες προϋποθέσεις όπως για παράδειγμα να μιλούν τη γερμανική γλώσσα, να ενστερνίζονται τις αξίες και τους νόμους του κράτους υποδοχής και να συμμετέχουν στα πολιτιστικά δρώμενα.

Όσον αφορά στο θέμα των μεταναστών ιδίως αυτών που προέρχονται αραβικές χώρες υπάρχει ιδιαίτερα στις χώρες της βόρειας Ευρώπης ένας έντονος αντισλαμισμός λόγω κυρίως του γεγονότος ότι μέχρι πριν λίγο καιρό τα ποσοστά ήταν αμελητέα (στο ίδιο, 2014). Επιπροσθέτως αυτό που παρατηρείται με τα ακροδεξιά κόμματα είναι ότι έχουν τη δυνατότητα να καθοδηγούν αποτελεσματικά τα θέματα τα οποία έχουν θέσει στην πολιτική τους ατζέντα, καθορίζοντας τη ρητορική τους και προσδιορίζοντας με ποιους άλλους παράγοντες θα ανταποκριθούν. Τι πρέπει λοιπόν να γίνει για να προστατευθεί η κοινωνία από την άκρα δεξιά; Η απάντηση φαίνεται να είναι ότι η μόνη λύση είναι η ύπαρξη ανταγωνιστικών κομμάτων τα οποία όχι να μιμούνται τη δεξιά αλλά να την ανταγωνίζονται (Χαλικιοπούλου, 2017).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η άνοδος της άκρο δεξιάς ήταν μια αντίδραση των πολιτών προς τα υπόλοιπα κόμματα. Η άκρα δεξιά στην Ελλάδα και κατά την διάρκεια των τελευταίων εκλογών φαίνεται να χάνει έδαφος και να μην συνεχίζει την άνοδο που είχε ως σήμερα.

Η δημοκρατία αποκλείει τον φασισμό και η Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα είναι δημοκρατική. Ο φασισμός για να χωρέσει στην Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα θα πρέπει να συμβιβαστεί με δημοκρατικούς θεσμούς, κάτι που άλλωστε παρατηρείται στα εθνικιστικά ακροδεξιά πολιτικά κόμματα που συχνά έχουν κοινοβουλευτική εκπροσώπηση στα κοινοβούλια του ευρωπαϊκών κρατών. Ωστόσο, οι δημοκρατικοί θεσμοί αλλά και η σύγχρονη κατάσταση της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας αποτελούν δικλείδες ασφαλείας που αποτρέπουν την ενίσχυση, την προπαγάνδα, τον απόλυτο έλεγχο, την παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων που αποτελούν πολιτικές φασιστικών κινημάτων. Τα εκδημοκρατισμένα σύγχρονα ακροδεξιά εθνικιστικά κόμματα περιορίζονται σε μια πολιτική αντίκρουσης της εθνικής καθαρότητας και μολονότι συχνά κατέχουν έδρες στα κοινοβούλια των ευρωπαϊκών κρατών, η δημοκρατική Ευρώπη αποδυναμώνει κάθε εγχείρημα ιμπεριαλιστικής εθνικιστικής πολιτικής. Ο κλασικός φασισμός βρίσκει εμπόδια και εσωτερικές αντιφάσεις στη σύγχρονη Ευρώπη η οποία πρεσβεύει αρχές ελευθερίας και ατομικών δικαιωμάτων και του στερεί τα μέσα για την εξάπλωσή του όπως είναι η τεχνολογία και η επιστήμη τα οποία είναι ταγμένα στις αρχές της ελευθερίας. Αν υπάρχει φασιστική απειλή για την Ευρώπη του 21^{ου} αιώνα, αυτή είναι μεταλλαγμένη. Πρόκειται για φασισμό με θρησκευτικό πρόσημο όπως εκδηλώνεται από ακραία θρησκευτικά φονταμενταλιστικά κινήματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αλιβιζάτος, Ν. (1995), *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974: Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, 74.
2. Αγγελή, Δ. & Μπασκάκης Γ. (2017), Το φτιασίδωμα της Ακροδεξιάς στην Ευρώπη, Διαθέσιμο στο : <http://www.efsyn.gr/arthro/ta-ftiasidomata-tis-akrodexias-stin-eyropi> .
3. Ακρόπολις, «Πότε, πώς και διατί συνεκροτήθη ο ΙΔΕΑ» φ. της 25ης Ιανουαρίου 1952, σ. 3.
4. Ανανιάδης, Γ. (2006). *Ιδέα, απόφαση, πολιτική : Τρία δοκίμια για τον CarlSchmitt*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.
5. Άντερσον, Ρ. (1986) *Το Απολυταρχικό Κράτος*, Αθήνα: Οδυσσέας.
6. Αριστ., *Περὶ Ποιητικῆς* 1451a: *ἐξεὶ τυχίας εἰς δυστυχίαν μεταβάλλειν*.
7. Βαλούκος, Σ. (2004). *Ιστορία του κινηματογράφου*. Αθήνα: Αιγόκερως.
8. Βανδώρος, Σ. (2015). *Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες*. Αθήνα: ΣΕΑΒ.
9. Babbio, Ν.(1995), *Δεξιά και Αριστερά. Σημασία και αίτια μιας πολιτικής διάκρισης*, Αθήνα : Πόλις.
10. Beyme, Κ. (1988) “Right – Wing Extremism in Post – War Europe”, στο : Κ. Beyme (ed.), *Right – Wing Extremism in Western Europe*, Frank Cass & Co. Ltd.
11. Βούλγαρης, Γ. (2005) *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, 1974 – 1990: Σταθερή δημοκρατία σημαδεμένη από την Μεταπολεμική Ιστορία*, Αθηνά : Θεμέλιο.
12. Biehl, J., & Staudenmaier, P. (2003). *Οικοφασισμός. Μαθήματα από τη γερμανική εμπειρία*. (Β. Καπετανγιάννης, & Β. Κούταλης, Μτφρ.) Ιωάννινα: Ισνάφι.- Gentile, E. (2007). *Φασισμός. Ιστορία και ερμηνεία*. (Ε. Κατσιφός, Μτφρ.) Αθήνα: Ασίνη.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

13. Γεωργιάδου, Β. (2013), «Από την Εθνική Παράταξη, στη Χρυσή Αυγή. Δεξιός λαϊκισμός και εθνικισμός στην Ελλάδα της κρίσης», στο : S. Serafin & R. Melzer (Ed.), Ο δεξιός εξτρεμισμός στην Ευρώπη, Αθήνα : Πόλις, 2013.
14. Γεωργιάδου, Β. (2014) «Η εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής – Ψήφος ρεβάνς των επισφαλών και νέες πολιτικές ευκαιρίες», στο : Η. Νικολακόπουλος & Γ. Βούλγαρης Γιάννης (επιμ.), 2012 – Ο διπλός εκλογικός σεισμός, Αθήνα : Θεμέλιο.
15. Γεωργιάδου, Β. (2004), Η ακροδεξιά, Αθήνα : Εκδ. Παπαζήση.
16. Γεωργιάδου, Β. (2008) Η άκρα δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης – Δανία, Νορβηγία, Ολλανδία, Ελβετία, Αυστρία, Γερμανία, Αθήνα : Καστανιώτης.
17. Γιαννόπουλος, Τ., (2016) Η άνοδος της Άκρας Δεξιάς στην Ευρώπη, Διαθέσιμο στο : <http://rednotebook.gr/2016/07/anodos-tis-akrodexias-stin-evropi-tou-taki-giannopoulou/>
18. Γκάνσερ, Ντ. (2007) Οι μυστικοί στρατοί του ΝΑΤΟ: Η επιχείρηση Gladio και η τρομοκρατία στη Δυτική Ευρώπη, Αθήνα : Αντίλογος.
19. Γκίκας, Ι. Ε. (1982). *Ο Μουσολίνι και η Ελλάδα*. Αθήνα: Εστία.
20. Δημάκης, Π. Δ. (1994). *Πρόσωπα και θεσμοί της Αρχαίας Ελλάδας*. Αθήνα: Δ. Παπαδήμας.
21. Διαμαντόπουλος, Θ. Σ. (2008). Τα πολιτικά καθεστώτα/ Δημοκρατίες και απολυταρχίες: Οι γρίφοι της εξουσίας. Αθήνα: Παπαζήση.
22. Dinas, E. Georgiadou, V., Konstantinidis, I. & Rori L., (2013) «From dusk to dawn: Local party organization and party success or right – wing extremism», Party Politics, December 2013, σ. 2.
23. Δορδανάς, Σ. (2006) Έλληνες εναντίον Ελλήνων. Ο κόσμος των Ταγμάτων Ασφαλείας στην κατοχική Θεσσαλονίκη 1941-1944, Θεσσαλονίκη : Επίκεντρο.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

24. Ellinas A. (2010) , *The Media and the Far Right in Western Europe - Playing the Nationalist Card*, Cambridge: Cambridge University Press.
25. Fleischer, H. (1995) «The National Liberation Front» (EAM), 1941-47. A Reassessment», στο : J. Iatrides & L. Wrigley, *Greece at the Crossroads. The Civil War and its Legacy*, University Park: The Pennsylvania State University Press.
26. Gay P. (1993) *The cultivation of Hatred , The Bourgeois Experience , Victoria to Freud*, Νέα Υόρκη- Λονδίνο : Norton.
27. Hamann, K. & Kelly J. (2011) *Parties, Elections , and Policy Reforms in Western Europe : Voting for Social Pacts*, Oxford : Routledge.
28. Jackson, R. (2007) *Religion and Education on Europe: developments , contexts and debates*, Germany : Waxmann Verlag.
29. Θεοδωρίδης, Χ. (1980) *Ο χειμώνας του 1941-42. Χρονικό της Κατοχής*, Αθήνα : Κέδρος.
30. Ignazi, P. (2003) *Extreme Right in Western Europe* , Oxford : Routledge.
31. Θεοδώρου, Θ. Ε. (1974). *Μορφές ολοκληρωτισμού: Ναζισμός στη Γερμανία. Φασισμός στην Ιταλία*. Αθήνα: Προσαναταλισμοί, 1974.
32. Καλογεράτος, Π. (1991). *Περί καθεστώτων, πολιτευμάτων και κυβερνητικών συστημάτων*. Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
33. Κασαπίδης, Γ. (2011). *Φασισμός*. Αθήνα: Μοντέρνοι Καιροί.
34. Κιτρομηλίδης, Π. (1998). *Πολιτικοί Στοχαστές Νεότερων Χρόνων*. Αθήνα: Πορεία.
35. Κίτσου, Α. Ε. (2010). *Ναζισμός και μειονότητες : εβραίοι, ομοφυλόφιλοι, αθίγγανοι*. (Μεταπτυχιακή εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο).
36. Κοραντής, Α. Ι. (1998). *Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος: Μέρος δεύτερον 1941-1943*. Αθήνα: Ελεύθερη Σκέψις.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

37. Κοράντης, Ι. Α. (1988). *Χίτλερ – Στάλιν*. Εκδόσεις: Εστία.
38. Κορπής, Π. (2004). *Μέσα επικοινωνίας και εργαλεία προπαγάνδας στην Ιταλία του Μουσολίνι: (1922-1943)*. Ηράκλειο : Ίδρυμα Ιστορικών Μελετών Καθολικής Επισκοπής Κρήτης : Civitas.
39. Κουζέλης Γ. (2014). *Φασισμός και Δημοκρατία*. Αθήνα: Νήσος.
40. Κούκουνας Δ. (2012). *Ιστορικές μορφές – Μουσολίνι: Από το σοσιαλισμό στο φασισμό*. Αθήνα: Εκδόσεις Μέτρον.
41. Κυβέλος, Γ. (1986). *Φασισμός και εξουσία*. Αθήνα: Ελεύθερη Σκέψις.
42. Κυπριανός, Π., Μοσχονάς, Γ. & Μπάλιας, Σ. (1996). *Συγκριτική πολιτική : Γαλλία, Γερμανία, Ηνωμένες Πολιτείες, Ιταλία, Μεγάλη Βρετανία 2 . Οι δημοκρατίες*. Αθήνα: Παπαζήσης.
43. Καρκάνης, Ν. (1981), *Οι δοσίλογοι της Κατοχής. Δίκες – παρωδία. Ντοκουμέντα-αποκαλύψεις, μαρτυρίες*, Αθήνα : Σύγχρονη Εποχή.
44. Kitschelt, H. (2000) *The Radical Right in Western Europe : A comparative analysis* , USA : University on Michigan Press.
45. Κοτζιάς, Ν. (2003) *Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα : Εκδ. Καστανιώτη.
46. Κωστόπουλος, Τ. (2005) *Η αυτολογοκριμένη μνήμη. Τα Τάγματα Ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνικοφοροσύνη*, Αθήνα : Φιλίστωρ.
47. Liang C.S. (2007) *Europe for the Europeans: the foreign and security policy of the populist radical right*. Hampshire : Ashgate Publishing.
48. Λεονταρίτης, Γ. (2000) *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1917-1918*, Αθήνα : ΜΙΕΤ.
49. Λεάνδρος, Ν. (2000). *Πολιτική οικονομία των ΜΜΕ: η αναδιάρθρωση της βιομηχανίας των ΜΜΕ στην εποχή της πληροφοριακής επανάστασης*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

50. Λουλουδάκης, Κ. (2017). *Από το Τρίτο Ράιχ στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ.
51. Μακρής, Σ. (2015). *Φεμινισμός και Δημοκρατία: Από τη MaryWollstonecraft στη JudithButler*. Αθήνα: Εκδόσεις Ένεκεν.
52. Μαργαρίτης, Δ. (2017). *Οι εκλεκτικές συγγένειες των ολοκληρωτισμών: Κομμουνισμός - Φασισμός – Ναζισμός*. Αθήνα: Τροπή
53. Μάρξ, Κ., & Έγκελς, Φ. (1997). *Η γερμανική ιδεολογία* (Τόμ. Α'). (Κ. Φιλίνης, Επιμ. & Μτφρ.) Αθήνα: Gutenberg.
54. Μαρκέτος, Ν. (2017). *Ψυχολογία του Φασισμού: Μια βιβλιογραφική ανασκόπηση*. Εκδόσεις: Κοροντζή.
55. Μόλχο, Ρ. (2015). *Το ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων : μελέτες ιστορίας και μνήμης*. Αθήνα : Πατάκης.
56. Μαδεμλής, Η. (2014), *Η Ακροδεξιά στην Ευρώπη*, Διαθέσιμο στο : <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=598882> Μαργαρίτης, Γ. (2009) *Προαγγελία θυελλωδών ανέμων... Ο πόλεμος στην Αλβανία και η πρώτη περίοδος της Κατοχής*, Αθήνα : Βιβλιόραμα.
57. Μαρκέτος Σπύρος (2000), *Τα Νοεμβριανά*, Αθήνα : Ιστορικά Ελευθεροτυπίας
58. Μαρκέτος Σ. (2006), *Πως Φίλησα των Μουσολίνι. Τα πρώτα βήματα του Ελληνικού Φασισμού* , Αθήνα : Βιβλιόραμα.
59. Σπύρος Μαρκέτος, (2009) «*Η ελληνική άκρα δεξιά τη δεκαετία του 1940*» , στο : Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ο Εμφύλιος 1945-1952*, Αθήνα : Βιβλιόραμα.
60. Μαρκέτος Σ. (2012), *Η προϊστορία της σύγχρονης ελληνικής δεξιάς*, διαθέσιμο στο: <https://ilesxi.wordpress.com/2012/10/27/%CE%B7-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%8A%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%83%CF%8D%CE%B3%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B7%CF%82->

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82/ ,

61. Μαυρογορδάτος, Θ. (1996), Εθνικός Διχασμός και μαζική οργάνωση, Αθήνα : Αλεξάνδρεια.
62. Milza Pierre (2004), Οι Μελανοχίτωνες της Ευρώπης: Η ευρωπαϊκή ακροδεξιά από το 1945 ως σήμερα, Αθήνα : Scripta.
63. Μποχώτης, Α. (2003), Η Ριζοσπαστική δεξιά . Αντικοινοβουλευτισμός, συντηρητισμός και ανολοκλήρωτος φασισμός στην Ελλάδα 1864-1911, Αθήνα : Βιβλιόραμα .
64. Νεχαμάς, Α. (2001). *Η Τέχνη του βίου: Σωκρατικοί στοχασμοί από τον Πλάτωνα στο Φουκώ*. Αθήνα: Νεφέλη.
65. Οικονόμου, Β. Κ. (2006). *Η επιστροφή της φιλοσοφίας: η αρχαία ελληνική φιλοσοφία και η εξέλιξη της ανθρωπότητας*. Αθήνα: ΕκδόσειςΕνάλιος.
66. Orpenuis, E. (1995) Voting behavior in Europe: a comparative analysis of electoral participation. Amsterdam : Het Eindhoven.
67. Paxton, R. (2005) The Anatomy of Fascism, Harmondsworth : Penguin Books.
68. Παπαδημητρίου, Ζ.(2000), Η σημερινή Ευρωπαϊκή Άκρα Δεξιά, Διαθέσιμο στο: http://www.ekebi.gr/Fakeloi/fascism/section_a/papademetriou.htm [Ανακτήθηκε, [2/10.2017].
69. Pauly, R.J. (2004), Islam in Europe: integration or marginalization , Aldershot : Ashagate Publishing.
70. Rerrineau, P. (1997) Le symptom Le Pen: radiographie des electeus du Front National, Paris : Fayard.
71. Pikramenos, M. (1993) «The Independence of the Judiciary», στο : R. Higham & T. Veremis, The Metaxas Dictatorship. AspectsofGreece 1936-1940, Αθήνα : ELIAMEP

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

72. Παλιάτσα, Κ. (2014). *Η πολιτική ιστορία της Γερμανίας τον 20ο αιώνα*. (Μεταπτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Ηπείρου).
73. Παντελίδου – Μαλούτα, Μ., *Το Φύλο της Δημοκρατίας Ιδιότητα του Πολίτη και Έμφυλα Υποκείμενα*, Αθήνα 2002, 68 – 82.
74. Παντελίδου –Μαλούτα, Μ., *Γυναίκες και Πολιτική: Η Πολιτική Φυσιογνωμία των Ελληνίδων*, Αθήνα 1992, 243 – 260.
75. Παπαρήγας, Θ. (1996). *Δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος: Σκέψεις για μερικές πλευρές του*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
76. Πατέλη, Ι. (1995). *Η φιλοσοφία του Hobbes: Λόγος και αιτιότητα στη νέα φυσική και πολιτική επιστήμη*. Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.
77. Πλούτ., *Πολ. Παρ. 800B-C*.
78. Πλούτ., *Βίοι Παράλληλοι. 800B-C*.
79. Ρήντερ Κ., (1985), *Ιστορία του παγκόσμιου κινηματογράφου (1895-1975)*, Αιγόκερως, Αθήνα, 140-142.
80. Schmidt, M.G. (2004) *Θεωρίες της Δημοκρατίας*, Αθήνα : Εκδ Σαββάλας
81. Σκοπετέα, Ε. (1992) *Η Δύση της Ανατολής. Εθνικισμός και εθνοτικά στερεότυπα στη δύση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, Αθήνα : Γνώση.
82. Τσίρας, Ε., (2011) *Η Νέα Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα: Οργανωτική Εξέλιξη, Εκλογική Επιρροή και Πολιτικός Λόγος του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού*, Θεσσαλονίκη : χ.ο.
83. Τερλεξής, Π. (1999). *MaxWeber: κριτική και συγκριτική θεώρηση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
84. Τζούκας Β. (2016). *Το φάντασμα του ναζισμού*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Η Φασιστική Ιδεολογία στην Ευρώπη του 21^{ου} Αιώνα

85. Τσαλακός, Κ. (2013). *Τέσσερα κεφάλαια γύρω από τον ορισμό της κυριαρχίας στην πολιτική θεολογία του Carl Schmitt*. (Μεταπτυχιακή εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών)
86. Φιλίππης Δ. (2010), *Προφασισμός, εκφασισμός, ψευδοφασισμός: Ελλάδα, Ιταλία και Ισπανία στον Μεσοπόλεμο*, UniversityStudioPress, Θεσσαλονίκη.
87. Χριστινίδης, Α. (2003). *Εχθρότητα και προκατάληψη: Ξενοφοβία-Αντισημιτισμός-Γενοκτονία*. Αθήνα: Ίνδικτος.
88. Ψυρούκης, Ν. (2009). *Δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος: Αίτια, χαρακτήρας, πορεία, συνέπειες*. Αθήνα: Κουκκίδα.
89. Wiewiorka M., (2013) The Front National's new clothes, Διαθέσιμο στο : www.opendemocracy.net,
90. Weiss J. (2010), *Ο συντηρητισμός στην Ευρώπη, 1770-1945. Παραδοσιακρατία, αντίδραση και αντεπανάσταση*, Θεσσαλονίκη : Θύραθεν.
91. Φραγκουδή, Α. (2012) *Ο Εθνικισμός και η άνοδος της ακροδεξιάς*, Αθήνα : Εκδ. Αλεξάνδρεια.
92. Χαλικοπούλου, Δ. (2017), *Γιατί ανεβαίνουν τα ακροδεξιά κόμματα στην Ευρώπη*, Διαθέσιμο στο : <https://www.thepressproject.gr/article/110319/Stiriksi-pakrodeksion-kommaton-stin-EuromiGiati-sumbainei-auto>
93. Ψαρράς, Δ. (2010), *Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη: Η τηλεοπτική αναγέννηση της ελληνικής Ακροδεξιάς*, Αθήνα : εκδ. Αλεξάνδρεια.

Copyright © **Τραγουδάρας Κωνσταντίνος, Κύρλας Κωνσταντίνος** 2020

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος, Allrightsreserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευτεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Πατρών.